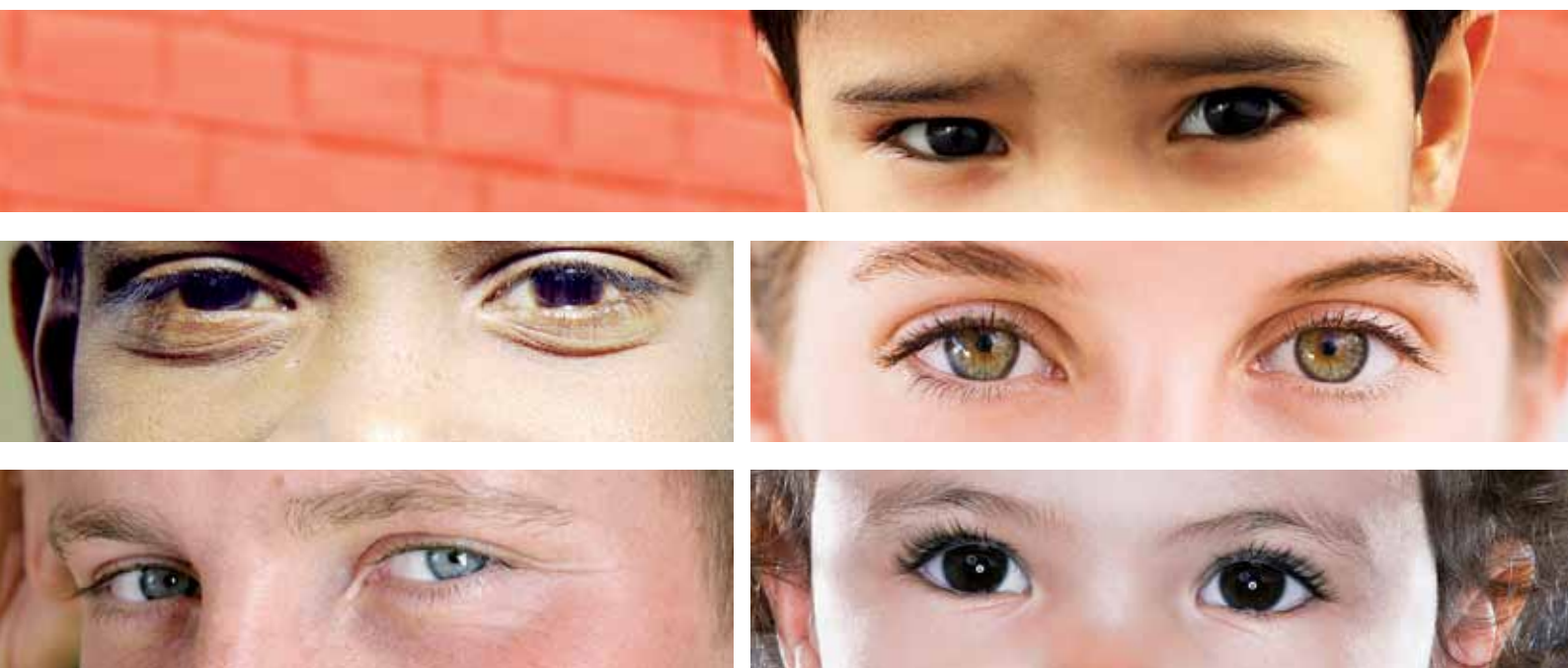

Valdymas, atitinkantis vaiko poreikius

Vaiko teisių konvencijos bendrųjų
priemonių įgyvendinimas Lietuvoje
nacionaliniu ir vietos lygiu

MES esame pasaulyje pirmaujanti nepriklausoma organizacija, dirbanti dėl vaikų.

Mūsų vizija yra pasaulis, kuriame kiekvienam vaikui suteikta teisė į išlikimą, apsaugą, vystymąsi ir dalyvavimą.

Mūsų misija yra siekis, kad pasaulio požiūris į vaikus imtų keistis, tai pat pasiekti skubių ir ilgalaikių pokyčių vaikų gyvenime.

Tyrimo pavadinimas anglų kalba: Governance fit for Children: To what extent have the general measures of implementation of the UNCRC been realised in Lithuania.

Sausis 2011

Šį tyrimą atliko Kristina Stepanova, visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ programų vadovė

© 2011 Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“

Projekto koordinatorius: Camilla Nygren, Save the Children Sweden

Grafinis dizainas: Press Art

Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“

Vilnius

Tel. 8 5 2610815

Interneto svetainė: www.gelbokitvaikus.lt

E. paštas: info@gelbvaik.lt

This publication has been produced with the financial support of the Fundamental Rights and Citizenship Programme of the European Commission. The contents of this publication are the sole responsibility of Save the Children Sweden and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Turinys

Ivadas	5
1.1 Bendros šalies situacijos apibūdinimas	5
1.2 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimas šalyje	5
1.3 Ekonominis, socialinis ir kultūrinis kontekstas	7
2. Tyrimo metodika	9
2.1 Tyrimo tikslas	9
2.2 Tyrimo procesas, metodologija ir metodai	9
2.3 Apribojimai	10
3. Tyrimo rezultatų pristatymas	11
3.1 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įtvirtinimas šalies įstatymuose ir kituose teisės aktuose	11
3.2 Nacionalinis veiksmų planas vaikų klausimais	15
3.3 Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo koordinavimas	20
3.4 Stebėseną ir vaiko teisių įgyvendinimo vertinimas	25
3.5 Statistinių duomenų rinkimas ir rodikliai	28
3.6 Vaikams skiriamos biudžeto lėšos	33
3.7 Bendradarbiavimas su visuomene	37
3.8 Tarptautinis bendradarbiavimas	38
3.9 Nepriklausomos žmogaus teisių institucijos	46
3.10 Informacijos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją sklaida ir populiarinimas	51
Rekomendacijos	58
1 PRIEDAS	
Institucijos, organizacijos ir tarnybos, dalyvavusios tyrime	61
2 PRIEDAS	
Informacijos šaltiniai, naudoti rengiant ataskaitą	62

Bendrosios vaiko teisių įgyvendinimo priemonės

Vaiko teisių konvencija (VTK) siekia įveikti du iššūkius:

- ❖ patvirtinti vaiko kaip žmogaus, o ne suaugusiųjų geranoriškumo objekto, turinčio savo orumą ir teises, statusą – vertinant iš istorinio požiūrio taško, 1989 metais įtvirtinta „nauja“ vaiko samprata.
- ❖ užtikrinti visuotinį visų vaikui suteiktų teisių įgyvendinimą, nepriklausomai nuo vietos, kurioje vaikas gyvena.

Ši naują vaiko kaip teisių subjekto statusą tinkamai atspindi du Konvencijos principai: būtina didžiausią dėmesį skirti geriausių vaiko interesų užtikrinimui (VTK, 3 straipsnis) – pagal šį principą vaikas tampa jį/ ją paveikiančių sprendimų centru; bei garantuoti vaiko teisę į jo/jos pažiūrų gerbimą (VTK, 12 straipsnis) – pagal šį principą vaikas yra laikomas pilnateisiu įtakoti priimamus sprendimus. Šie du straipsniai papildo vienas kitą ir suformuoja aktyvaus ir dalyvaujančio vaiko idėją, kuri dabar privalo būti įgyvendinta.

Tačiau kaip perkelti naująjį vaiko statusą ir visas Konvencijos nuostatas, įskaitant socialines, ekonomines ir kultūrinės teises (į maistą, pastogę, mokslą, sveikatą ir t. t.) bei teises į apsaugą (nuo smurto, išnaudojimo, nepriežiūros ir t. t.), į skirtingą šalių, regionų, bendruomenių, kultūrų ir teisinių sistemų realybę?

Konvencijos įstatymų leidėjai nepasiūlė universalaus mechanizmo, tačiau parengė 4 straipsnio, skelbiančio, kad „valstybės Šalys imsis visų reikalingų teisminių, administracinių ir kitų priemonių minėtoje Konvencijoje pripažintų teisių gyvendinimo“ projektą, pagal kurį valstybės Šalys pačios nustato, kokios priemonės padeda pasiekti bendrųjų Konvencijos tikslų. Taip pat gairės pateikiamos ir kituose Konvencijos straipsniuose: 42 straipsnyje (platus informavimas apie Konvenciją), 44(6) straipsnyje (ataskaitų viešumo garantavimas), 2 straipsnyje (visų vaikų teisių gerbimas) ir 3(2) straipsnyje (apsaugos ir globos užtikrinimas).

Šiuo pagrindu Komitetas suformavo „Bendrųjų įgyvendinimo priemonių“ sąvoką. Bendrosios įgyvendinimo priemonės turi veikti kaip bendros būtinosios sąlygos detaliam vaikų teisių įgyvendinimui. Bendrajame komentare Nr. 5 dėl „Bendrųjų įgyvendinimo priemonių“ (VTK/BK/2003/5) Komitetas paaikškino, kad visos valstybės Šalys turėtų apsvarstyti galimybę: išnagrinėti bei pakoreguoti įstatymus, paskirstyti išteklius, koordinuoti priemones, didinti žinomumą, atidžiai stebėti įgyvendinimo procesą bei parengti nepriklausomą padarytos pažangos įvertinimą. Šios priemonės yra priemonių rinkinys, įkūnijantis perspektyvias pastangas siekiant užtikrinti vaikams esmines jų teises.

Šio rinkinio priemonės iš dalies didžiausią dėmesį skiria ne vaikų norams ir troškimams. Komitetas žino, kad vaikai gyvena ne ministerijose ar tarnybose, o kaimuose ir miesteliuose, didelėse šeimose arba yra auginami vieno iš tėvų, daugiabučiuose arba gatvėse. Nepaisant to, net ir konkrečioms veiksmams, kurie laikomi tinkami pagal kontekstą ir kultūrinės sąlygas, reikalinga bendrųjų priemonių sistema, kuri padės užtikrinti tokių veiksmų efektyvumą ir nuoseklumą.

Šioje ataskaitų serijoje pristatyti tyrimai nagrinėjo, kokiais būdais penkios ES valstybės narės ir ES institucijos panaudojo šias bendrąsias įgyvendinimo priemones. Komitetas rimtai apsvarstys rezultatus ir pateiks valstybėms Šalims labiausiai pritaikomas ir naudingiausias, vaikams ir jų teisėms palankias rekomendacijas.

Lothar Krappmann

Vaiko teisių komiteto narys

Jean Zermatten

Vaiko teisių komiteto pirmininko pavaduotoja

Esama situacija

[1. įvadas]

1.1 Bendros šalies situacijos apibūdinimas

Lietuva – viena iš mažųjų Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių (šalies plotas užima vos 65 tūkst. km²), įsikūrusi Baltijos jūros pietrytinėje pakrantėje. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2010 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 3 mln. 329 tūkst. gyventojų. Lietuvos visuomenė etniniu požiūriu yra gana homogeniška – 83,1% visų valstybės gyventojų sudaro lietuviai. Didžiausias etnines grupes šalyje sudaro lenkai (6,0%) ir rusai (4,8%). Kitos etninės grupės – tai baltarusiai (1,1%), ukrainiečiai (0,6%), romai (0,1%), žydai (0,1%), latviai (0,1%), totoriai (0,1%) ir kitos tautybės (0,3%). Vaikų skaičius šalyje 2010 m. pradžioje siekė 636,1 tūkst.

Lietuvą sudaro 60 savivaldybių, suskirstytų į 546 seniūnijas. Šalies sostinė – Vilnius.

Nors Lietuvos vardas rašytiniuose dokumentuose minimas jau nuo 1009 m., šalis gali būti traktuojama kaip gana jauna valstybė su permaininga ir sunkia istorija. Istoriniai įvykiai, ypač 50 metų trukusi sovietinė priespauda, iki šiol turi įtakos šalies ekonominei, socialinei, kultūrinei aplinkai. Nepriklausomybę Lietuvos Respublika atgavo 1990 m. kovo 11 d.; 2004 m. Lietuva prisijungė prie NATO, o 2004 m. gegužės 1 d. įstojo į Europos Sąjungą.

Vaiko teisių konvenciją Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. liepos 3 d. Taip Lietuva prisidėjo prie kitų Konvencijų ratifikavusių valstybių ir kartu su jomis įsipareigojo įgyvendinti ir apsaugoti vaiko teises pasitelkdama visas įmanomas priemones – teisines, edukacines, ekonomines, administracines ir kt. – kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos vaikams augti ir vystytis. Konvencijos ratifikavimas taip pat reiškia, kad, pirma, vaiko teisių įgyvendinimas yra sankcionuotas Lietuvos Respublikos įstatymo, o antra, tinkamas teisių įgyvendinimas yra ginamas tarptautinio konsorciumo.

Vaiko teisių konvencija yra svarbus teisinis dokumentas, apibrėžiantis pagrindinius vaiko poreikius sveikam, saugiam gyvenimui ir vystymuisi bei nustatantis tarptautinius valstybių įsipareigojimus, apibrėžiantis standartus, kaip, kokiais būdais valstybės sieks užtikrinti vaiko gerovę ir jo teisę į laimingą vaikystę ir gyvenimą. Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimas praktikoje užtikrina nuoseklų, tęstinį ir geresnį skirtingų socialinių institutų ir institucijų, dirbančių vaiko teisių ir vaiko gerovės srityje, veikimą.

1.2 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimas šalyje

Visos valstybės, ratifikavusios Vaiko teisių konvenciją, įsipareigoja raštu teikti Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui ataskaitas apie Konvencijos įgyvendinimą šalyje. Konvencijos 44 str. nurodoma, kad ratifikuodamos Konvenciją valstybės dalyvės įsipareigoja informuoti Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetą, ką „nuveikė Konvencijoje pripažintoms teisėms įtvirtinti ir kokią pažangą, įgyvendindamos šias teises, padarė“¹. Pirmoji ataskaita teikiama po 2 metų nuo Konvencijos įsigaliojimo atitinkamoje valstybėje, o vėliau ataskaitos teikiamos kas 5 metus. Alternatyvias ataskaitas ir/ar komentarus dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo gali teikti nevyriausybines organizacijos.

1 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501

Lietuvos Vyriausybė iki šiol yra pateikusi Vaiko teisių komitetui tris ataskaitas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo (1998, 2004, 2009 m.). Komentarus ir/ar alternatyvias ataskaitas dėl Konvencijos įgyvendinimo yra teikusi visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“, NVO vaikams konfederacija, Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, patvirtinęs ataskaitą dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo, pateikia valstybei baigiamąsias pastabas. Lietuvai pateiktos pastabos dėl antrosios ir trečiosios ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje rodo, kad mūsų šalyje vis dar nėra užtikrinama pakankama vaiko teisių apsauga, ypač tam tikrose srityse. Viena iš tokių sričių – fizinių bausmių prieš vaikus uždraudimas. Tiek 2001 m., tiek 2006 m. Komiteto pastabose reiškiamas susirūpinimas, kad valstybėje vis dar vyrauja fizinių bausmių taikymo kultūra, ypač šeimoje. Nepaisant Vaiko teisių komiteto pastabų ir rekomendacijų, fizinės bausmės Lietuvoje dar nėra uždraustos įstatymais.

Susirūpinimą Komitetas pareiškė ir dėl visuomenės – tiek suaugusiųjų, tiek vaikų – informavimo apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją. Nuo 2001 m. nėra pasiekta didesnių pokyčių nuosekliai ir profesionaliai informuojant vaikus ir suaugusiuosius apie vaiko teises ir Konvenciją. Vaiko teisių komitetas teigiamai įvertino Lietuvos pastangas ruošiant su vaikais dirbančius specialistus, mokant juos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, apie principinių Konvencijos nuostatų įgyvendinimą praktikoje. Tačiau trūksta konkrečios, suprantamos ir prieinamos informacijos plačiai visuomenei; vaikai nėra mokomi taikyti vaiko teisių ir Konvencijos principinių nuostatų kasdieniame gyvenime – šis tyrimas parodė, kad vaikų žinios apie vaiko teises ir Konvenciją yra abstrakčios ir paviršutinės. Bendroji visuomenės nuomonė apie vaiko teises yra neigiama – teisės suvokiamos kaip vaikų netinkamo elgesio, nepagarbos suaugusiesiems ir kitų neigiamų reiškinių priežastis. Tai rodo visuomenės žinių apie vaiko teises, pagarbos vaiko orumui, vaiko kaip asmenybės, lygiavertės suaugusiajam, pripažinimo stoka. Vaiko teisių komiteto pastabose nurodoma, kad didžiausią susirūpinimą kelia mokymų specialistams nepakankamumas ir fragmentiškumas, informacijos plačiai visuomenei, taip pat ir vaikams, ypač kaimo vietovėse, stoka.

Kita aktuali problema – vaikai, praradę tėvų globą. Lietuvoje vaikų, gyvenančių globos institucijose, skaičius vis dar išlieka didelis. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2009 m. pabaigoje Lietuvoje globa buvo nustatyta 12 306 vaikams, iš kurių 5 234 gyveno globos institucijose. Didelis vaikų, patenkančių į globos institucijas, skaičius rodo, kad nėra užtikrinama vaiko teisė į šeimą, teisė į neatskyrimą nuo tėvų. Vis dėlto būtina pažymėti, kad 2009 m. Lietuvos piliečiai įsivaikino 110 be tėvų globos likusių vaikų – įvaikinamų vaikų skaičius tolygiai didėja ir 2009 m. buvo didesnis nei per visą pastarąjį dešimtmetį.

Lietuvoje vis dar išlieka gana didelis rizikos šeimų skaičius – 2009 m. pabaigoje šalyje į rizikos šeimų sąrašą buvo įtraukta 11 121 šeima, kurioje augo 24 222 vaikai. Tačiau reikėtų pažymėti teigiamą pokytį – rizikos grupės šeimų skaičius šalyje tolygiai mažėja, prie to prisideda ir plečiamas socialinių paslaugų tinklas.

Nepakankamai šalyje užtikrinama viena iš svarbiausių Vaiko teisių konvencijos principinių nuostatų – vaiko teisė į nediskriminaciją. Šis klausimas ypač opus, kai kalbama apie rizikos grupės vaikus; globos institucijose gyvenančius vaikus; romų vaikus; pabėgėlius ir prieglobsčio ieškančius vaikus; kaimo vietovėse gyvenančius vaikus. Atliekant tyrimą kai kurie tiriamieji pažymėjo, kad nediskriminacijos principo įgyvendinimui šalyje apskritai skiriama nepakankamai dėmesio ir esama situacija skatina skirtingų vaikų socialinių grupių nelygybę, o tai savo ruožtu turi neigiamos įtakos kitų socialinių reiškinių plitimui (pvz., patyčioms, socialinei atskirčiai ir kt.).

Šiuo metu Lietuva neturi visapusiškos ir išsamios strategijos vaikams, pagrįstos Vaiko teisių konvencija. Vis dėlto Vyriausybės nutarimu yra patvirtinta Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų planas. Minėta strategija yra gana išsami ir aiški; Vaiko teisių kontrolieriaus

įstaigos atstovo nuomone, vien tai, kad tokia strategija yra, rodo, jog vaiko teisių užtikrinimas yra prioritetinė sritis šalyje. Priemonių planas numato už atskirų priemonių ir veiklų įgyvendinimą atsakingas institucijas ir įgyvendinimo laikotarpius, tačiau numatytos priemonės turėtų būti nuolat persvarstomos, įvertinamas jų veiksmingumas ir tinkamumas pagal esamą šalies situaciją ir vaiko teisių padėtį joje.

Taip pat valstybėje įgyvendinamos įvairios programos ir reformos, susijusios su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga atskirose srityse (apie tai išsamiau kalbama skyriuje *Nacionalinis veiksmų planas vaikų klausimais*).

Pagrindinė institucija, atsakinga už veiksmus, susijusius su vaiko teisių įgyvendinimu Lietuvoje, yra Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (toliau – SADM). SADM 2010–2012 m. strateginiame veiklos plane nurodoma, kad „Vaiko teisių ir teisėtų interesų apsauga – vienas iš svarbiausių uždavinių, keliamų valstybei ir visuomenei“². Ministerijos strateginiame veiklos plane taip pat yra išskiriami pagrindiniai vaiko teisių pažeidimai Lietuvoje – tai smurtas prieš vaikus; socialiai pažeidžiamos šeimos ir jose augantys vaikai; be tėvų globos likę vaikai.

1.3 Ekonominis, socialinis ir kultūrinis kontekstas

Tinkamam vaiko teisių įgyvendinimui šalyje didelę įtaką turi bendra valstybės ekonominė, socialinė ir kultūrinė padėtis. Vaiko gerovei išmatuoti dažniausiai naudojami šeši pagrindiniai rodikliai, t. y. materialinė gerovė, sveikata ir saugumas, švietimas, santykiai su bendraamžiais ir šeima, elgesys ir rizikos, jaunimo požiūris į savo gerovę.

Lietuvoje gyventojų išsilavinimo lygis gana aukštas. 2009 m. vidurinį ir aukštesnį už vidurinį išsilavinimą buvo įgiję 91,3% 25–64 metų amžiaus Lietuvos gyventojų. Aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą 2009 m. turėjo 31% 25–64 metų amžiaus gyventojų (ES vidurkis – 25,1%). Probleminiu gali būti laikomas mokymasis visą gyvenimą (2009 m. jis siekė 4,5%; ES vidurkis – 9,5%) ir ikimokyklinis ugdymas (2009 m. ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme dalyvavo 54,7% 1–6 metų ir vyresni vaikai, o ES vidurkis yra 86,8%). Svarbu paminėti ir tai, kad šiame tyrime atlikti interviu atskleidė, jog švietimas Lietuvoje yra ta sritis, kuriai skiriamas didžiausias finansavimas.

Po įstojimo į ES Lietuva išgyveno ypač spartų ekonominio vystymosi laikotarpį. 2001–2007 m. BVP augimas Lietuvoje buvo vienas didžiausių ES ir sudarė 7,9%, o ES vidurkis buvo 2,9%. Tokią situaciją sąlygojo keletas priežasčių – didėjantis eksportas, produktyvumas, vidaus vartojimas. Tokiomis sąlygomis mažėjo nedarbo ir ilgalaikio nedarbo lygis, nors būtina pažymėti, kad tam įtakos turėjo ir darbo jėgos emigracija iš Lietuvos.

Dėl pasaulinės ekonominės krizės BVP augimo tempai 2008 m. Lietuvoje sulėtėjo nuo 7% pirmą ketvirtį iki 3,1% trečią ketvirtį. Sykiu ėmė mažėti užimtumo lygis, o nedarbas – augti. 2010 m. rugsėjo 30 d. nedarbas Lietuvoje sudarė 14,34% visų šalies darbingo amžiaus gyventojų (iš viso registruota 310,0 tūkst. bedarbių).

Atliekami tyrimo interviu su Socialinės rūpybos skyriais atskleidė, kad ištikus finansinei krizei labai padaugėjo socialinės paramos gavėjų. Tiek valstybinių, tiek nevyriausybinių organizacijų atstovai minėjo, kad sunki šeimos padėtis turėjo tiesioginę įtaką ir vaikams – finansinė krizė sukėlė ne tik finansinius sunkumus – tyrimas atskleidė, kad dėl sunkesnės finansinės padėties tėvai turi mažiau laiko vaikams, nes privalo daugiau dirbti.

2 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2010–2012 metų strateginis veiklos planas // Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-1384509614>

Vaikų skurdo lygis Lietuvoje taip pat yra vienas aukščiausių ES ir sudarė 27% po socialinių išmokų ir 34% iki socialinių išmokų (ES – atitinkamai 19% ir 34%). Didžiausia skurdo rizika Lietuvoje gresia vienišioms tėvams su vienu arba daugiau vaikų (skurdo rizikos lygis³ – 48,3%), šeimoms (abu tėvai) su 3 ir daugiau vaikų (skurdo rizikos lygis – 46%). Taip pat nustatyta, kad šalyje didžiausia skurdo rizika gresia 3–5 metų vaikams.

Šalyje galima pastebėti gana didelius skirtumus tarp miesto ir kaimo, o tai lemia nevienodą vaiko teisių užtikrinimą. Pvz., 2009 m. vaikai (1–6 metų ir vyresni), dalyvaujantys ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme, sudarė 54,7%. Miestuose ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigas lankė 72,6%, o kaime – tik 22,8% vaikų. Kaimo gyventojų skurdo rizika yra maždaug du kartus didesnė nei penkių didžiausių miestų gyventojams.

Taip pat rizikos šeimų skaičius kaime yra didesnis nei mieste – 2009 m. pabaigoje jų skaičius atitinkamai sudarė 6830 ir 4291 šeimų.

Svarbu ir tai, kad Lietuvos visuomenėje trūksta tinkamo vaiko teisių ir Vaiko teisių konvencijos paskirties supratimo. Vaiko teisių konvencija įpareigoja suaugusius visuomenės narius, o ypač ugdomąją veiklą praktikuojančius (tėvus, pedagogus ir kt.) įgyvendinti vaiko teises. Tam būtina jas išmanyti, nes jeigu apie teises nežinoma, tai tolygu lyg jų nebūtų visai. Vis dėlto šalyje vyrauja neigiamas požiūris į vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją – daugelis visuomenės narių mano, kad vaikų turimos teises lemia jų netinkamą elgesį ir apriboja suaugusiųjų galimybes auklėti ir auginti vaikus (klaidingai manoma, kad suaugusieji negali paprieštarauti arba sudrausminti vaikų). Netgi tarp specialistų trūksta supratimo, kad Vaiko teisių konvencija – tai rimtas tarptautinis dokumentas, kuris įpareigoja valstybę skirti visas galimas priemones vaiko gerovei užtikrinti ir padėti šeimai tinkamai auklėti bei auginti vaikus.

Pačių vaikų nuomonė apie gerovę šalyje taip pat nėra gera. UNICEF 29 valstybėse atliktas tyrimas rodo, kad Lietuva atsiduria žemiausiose vietose pagal santykių šeimoje kokybės vertinimą, o vaikai Lietuvoje jaučiasi nelaimingiausi, palyginti su savo bendraamžiais kitose Europos šalyse.

Bendra vaikų situacija Lietuvoje rodo, kad vaiko teisių įgyvendinimas ir apsauga neapsiriboja vien naujų įstatymų ir kitų teisės aktų priėmimu, rūpinimusi materialine gerove – kartu turi būti plėtojamos priemonės, skatinančios pagarbą vaiko teisėms, tinkamą jų supratimą, vaiko asmenybės lygiavertį priėmimą, užtikrinančios šeimos gerovę ir galimybes šeimai tinkamai rūpintis vaiku.

---

3 Skurdo rizikos lygis – gyventojų, esančių žemiau skurdo rizikos ribos, dalis.

Kaip atlikome šį tyrimą

[2 Tyrimo Metodika]

2.1 Tyrimo tikslas

Ši ataskaita yra dalis projekto „Valdymas, atitinkantis vaiko poreikius“, finansuojamo iš Europos Komisijos Pagrindinių teisių ir pilietybės programos. Projekto tikslas yra ištirti, kiek Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos bendrosios įgyvendinimo priemonės yra įgyvendintos europiniu, nacionaliniu ir vietiniu lygmeniu. Šis projektas apima ES institucijas bei penkias Europos šalis: Lietuvą, Italiją, Rumuniją, Švediją ir Didžiąją Britaniją.

Tyrimo, pristatomo šioje ataskaitoje, tikslas yra ištirti, kiek Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos bendrosios įgyvendinimo priemonės yra įgyvendintos nacionaliniu ir vietiniu lygmeniu Lietuvoje.

Tyrimas apima kelias sritis: veiksmingas Vaiko teisių konvencijos suderinimas su teisės aktais, nacionalinio veiksmų plano vaikų klausimais parengimas, Vaiko teisių konvencijos ir vaiko teisių įgyvendinimo įgyvendinimas, stebėseną ir įvertinimą, statistinių duomenų rinkimas ir rodikliai, vaikams skiriamos lėšos biudžete, bendradarbiavimas su visuomene, tarptautinis bendradarbiavimas, nepriklausomos žmogaus teisių institucijos vaikams, informacijos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją sklaida ir populiarinimas.

2.2 Tyrimo procesas, metodologija ir metodai

Vaiko teisių konvencijos bendrųjų priemonių įgyvendinimo analizei atlikti pritaikyti šie tyrimo metodai:

- ❖ *Dokumentų analizė.* Atliekant tyrimą išanalizuoti oficialūs valstybės dokumentai (šalies įstatymai ir kiti teisės aktai, nacionalinės programos), oficialiosios statistikos ir kiti dokumentai, pateikiantys informaciją apie vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą šalyje. Išanalizuotų dokumentų sąrašas pateikiamas 2 priede.
- ❖ *Nacionaliniu lygiu atliekamas pusiau struktūruotas interviu.* Atliekant interviu nacionaliniu lygiu buvo kalbama su valstybinėmis institucijomis ir šalies lygiu veikiančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis. Interviu buvo atliekama vadovaujantis struktūruotu klausimynu, kuriame numatytos interviu klausimų gairės, paliekant galimybę interviuotojui užduoti papildomus klausimus informacijai patikslinti. Nacionaliniu lygiu tyrime dalyvavo nevyriausybinių organizacijų (VšĮ „Vaiko namas“, SOS Vaikų kaimų Lietuvoje draugija, NVO vaikams konfederacija) ir valstybinės institucijos, (Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Žmogaus teisių komiteto biuras).
- ❖ *Vietos lygiu atliekamas pusiau struktūruotas interviu.* Vietos lygiu interviu atliktas 4 savivaldybėse:
  - ❖ Utenos rajono savivaldybėje;
  - ❖ Šakių rajono savivaldybėje;
  - ❖ Jurbarko rajono savivaldybėje;
  - ❖ Širvintų rajono savivaldybėje.
 Savivaldybėse buvo kalbama su vaiko teisių skyrių, švietimo skyrių ir socialinės paramos skyrių specialistais ir jaunimo reikalų koordinatoriais, taip pat naudojant struktūruotą klausimyną su

galimybe tyrėjui užduoti papildomus klausimus. Utenos savivaldybėje interviu buvo atliktas ir su Utenos vaikų socialinės paramos ir ugdymo centru.

- ❖ *Vietos lygiu su vaikais atliekamas pusiau struktūruotas interviu.* Su vaikais interviu buvo atliekamas anksčiau nurodytose savivaldybėse, naudojant vaikams pritaikytą klausimyną.

Tikslus tyrime dalyvavusių institucijų, organizacijų ir tarnybų sąrašas pateikiamas šios ataskaitos 1 priede.

Per visus atliktus interviu gauta medžiaga yra apdorota, išanalizuota, o apibendrinti duomenys įtraukti į šią ataskaitą.

2.3 Apribojimai

Būtina pažymėti, kad tyrimas yra apžvelgiamojo pobūdžio. Ateityje pravartu atlikti panašų tyrimą (tyrimus), įtraukiant daugiau šalies savivaldybių; galbūt net atlikti jų palyginamąją analizę.

Atliekant interviu su vaikais būtų įdomu palyginti rizikos grupės vaikų ir palankiomis socialinėmis sąlygomis gyvenančių vaikų žinias ir nuomonę apie vaiko teises ir vaiko teisių įgyvendinimą Lietuvoje. Atliekant tyrimą pastebėtas tam tikras prieštaravimas – vieno Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai teigė, kad apie vaiko teises geriau žino rizikos grupės vaikai, puikiai išmanantys, kas jiems priklauso (pvz., paslaugos, pašalpos, nemokamas maitinimas ir pan.), o kitoje savivaldybėje specialistai teigė, kad rizikos grupės vaikai, skriaudžiami, patiriantys nepriteklių, neretai linkę slėpti, kokia situacija yra jų šeimoje, nes bijo prarasti tėvus. Specialistai teigė, kad vaikai, gyvenantys palankiomis sąlygomis, turi didesnę priėjimą prie informacijos ir drąsiau naudojami savo teisėmis. Vis dėlto šiame tyrime buvo siekiama išsiaiškinti bendrą vaikų žinių apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją lygį, todėl aprašyta dilema galėtų būti tiriama atskiru tyrimu.

Tyrimui įtakos turėjo ir laiko stoka – kai kuriose savivaldybėse interviu teko trumpinti tiriamųjų prašymu. Vienoje savivaldybėje nepavyko susitarti su socialinės rūpybos skyriumi, kad būtų patikslinta informacija, gauta per interviu su kitais skyriais.

Svarbu paminėti, kad specialistų, dirbančių vaiko teisių srityje, žinios apie Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo bendrąsias priemones nėra išsamios, o daugelis specialistų apie jas apskritai nežino. Organizuojant ir atliekant interviu susidurta ir su tokia nuomone, kad vaiko teisių, Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo klausimai – tai vaiko teisių apsaugos skyrių kompetencijos sritis, o specialistai, dirbantys švietimo, sveikatos ir kt. srityse, neturi ir neprivalo turėti žinių šiais klausimais. Dėl to atliekant interviu kartais buvo sunku gauti išsamų komentarą į užduodamus klausimus, susijusius su vaiko teisių įgyvendinimu.

Nepaisant apribojimų, tyrimas suteikia naudingą ir gana išsamią informaciją apie bendrą vaiko teisių situaciją Lietuvoje ir Vaiko teisių konvencijos bendrųjų priemonių įgyvendinimą šalyje.

Ką sužinojome tyrimo dėka

[3 Tyrimo rezultatų pristatymas]

3.1 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įtvirtinimas šalies įstatymuose ir kituose teisės aktuose

3.1.1 Įvadas

Jungtinių Tautų (toliau – JT) Vaiko teisių konvencijos 4 str. nurodoma, kad „Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių šioje Konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti. Ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms įgyvendinti valstybės dalyvės panaudoja kiek įmanoma daugiau savo turimų išteklių, o prireikus pasitelkia ir tarptautinį bendradarbiavimą“⁴. JT Vaiko teisių komitetas pabrėžia svarbą ir būtinybę užtikrinti, kad šalies įstatymai ir kiti teisės aktai būtų visiškai suderinti su Vaiko teisių konvencijos nuostatomis, kad vaikas būtų nurodomas ir traktuojamas kaip teisių turėtojas. Ypač svarbu, kad nacionaliniuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose būtų pateikti bendrieji Konvencijos principai (t.y. 2, 3, 6 ir 12 straipsniai – atitinkamai nediskriminacija; geriausi vaiko interesai; vaiko teisė į gyvybę ir į didžiausią galimybę gyventi ir vystytis; vaiko teisė į nuomonę). Komitetas skatina valstybes nurodytais bendraisiais principais remtis ir teismuose.

JT Vaiko teisių komitetas pabrėžia, kad tais atvejais, kai esama neatitikimo tarp šalies įstatymų, kitų teisės aktų ir Vaiko teisių konvencijos, būtina vadovautis pastarąja. Komitetas sveikina valstybes už pastangas priimti bendrus įstatymus, reglamentuojančius vaiko teises.

Bendrajame komentare Nr. 5 JT Vaiko teisių komitetas nurodė, kad „išsami nacionalinių teisės aktų ir susijusių administracinių gairių, siekiant užtikrinti visiška Konvencijos laikymąsi, apžvalga, yra pareiga“⁵ visoms šalims, ratifikavusioms Konvenciją. Tai reiškia, kad valstybė turi atlikti nuolatinę periodinę įstatymų apžvalgą, kad nustatytų, kiek šalies įstatymai ir kiti teisės aktai atitinka Vaiko teisių konvencijos nuostatus.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosiose pastabose dėl Lietuvos ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje⁶ nurodoma, kad Komitetas džiaugiasi valstybės pastangomis suderinti šalies įstatymus ir kitus teisės aktus su Konvencija, tačiau skatina valstybę atsižvelgti į tas sritis, kuriose esama situacija nevisiškai atitinka Konvencijos nuostatas – tai yra vaiko apsauga nuo smurto, fizinių bausmių ir vaiko, kuris tapo žalojančių veiksmų auka, teisė į fizinę ir psichologinę rehabilitaciją ir reintegraciją.

4 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501

5 Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 5 // Prieiga per internetą: <http://www.unhcr.org/refworld/category,LEGAL,CRC,,4538834f11,0.html>

6 Šioje ataskaitoje minint Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamąsias pastabas dėl Lietuvos ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje omenyje turimos 2006 m. Komiteto pateiktos pastabos (susijusios su 2004 m. Lietuvos pateikta ataskaita)

3.1.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Nuo to laiko, kai Lietuva ratifikavo Vaiko teisių konvenciją, valstybė įdėjo nemažai pastangų, siekdama suderinti šalies įstatymus ir kitus teisės aktus su Konvencijos principais.

Vertinant Lietuvos teisinę bazę galima teigti, kad valstybės įstatymai ir kiti teisės aktai yra suderinti su Vaiko teisių konvencija ir Konvencijos principai yra perkelti į šalies teisės aktus. Tais atvejais, kai susiduriama su konfliktu ar neatitikimais tarp šalies įstatymų, kitų teisės aktų ir Konvencijos, vadovujamasi pastarąja.

Lietuvoje, ratifikavus Vaiko teisių konvenciją, buvo priimti nauji įstatymai, kuriais siekiama skatinti geresnį vaiko teisių įgyvendinimą ir užtikrinti šių teisių apsaugą. Vienas svarbiausių tokių įstatymų – 1996 m. priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kurio paskirtis – „gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus“⁷. Šis įstatymas įtvirtina pagrindines vaiko teises ir laisves, apibrėžia tėvų ir kitų asmenų, kurie pažeidžia vaiko teises, atsakomybę ir įtvirtina vaiko teisių apsaugos mechanizmus. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas vertinamas kaip pirmas rimtas Lietuvos bandymas kruopščiai suderinti visus įstatymus su Vaiko teisių konvencijos nuostatomis.

Keli kiti svarbūs Lietuvos įstatymai ir teisės aktai, kurie įtvirtina vaiko teises:

- ❖ Civilinis kodeksas – Civilinio kodekso XI skyriaus II skirsnis „Vaiko teisės ir pareigos“ apibrėžia pagrindinius vaiko teisių principus ir nustato vaiko pareigas. To paties skyriaus I ir III skirsnis apibrėžia tėvų arba teisėtų vaiko atstovų valdžios turinį, jų teises ir pareigas, atsakomybę auklėjant vaikus ir įgyvendinant jų teises. Taip pat yra apibrėžiami tėvų valdžios apribojimo atvejai.
- ❖ Civilinio proceso kodeksas – Kodekse yra apibrėžiamos vaikų liudytojų apklausos procedūros; nurodoma, kad sprendžiant šeimų bylas turi būti užtikrinta vaiko teisių ir teisėtų interesų apsauga, apibrėžiamas vaiko dalyvavimas teismo posėdžiuose. Taip pat apibrėžiami tėvų valdžios apribojimo atvejai, įvaikinimo procedūros ir kt.
- ❖ 2007 m. birželio 28 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, kurio paskirtis – „sukurti vaiko teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią ir vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui bei socialinės, pedagoginės, psichologinės, specialiosios pedagoginės, informacinės arba kitos pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, kuri padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą“⁸. Šis įstatymas įtvirtina naują požiūrį į nusikaltusį vaiką, atsižvelgia į geriausius vaiko interesus ir numato tinkamą paramą netinkamo elgesio, nusikalsti linkusiam vaikui.

Lietuvoje kuriamos ir įgyvendinamos įvairios programos, kuriomis siekiama užtikrinti geresnį vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą. Pvz., Lietuvoje buvo ir yra įgyvendinamos tokios programos kaip Nacionalinė vaikų dienos centrų programa, Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programa, Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa ir kt. Šios programos padeda įgyvendinti praktines priemones ir užtikrinti vaiko teisių apsaugą. Vis dėlto Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovė minėjo, kad norint užtikrinti iš tikrųjų efektyvų vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą, būtina ne tik kurti nacionalines programas, bet ir skirti pakankamai dėmesio jų efektyvumui įvertinti. *„Jeigu pasižiūrėtume, kiek turime visokių programų, koncepcijų, strategijų ir koks iš to rezultatas, tai bet kurią dokumentą galime vadinti nacionaliniu planu ar kaip norime, tačiau nemanau, kad jis duoda tokį efektą, kokio mes pagal pavadinimą galime tikėtis ar laukti. Taip yra todėl, kad turime visose srityse išskaidytas programas, priemonės iš esmės dubliuojasi, skiriami labai dideli pinigai, vertinimo kriterijai tikrai*

7 Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807

8 Lietuvos Respublikos minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 80-3214

neleidžia įvertinti to tikro programos ar strategijos įgyvendinimo efektyvumo. [...] Kai kurios programos galėtų būti panaikintos ir visas turėtų būti daugiau sukoncentruota. Tada galima imti atskirai, pvz., vaiko teisę į švietimą, nepilnamečių justiciją, ir tada įgyvendinti priemones, kurios apima visą tą sritį, išvengiant dubliavimo. Taip būtų ir daugiau skaidrumo“.

Vertinimo taip pat trūksta kalbant apie įstatymus ir kitus teisės aktus – nors Lietuvos įstatymai ir kiti teisės aktai yra suderinti arba derinami su Vaiko teisių konvencija, šalyje nebuvo atliktos išsamios ir visapusiškos įstatymų bazės apžvalgos; taip pat nėra parengtos teisėkūros darbotvarkės (t. y. konkretaus sąrašo įstatymų ir kitų teisės aktų, kurie turi būti priimti arba papildyti), skirtos būtent vaiko teisėms.

Dar viena probleminė sritis, kurią minėjo tyrimo dalyviai, yra ta, kad nors įstatymai ir kiti teisės aktai yra suderinti su Vaiko teisių konvencija, teoriškai yra puikiai parengti ir apibrėžti, praktinis įstatymų įgyvendinimas ne visada atitinka geriausių vaiko interesus. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų teigimu, *„įstatymai su Vaiko teisių konvencija suderinti. Jeigu žiūrėtume grynai teoriškai, tai mūsų šalies teisės aktai yra labai geri, jie iš tikrųjų suderinti. Praktinis įgyvendinimas – tai jau kitas klausimas. Tam tikrų įstatymų įgyvendinimas yra problemiškas. Pvz., minimali ir vidutinė priežiūra – teoriškai ji yra gana gerai apibrėžta, bet jos įgyvendinimas – tai jau kitas klausimas. Su įgyvendinimu susiję ir finansai, žmogiškieji ištekliai.“* Tai rodo, kad ne visada yra užtikrinamos priemonės, reikalingos įstatymams ir kitiems teisės aktams įgyvendinti praktikoje. Taip pat Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų teigimu, *„aiškiausiai įgyvendinami įstatymai, kurie susiję su finansine parama, išmokomis, o tie įstatymai, kurie yra kokybinio pobūdžio, susiję su paslaugų gavimu – jų įgyvendinimas yra sudėtingesnis“.*

Tyrimo dalyvavę nevyriausybinių organizacijų atstovai taip pat nurodė, kad įstatymai Lietuvoje yra pakankamai geri, jeigu kalbame apie teorinį lygmenį. Tačiau praktikoje neretai susiduriama su atvejais, kai galiojantys įstatymai nėra įgyvendinami dėl praktinių priemonių stokos. Nevyriausybinių organizacijų atstovų teigimu, *„teisiškai mūsų įstatymai yra pakankamai geri. Problema yra su įgyvendinimu. [...] Yra nemažai gerų pakeitimų, pvz., Civilinio kodekso pakeitimas, Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. Žodžiu, su įstatymais viskas kaip ir gerai. Kas juos įgyvendina, kaip įgyvendina ir kada įgyvendina – tai yra problema. Aš manau, Vaiko teisių konvencija per mažai žinoma teismuose. Tarkim, vaiko teismuose turi dalyvauti Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistas, privalomai visur, kur yra vaikas. Bet ką jis ten veikia? Niekas dar taip konkrečiai apibrėžti negali. Jis įgyvendina, užtikrina vaiko teises [...]. Jeigu teismo procesas neatitinka vaiko interesus, pagal Vaiko teisių konvenciją, vaiko teisių apsaugos specialistas gali nutraukti teismo posėdį. Klausimas – kaip tą padaryti? Nėra jokių konkrečių nurodymų. Taigi įgyvendinimas yra prastas“.* Atstovai paminėjo ir tai, kad netgi teikiant valstybės ataskaitą Jungtinėms Tautoms dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo, ataskaitoje dažniausiai nurodomi deklaratyvūs, nelabai konkretūs laimėjimai – tarkim, išvardijama, kokie nauji įstatymai ir kiti teisės aktai buvo priimti, kokios programos įgyvendintos, tačiau nėra analizuojama, kokius realius pokyčius jos padėjo pasiekti.

3.1.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Vietos lygiu tyrime dalyvavę specialistai taip pat gana teigiamai vertina Lietuvos teisinę bazę – specialistų manymu, teoriniu lygmeniu įstatymai ir kiti teisės aktai yra suderinti su Vaiko teisių konvencijos principais. Tačiau praktinis įstatymų ir kitų teisės aktų įgyvendinimas ne visada atitinka Konvencijos nuostatas. Specialistų vertinimu: *„Daugelis įstatymų suderinti, tik, aišku, praktiškai būna tokių dalykų – smulkių neatitikimų ir klaidelių, bet iš esmės suderinti.“* „Aš manyčiau, kad įstatymai atspindi Konvenciją, nes iš tiesų galimybė juos įgyvendinti yra puiki ir nė vienas iš įstatymų nepažeidžia vaiko interesus. Tačiau svarbu tai, kaip mes žiūrime į vaiką, į perspektyvą.“ Taigi specialistai pabrėžia du aspektus – pirma, tai sunkumai ir neatitikimai, susiję su praktiniu įstatymų ir kitų teisės aktų įgyvendinimu, ir antra – tai bendras požiūris į vaiką, vaiko asmenybės priėmimas. Jei šalies įstatymai puikūs, tačiau visuomenė nesuvokia vaiko kaip teisių turėtojo, tai labai apsunkina praktinį principinių Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimą. Todėl

svarbu siekti ne tik kurti efektyvią ir praktikoje veikiančią teisinę bazę, bet ir rūpintis tinkamo visuomenės požiūrio į vaiką formavimu.

Į Vaiko teisių konvencijos principus atsižvelgiama ir tais atvejais, kai priimami su vaiku susiję sprendimai. Vaiko teisių apsaugos specialistai minėjo, kad priimdami sprendimus jie visada atsižvelgia į Vaiko teisių konvenciją ir jos principines nuostatas. Pvz., priimant sprendimą dėl tėvų atleidimo nuo mokesčio už ikimokyklinės institucijos paslaugas nurodoma, kokiais Konvencijos straipsniais buvo remtasi. Taip pat, pvz., surašant administracinių pažeidimų aktą, yra konkrečiai nurodoma, kokie Vaiko teisių konvencijos straipsniai buvo pažeisti (jeigu pažeidimas susijęs su netinkamais veiksmais vaiko atžvilgiu). Specialistų teigimu, šiuo metu teisiškai nėra pamiršamos jokios vaikų grupės – užtvirtinamos ir neįgaliųjų, ir tautinių mažumų, ir religinių mažumų, ir socialinės rizikos, ir kitų grupių vaikų teisės.

3.1.4 Išvados

Vertinant bendrą situaciją, galima teigti, kad Lietuva pasiekė nemažai gerų rezultatų, derindama šalies įstatymus ir kitus teisės aktus su Vaiko teisių konvencijos nuostatomis. Yra priimti papildomi bendri įstatymai, reglamentuojantys vaiko teises; su Vaiko teisių konvencija suderinti anksčiau priimti šalies įstatymai ir kiti teisės aktai. Vaiko teisių konvencija laikoma viršesniu dokumentu tai atvejais, kai susiduriama su neatitikimu tarp Konvencijos ir nacionalinių dokumentų.

Priimant sprendimus, susijusius su vaiku, praktikoje stengiamasi atsižvelgti į Vaiko teisių konvencijos principus, sprendimą pagrįsti konkrečiomis Konvencijos nuostatomis, straipsniais.

Lietuva sėkmingai kuria ir plėtoja įvairias programas, kuriomis būtų užtikrintas vaiko teisių įgyvendinimas ir apsauga atskirose srityse, ir šioms programoms skiria gana nemažus finansinius išteklius.

Nors teoriškai įstatymai gerai parengti, susiduriama ir su tam tikrais sunkumais – neretai įstatymai neveikia praktikoje, jiems įgyvendinti nėra numatyta pakankamai efektyvių praktinių priemonių, todėl dažni atvejai, kai įstatymas nevisiškai užtikrina vaiko teisių įgyvendinimą arba apsaugą.

Trūksta nuolatinio ir visapusiško tiek šalyje galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų, tiek vykdomų programų vertinimo. Vertinant programas dažniausiai atsižvelgiama į kiekybinius rodiklius, finansavimą ir jo panaudojimą, bet nėra matuojami kokybiniai rodikliai, pasiektas pokytis.

Dabartinė situacija rodo, kad Lietuvos įstatymai dar neapgina vaiko nuo visų smurto formų (taip pat ir fizinių bausmių), nepakankamai užtikrinama teisė į nediskriminaciją, teisė į šeimą ir gyvenimą su tėvais, teisė į tinkamas sąlygas vaikui augti ir vystytis.

3.1.5 Rekomendacijos

- Valstybė turi toliau siekti užtikrinti, kad nacionaliniai įstatymai ir kiti teisės aktai visiškai atitiktų Vaiko teisių konvencijos principinius nuostatus ir reikalavimus. Vienas svarbiausių siekių – teisinėmis priemonėmis užtikrinti vaiko apsaugą nuo bet kokių smurto formų, taip pat ir fizinių bausmių.
- Kuriant teisinę bazę, priimant naujus įstatymus ir kitus teisės aktus bei iš naujo persvarstant jau esamus, būtina užtikrinti konkrečias praktines priemones šiems įstatymams įgyvendinti; kurti praktiškai veikiančius vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos mechanizmus.
- Valstybė privalo periodiškai iš naujo persvarstyti ir įvertinti galiojančius įstatymus ir kitus teisės aktus, susijusius su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga.
- Vaikams skirtas programas, pasiektus rezultatus būtina vertinti ne tik pagal kiekybinius, bet ir pagal kokybinius parametrus; būtina apibrėžti kriterijus ir priemones, kurie padėtų įvertinti pasiektus pokyčius.

3.2 Nacionalinis veikslių planas vaikų klausimais

3.2.1 Įvadas

Vienas iš veikslių, užtikrinančių tinkamą Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą šalyje, yra kompleksinės nacionalinės strategijos arba veikslių plano vaikų klausimais sukūrimas ir įgyvendinimas. Tokioje strategijoje arba plane turi būti numatyti konkretūs, praktikoje įgyvendinami, suderinti veiksmai ir priemonės. JT Vaiko teisių komiteto Bendrajame komentare Nr. 5 nurodoma, kad strategija arba veikslių planas yra efektyvūs tuomet, kai atsižvelgiama į esamą vaikų padėtį šalyje ir į visas teises, išvardytas Vaiko teisių konvencijoje. Be to, strategija arba planas privalo būti parengtas konsultuojantis su visuomene, vadinas, ir su vaikais bei jaunimu.

Bendrajame komentare Nr. 5 Komitetas ypač pabrėžia, kad strategijos arba plano vaikų klausimais parengimas neturi būti suvokiamas vien kaip sąrašas „gerų intencijų, tačiau turi numatyti ilgalaikio proceso, kaip vaiko teisių įgyvendinimas turi būti užtikrintas visoje valstybėje, aprašymą; jis neturi apsiriboti vien esamos politikos pareiškimais ir principais; turi numatyti tikrus ir pasiekiamus tikslus, susijusius su vaiko ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis bei civilinėmis ir politinėmis teisėmis“⁹.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosiose pastabose dėl Lietuvos ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje Komitetas nurodė, jog Lietuva privalo užtikrinti, kad valstybės parengtas planas aprėptų visas Konvencijos sritis, kad plano įgyvendinimui būtų skirta pakankamai finansinių išteklių ir kad su šiuo planu būtų derinami visi kiti veikslių planai ir programos, susijusios su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga.

3.2.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Lietuva šiuo metu neturi kompleksinės strategijos arba vaiko teisių klausimams skirto plano, kuris remtųsi Vaiko teisių konvencija. Tačiau valstybėje yra patvirtintas kitas planas, susijęs su vaiko teisėmis – tai Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų planas. Šios strategijos siekis: „sukurti prielaidas visų Lietuvos Respublikoje gyvenančių vaikų gerovei. Šioje strategijoje vaiko gerovė suprantama kaip sąlygų vaikui gyventi visavertį gyvenimą sudarymas, jo teisės į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą visuomenės gyvenime užtikrinimas“¹⁰. Pagrindinis strategijos tikslas – sudaryti tinkamas sąlygas vaikui augti šeimoje, aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, apsaugoti vaiką nuo visų smurto formų, išnaudojimo, sudaryti tinkamas galimybes mokytis ir gauti tinkamą medicininę pagalbą.

Strategijos uždaviniai apibrėžia būtinumą užtikrinti Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą šalyje – nurodoma, kad būtina:

- ❖ Geriau suderinti įstatymus ir kitus teisės aktus su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatomis; parengti naujus įstatymus ir kitus teisės aktus.
- ❖ Skatinti bendradarbiavimą tarp įvairių institucijų ir organizacijų (vietos, valstybinių ir tarpvalstybinių lygiu), kuris užtikrintų ir pačių vaikų bei jaunimo dalyvavimą priimant sprendimus vaiko gerovės klausimais.
- ❖ Užtikrinti reikiamą pagalbą šeimai, didinti socialinių paslaugų prieinamumą ir pasiūlą vaikams ir šeimoms, didinti tėvų atsakomybę už vaikus.
- ❖ Tobulinti švietimo sistemą (taip pat ir pritaikant mokymosi aplinką skirtingų poreikių asmenims bei plėtojant švietimo formų įvairovę) ir didinti vaikų užimtumą bei finansavimą šioms sritims.

9 Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 5 // Prieiga per internetą: <http://www.unhcr.org/refworld/category,LEGAL,CRC,,4538834f11,0.html>

10 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 25-802

- ❖ Gerinti vaikų sveikatos apsaugą ir sveikatos apsaugos paslaugų kokybę.
- ❖ Užtikrinti visas būtinas priemones ir veiksmus vaikų apsaugai nuo visų formų smurto ir ekonominio išnaudojimo.
- ❖ Kuriant miestų infrastruktūros planus atsižvelgti ir į vaikų poreikius.
- ❖ Užtikrinti prieglobstį gavusių vaikų užsieniečių teisių apsaugą.
- ❖ Užtikrinti išsamios statistinės informacijos apie visas vaikų grupes ir pagal visas Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos sritis kaupimą.
- ❖ Nuolat vertinti vaiko gerovės būklę Lietuvoje (vaiko aprūpinimo, vaiko apsaugos ir vaiko dalyvavimo sritys).
- ❖ Tobulinti specialistų, dirbančių vaiko teisių apsaugos srityje, kvalifikaciją, plėtoti vaikų globėjų (rūpintojų), įvaikintojų rengimo sistemą ir socialinio darbo metodikos centrų¹¹ tinklą.

Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių planas kelis kartus buvo koreguotas, papildant jį naujomis priemonėmis, pakeičiant už atskirus veiksmus atsakingas institucijas. Vienas svarbiausių pakeitimų – tai 2006 m. plano papildymas nauja priemone, pagal kurią numatyta skirti lėšas nevyriausybinėms organizacijoms, dirbančioms JT vaiko teisių konvencijos srityje. Pagal šią priemonę skelbiama projektų atranka, kai nevyriausybinių organizacijų gali teikti paraišką veiklai, susijusiai su visuomenės informavimu apie vaiko teises, Vaiko teisių konvenciją, ir gauti finansavimą tokiai veiklai vykdyti.

2007 m. priemonių planas buvo papildytas nurodymu, kad būtina parengti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymo projektą, ir tokio pakeitimo tikslas – siekis apsaugoti vaikus nuo visų smurto formų. Kitas pakeitimas buvo susijęs su neturtinio pobūdžio teismo sprendimais, susijusiais su vaikais (pvz., vaiko gyvenamąja vieta, bendravimo su vaikais tvarkos nustatymu ir t.t.). Šis pakeitimas numatė būtinumą rengti metodines rekomendacijas, kaip tinkamai vykdyti teismo neturtinio pobūdžio sprendimus, susijusius su vaikais.

Už Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo koordinavimą atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Kas dvejus metus Vyriausybei teikiamos ataskaitos dėl strategijos įgyvendinimo ir pasiektų rezultatų.

Taip pat Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai pagal Vyriausybės nutarimą buvo pavesta sudaryti Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos priemonių vykdymo koordinavimo komisiją – 2005 m. socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu buvo patvirtinta Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba ir jos veiklos nuostatai. Šiuo metu Taryba taip pat veikia, organizuojami Tarybos posėdžiai, kuriuose sprendžiami aktualiausi vaikų ir vaiko teisių įgyvendinimo bei apsaugos klausimai, analizuojama vaikų padėtis šalyje, rengiami siūlymai dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veiklos, dėl tarpžinybinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje tobulinimo. Tarybos sudėtį sudaro įvairių institucijų ir organizacijų atstovai – atskirų ministerijų (Socialinės apsaugos ir darbo, Vidaus reikalų, Švietimo ir mokslo bei Sveikatos apsaugos), Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos, Vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) asociacijos, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, nevyriausybinių organizacijų ir kitų institucijų atstovai. Taip pat Taryboje dalyvauja Lietuvos moksleivių parlamento atstovas.

Vertindami Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją, tiek valstybinių, tiek nevyriausybinių organizacijų atstovai minėjo, kad tokios strategijos buvimas yra labai svarbus, nes tai – valstybės pripažinimas, kad vaikai, vaiko teisės, jų įgyvendinimas ir apsauga valstybei yra prioritetinga ir svarbi sritis. Tokia strategija – tai tarsi

¹¹ Socialinio darbo metodikos centras – socialinių paslaugų įstaiga, kuri šalia savo pagrindinių funkcijų atlieka ir socialinių darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, socialinio darbo inovacijų diegimo bei gerosios patirties sklaidos kitoms socialinių paslaugų įstaigoms funkcijas.

valstybės pripažinimas, kad tam tikrose srityse esama problemų, kurios neigiamai veikia bendrą vaiko teisių situaciją šalyje, vaikų gyvenimą ir valstybė yra pasirengusi šiuos sunkumus spręsti. „*Vien tuo, kad yra tokia strategija, yra pasakoma, jog vaikai yra prioritetinė sritis, vaiko teisių apsauga yra prioritetinė sritis. Strategija įtvirtina nuostatas, kad vaikai yra mums svarbūs, šį dokumentą gali naudoti kaip priemonę bendraudamas su politine valdžia. Pvz., reikalinga kokia nors priemonė ir turi pagrindą žinodamas, kad yra tokia strategija, toks planas. Esame pasakę, kad vaikai yra mūsų prioritetas, ir kai nustatoma kokia nors problema, tada turi argumentą, kodėl reikia siūlomos programos, nes juk pati valstybė yra pripažinusi, kad toje srityje esama problemų, ir pati valstybė yra priėmusi sprendimą jas spręsti.*“ Tokiu atveju strategija tampa puikia priemone priminti valstybei jos išpareigojimus vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos srityje, skatinti imtis konkrečių priemonių sprendžiant vieną ar kitą problemą.

Specialistų nuomone, strategijos aprašymas, filosofija iš esmės yra gera, nes pabrėžiama vaiko teisių svarba, būtinybė sudaryti tinkamas sąlygas vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai.

Didesnį rūpestį kelia tai, kiek strategijos įgyvendinimo priemonių planas yra veiksmingas. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų teigimu, šiuo metu vis dar nėra atsakyta į klausimą, kaip parinkti tokias priemones, kurios būtų veiksmingos ir padėtų pasiekti numatytus tikslus. Atstovų pasiūlymu, galbūt būtų naudinga strategijos įgyvendinimo priemonių planą persvarstyti kas 2 metus – įvertinti, kaip pasikeitė valstybės situacija; ekonominės, socialinės, kultūrinės ir kitos sąlygos, vaikų padėtis šalyje. Tai labai svarbu, nes numatytos priemonės per kelerius metus gali pasenti, tapti neaktualios, o tai reiškia, kad jų įgyvendinimas būtų nenaudingas ir nereikalingas. Priemonių planas turi visiškai atitikti realią esamą situaciją.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovai taip pat paminėjo, jog vienas iš strategijos trūkumų yra tai, kad kuriamas atskiras programos, padedančias įgyvendinti strategijos tikslus ir uždavinius, tvirtina patys ministrai, į kurių valdymo sritį patenka ta programa, o ne Vyriausybė. Dėl to programos pasidaro žinybinės ir neretai atsitinka taip, kad kiekviena ministerija atsako už savo programas ir jų įgyvendinimą, trūksta bendrų veiksmų ir bendradarbiavimo tarp ministerijų.

Nevyriausybinių organizacijų nuomone, nors pati strategija yra gana gerai paruošta, vis dėlto apie ją kalbama per mažai, teikiama per mažai informacijos apie jos įgyvendinimą. Apskritai strategija turėtų būti pagrindinis dokumentas, su kuriuo derinamos visos kitos programos, veiksmai, susiję su vaikais ir vaiko teisėmis, tačiau Lietuvoje taip nėra. „*Priėmėm strategiją [...] ir ji buvo pamiršta. Tai yra didžiulė problema, nes pagal šią strategiją turėtų būti derinama viskas. [...] Strategija yra gera, [...] ir iš jos išplaukia geri pakeitimai [vaiko teisių srityje], pvz., Civiliniame kodekse, atsirado Minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas.*“

„*Strategija buvo surašyta neblogai, laikantis Konvencijos principų, tačiau jos įgyvendinimo planai fragmentiški, nekonsoliduoti į bendrą visumą. Jie yra taisytiniai. [...] Antra, jie visiškai nepagrįsti finansiskai, dėl to kartais įgyvendinimas ir lieka ore.*“ Taigi nors valstybė turi pakankamai gerą ir su Vaiko teisių konvencijos nuostatomis suderintą strategiją, trūksta jos svarbos ir reikšmės pripažinimo, kuriamų programų ir kitų veiksmų derinimo, taip pat stokojama konkrečiau, realiai įgyvendinamo ir būtinais ištekliais (žmogiškaisiais, finansiniais, kt.) pagrįsto strategijos įgyvendinimo priemonių plano.

Nevyriausybinių organizacijų pabrėžia ir tai, kad kartais sprendžiant vaikų problemas jas siekiama išspręsti per labai trumpą laiką: „*valstybė kai kurias vaikų problemas bando išspręsti per labai trumpą laiką, pvz., per metus ar dvejus išsprendė seksualinės prievartos prieš vaikus problemą ir daugiau nacionalinė programa kaip ir nekartojama*“. Tai taip pat rodo, kad pasiekti rezultatai turėtų būti vertinami atsakingiau ir plačiau, o strategijos priemonės turėtų numatyti ilgalaikį ir nuoseklų darbą sprendžiant vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos problemas.

3.2.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarime Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano patvirtinimo“ nurodoma, kad savivaldybėms turi būti rekomenduota „pagal finansines galimybes vykdyti [...] patvirtintą Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų planą“¹². Atliekant tyrimą ir kalbant su specialistais pastebėta, kad strategija iš tikrųjų nėra labai svarbus dokumentas savivaldybių veiklos planams kurti. Sudarant veiklos planus atsižvelgiama į vietos socialines problemas, didžiausius sunkumus, taip pat remiamasi šalyje galiojančiais įstatymais ir kitais teisės aktais, bet pati strategija beveik nėra minima kaip pagrindas tam tikriems veiksams planuoti. Vaiko teisių konvencija taip pat nėra tas dokumentas, kuriuo remiamasi kuriant savivaldybės veiklos planus.

Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos planuose labiau atsižvelgiama į Vaiko teisių konvenciją, ir tai yra natūralu, nes viena pagrindinių skyrių funkcijų – užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą. Vis dėlto Vaiko gerovės valstybės politikos strategija nėra tas dokumentas, kuris turėtų didelę įtaką šių skyrių darbo organizavimui. Apskritai per interviu pastebėta, jog specialistai žino, kad tokia strategija yra ir kad pagal ją įgyvendinami tam tikri veiksmai, bet ji nėra suvokiama kaip didelę reikšmę turintis dokumentas. Daugiausia žinių apie strategiją turėjo vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai, o kitų skyrių atstovai strategiją pakomentuoti galėjo mažiau.

Tyrimo dalyvavę specialistai nurodė, kad strategijos priėmimas turėjo įtakos tam tikriems pokyčiams, pačių specialistų darbiui (ypač vaiko teisių apsaugos skyrių specialistams): *„mums buvo juntama, kai Vyriausybė vykdė Vaiko teisių apsaugos tarnybų stiprinimo programą; 2008 m. ji pasibaigė, o prasidėjo, atrodo, 2003 m. – tada buvo mokymai, vaiko teisių apsaugos specialistai buvo aprūpinami automobiliais, buvo smarkiai pakeista teisinė bazė. Laikinoji vaiko globa gana gerai reglamentuota. Tačiau kai 2008 m. tas stiprinimas baigėsi, pradėjo mažinti lėšas vaiko teisių apsaugos skyriams. Žodžiu, nesisteminis požiūris“*. Taigi, vietos lygiu dirbančių specialistų nuomone, strategijos įgyvendinimas vykdomas chaotiškai ir nesistemiškai.

Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų manymu, tai, kad valstybė turi Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją, yra teigiamas aspektas. Specialistų vertinimu, pats dokumentas parengtas pakankamai gerai: *„pati strategija, kaip dokumentas, yra labai graži, jos popierinis variantas yra labai stiprus“*. Vis dėlto, specialistų nuomone, strategija praktiškai neturi labai didelės įtakos pokyčiams vaikų gyvenime: *„gyvenimo tikrovė rodo, kad daugelis vaikų gyvena tokiomis sąlygomis, kokios Vakarų Europos mastu yra nesuprantamos – be tualetų, be vandentiekio, skurdi buitį, avarinė pastatų būklė, apie kvadratūrą apskritai nėra ką kalbėti“*. Taigi, specialistų vertinimu, strategijos buvimas yra svarbus aspektas, tačiau praktinis jos įgyvendinimas vis dar nėra tinkamai sukoordinuotas, jis chaotiškas ir fragmentiškas, todėl sunku kalbėti apie realius ir svarbius pokyčius, kuriuos vaikų gyvenimuose būtų lėmusi strategija.

Kai kurie specialistai netgi pareiškė nuomonę, kad strategija nėra valstybės prioritetas. *„Ta strategija realiai nėra valstybės prioritetas. Na, taip, strategija yra, bet tai labiau deklaratyvus dokumentas ir kai kurios vaiko teisės taip pat yra deklaratyviai įgyvendinamos. Pvz., teisė į švietimą, juk dabar kaimo mokyklos yra naikinamos“*. Bendras strategijos vertinimas vietos lygiu rodo, kad šis dokumentas neturi reikšmingos įtakos pokyčiams vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos srityje.

Tyrimo dalyvavę vaikai nežinojo, kad valstybė turi Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją – t. y. dokumentą, kuris apibrėžia, kaip valstybė sieks kurti tinkamas sąlygas vaikų gyvenimui ir vystymuisi,

¹² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 25-802

užtikrins vaiko teisių įgyvendinimą. Taip pat, vaikų nuomone, vietos lygiu savo bendruomenėse jie turi labai mažai galių daryti įtaką sprendimams, susijusiems su vaikų klausimais.

3.2.4 Išvados

Nors Lietuva neturi strategijos ar plano vaiko teisių klausimais, yra patvirtinta Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo priemonių planas. Strategija parengta gana gerai, be to, ją parengdama valstybė pripažino, kad vaiko teisių įgyvendinimas ir apsauga yra valstybės prioritetas ir kad valstybė įsipareigoja užtikrinti vaikams tinkamas gyvenimo ir vystymosi sąlygas. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu yra sudaryta Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba, kuri taip pat prisideda prie strategijos įgyvendinimo, vaikų padėties šalyje analizavimo ir teigiamų pokyčių vaikų klausimais skatinimo.

Vaiko gerovės valstybės politikos strategija, specialistų vertinimu, parengta tinkamai, atsižvelgiant į JT vaiko teisių konvencijos principus, tačiau, kad strategija imtų sėkmingai veikti, trūksta konkretaus įgyvendinimo priemonių plano, kuris numatytų konkrečias ir veiksmingas priemones numatytiems tikslams pasiekti, konkrečius finansinius išteklius ir šaltinius, įgyvendinimo terminus. Strategija turėtų būti tas dokumentas, su kuriuo derinami visi veiksmai vaiko klausimais, priimanos programos, įstatymai, kiti teisės aktai ir pan. Šiuo metu tokio strategijos svarbos pripažinimo trūksta.

Vietos lygiu į Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją atsižvelgiama nepakankamai. Tyrime dalyvavę specialistai yra girdėję apie strategiją, bet daugiausia žinių apie ją turi vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai. Jų vertinimu, strategija yra labiau deklaratyvaus pobūdžio, ji neturi pernelyg didelės įtakos vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai valstybėje.

Vietos lygiu kuriant veiklos planus į Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją atsižvelgiama nepakankamai.

Svarbu ir tai, jog kai kurie sprendimai yra pernelyg skubinami – aktualias socialines problemas siekiama išspręsti per greitai, neaišku, kokiais kriterijais remiantis teigiama, kad problema sumažėjo arba apskritai buvo išspręsta.

3.2.5 Rekomendacijos

- Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir strategijos įgyvendinimo priemonių planas turi būti persvarstomi, taip pat būtina užtikrinti, kad strategija ir jos įgyvendinimo planas apimtų visas su vaikais susijusias sritis, atsižvelgtų į visus Vaiko teisių konvencijos aspektus.
- Rekomenduojama, kad Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių planas būtų persvarstomas kas 2 metus – įvertinamos numatytos priemonės, jų tinkamumas pagal esamą situaciją šalyje, veiksmingumas, pokyčių poreikis.
- Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo planas privalo numatyti konkrečius finansinius išteklius ir šaltinius numatytiems veiksams ir priemonėms įgyvendinti; konkrečius atskirų veiksmų įgyvendinimo terminus; taip pat aiškiai apibrėžti atskirų institucijų atsakomybės sritis ir funkcijas.
- Savivaldos institucijos turėtų būti skatinamos kurti vietos planus ar strategijas, kuriose būtų numatytas vaiko teisių įgyvendinimas ir apsauga vietos lygiu. Tokiuose planuose ar strategijose taip pat turėtų būti numatyti konkretūs finansiniai ištekliai ir šaltiniai, terminai, atsakingi asmenys, institucijos ir tarnybos.

3.3 Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo koordinavimas

3.3.1 Įvadas

JT Vaiko teisių komitetas, tikrindamas šalių ataskaitas dėl JT vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo, dažnai pabrėžia, kad šalys turėtų stengtis stiprinti ir efektyvinti Konvencijos įgyvendinimo koordinavimą šalyje ir užtikrinti sėkmingesnę atskirų institucijų, organizacijų ir tarnybų bendradarbiavimą, taip pat glaudų bendradarbiavimą su visuomene.

Komitetas nurodo, kad sėkmingo koordinavimo tikslas – „užtikrinti pagarbą visiems Konvencijos principams ir tinkamus standartus visiems vaikams, kurie priklauso šalies jurisdikcijai; užtikrinti, kad išsipareigojimai, kurie galioja ratifikavus arba prisijungus prie Konvencijos, būtų pripažinti ne tik tų didelių padalinių, kurie turi reikšmingą poveikį vaikams – švietimui, sveikatai arba gerovei ir t. t., bet ir Vyriausybėje, departamentuose, atsakinguose už finansus, planavimą, užimtumą ir gynybą, ir visais kitais lygiais“¹³.

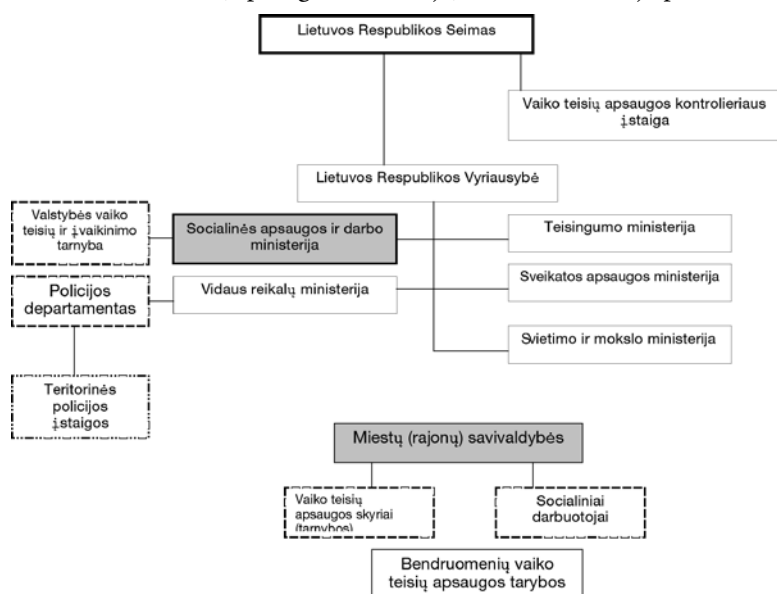
JT Vaiko teisių komiteto nuomone, yra nemažai formalių ir neformalių galimybių, būdų, kuriais galima užtikrinti efektyvų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo koordinavimą, pvz., kuriant tarpžinybinius komitetus ar tarybas vaikų klausimams spręsti.

Baigiamosiose Komiteto pastabose dėl Lietuvos ataskaitos apie Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą šalyje Komitetas džiaugėsi Lietuvos pastangomis gerinti Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo koordinavimą, bet atkreipė dėmesį į tai, kad šalyje vis dar pastebima „koordinavimo ir darnos stoka įgyvendinant Konvenciją tiek centriniu, tiek vietos lygmenimis, ypač vietos savivaldos institucijose“¹⁴. Lietuvai Komitetas rekomendavo toliau stiprinti Konvencijos įgyvendinimo darną ir koordinavimą, užtikrinti sėkmingą centrinės ir vietos valdžios institucijų bendradarbiavimą, taip pat bendradarbiavimą su visuomene – nevyriausybiniomis organizacijomis, pačiais vaikais ir jaunimu, tėvais.

3.3.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Lietuvoje vaiko teisių apsaugą užtikrina valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos, taip pat vis didesnę reikšmę įgyja nevyriausybinių organizacijų.

Bendra vaiko teisių apsaugos institucijų sistema Lietuvoje pateikiama 1 pav.

1 pav. Vaiko teisių apsaugos institucijų sistema Lietuvoje
(Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita, 2009, p. 4.)

13 Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 5 // Prieiga per internetą: <http://www.unhcr.org/refworld/category,LEG,AL,CRC,,4538834f11,0.html>

14 Jungtinių Tautų Komiteto baigiamosios pastabos: Lietuva, 2006 // CRC/C/LTU/CO/2

Lietuvos Respublikos Vyriausybė vaiko teisių srityje atlieka kelias funkcijas: (1) rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų ir kitų teisės aktų projektus, tvirtina nacionalines programas; (2) vykdo įstatymus ir kitus teisės aktus; (3) skiria vieną ministeriją, atsakingą už vaiko teisių apsaugos valdymo sritį; (4) nustato kitų ministerijų kompetencijas vaiko teisių apsaugos srityje.

2003 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. 194 Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarė priskirti „vaiko teisių apsaugos valdymo sritį Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai“¹⁵. Nutarime nurodoma, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerija:

- ❖ „formuoja ir įgyvendina vaiko teisių apsaugos politiką, kartu su kitomis valstybės ir savivaldybių institucijomis bei įstaigomis užtikrina tinkamą vaiko teisių apsaugą;
- ❖ teisės aktų nustatyta tvarka organizuoja valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos srityje;
- ❖ kaupia, sistemina ir analizuoja valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų pateiktą informaciją vaiko teisių apsaugos klausimais;
- ❖ teikia pagal kompetenciją valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms metodinę paramą vaiko teisių apsaugos klausimais;
- ❖ koordinuoja ir rengia ataskaitas apie tai, kaip Lietuvoje vykdomos ministerijos kompetencijai priskirtos tarptautinės sutartys vaiko teisių apsaugos klausimais, ir teikia jas tarptautinėms organizacijoms;
- ❖ kartu su Sveikatos apsaugos ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Teisingumo ministerija ir Vidaus reikalų ministerija rūpinasi paslaugų vaikams prieinamumu;
- ❖ rengia ir vykdo vaikų socialinę apsaugą tobulinančias programas¹⁶.

Siekdama tinkamai vykdyti jai pavestas funkcijas ministerija įsteigė Šeimos gerovės departamentą, kuriam priklauso Vaikų ir jaunimo skyrius. Taip pat ministerija įsteigė Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu yra sudaryta Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos tikslas: „Užtikrinti bendros vaiko teisių apsaugos sistemos funkcionavimą ir vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimą, siekiant apsaugoti kiekvieno vaiko teisę į šeimą ir jo teisėtus interesus“¹⁷. Ši tarnyba pagal jai priskirtas funkcijas privalo tobulinti vaiko teisių apsaugos sistemą valstybėje, įgyvendinti vaiko teisių apsaugos priemones pagal galiojančius teisės aktus (nacionalinius ir tarptautinius), skatinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos srityje, rengti teisės aktus, susijusius su vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimu, koordinuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų darbą.

Vyriausybės 2003 m. vasario 6 d. nutarime Nr. 194 „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai“ apibrėžiamos ir kitų ministerijų atsakomybės sritys vaiko teisių apsaugos srityje. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija atsakinga už vaiko teisių įgyvendinimą švietimo srityje – ministerija privalo kaupti ir analizuoti duomenis vaikų užimtumo ir ugdymo klausimais; kartu su savivaldybių institucijomis spręsti tokius klausimus kaip mokyklos lankomumas, ikimokyklinio ugdymo prieinamumas, papildomo ugdymo prieinamumas, švietimo paslaugų kokybė, pedagoginės psichologinės pagalbos vaikams prieinamumas; įgyvendinti švietimo priemones, kurios apgintų vaikus nuo bet kokios formos smurto; koordinuoti specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų bei specialiųjų mokyklų veiklą.

15 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 194 „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitų ministerijų kompetencijos nustatymo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 15-611

16 Ten pat

17 Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Veikla // Prieiga per internetą: <http://www.ivaikinimas.lt/veikla>

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija pagal Vyriausybės priskirtas funkcijas privalo užtikrinti kokybiškas sveikatos apsaugos paslaugas vaikams; rengti ir vykdyti programas, susijusias su vaikų sveikatos būklės gerinimu šalyje; kaupti, sisteminti ir analizuoti informaciją vaikų sveikatos klausimais; dalyvauti formuojant vaiko teisių apsaugos politiką ir įgyvendinti ją gyventojų sveikatinimo politikos srityje.

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija taip pat dalyvauja formuojant vaiko teisių apsaugos politiką ir vykdo ją savo reguliavimo srityje – kaupia ir analizuoja duomenis apie vaikus ir jų atžvilgiu padarytus nusikaltimus, pagal kompetenciją – apie administracinius teisės pažeidimus; rengia ir įgyvendina programas vaikų nusikalstamumo, smurto prieš vaikus, prekybos vaikais ir kitais vaiko teisių pažeidimų prevencijos klausimais.

Vaiko teisių pažeidimams fiksuoti Lietuvoje įkurta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nurodoma, kad Kontrolieriaus įstaiga pagal savo kompetenciją yra atsakinga už vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų vykdymo kontrolę ir priežiūrą. Išsamiau Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus funkcijos nagrinėjamos šios ataskaitos *Nepriklausomos žmogaus teisių institucijos* skyriuje.

Užtikrinant vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą didelę reikšmę įgyja šalyje veikiančios nevyriausybines organizacijos. Įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją šalyje stengiamasi kurti partnerystės santykius tarp valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų, dirbti bendrai, tačiau šie santykiai turėtų būti stiprinami. Būtina pažymėti, kad Lietuvoje nėra stiprių nevyriausybinių organizacijų susivienijimų, kurių tikslas būtų skatinti tinkamą Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą. Nevyriausybinių organizacijų atstovų teigimu, kartais tokią situaciją skatina ir esama nevyriausybinių organizacijų padėtis Lietuvoje, ypač finansavimo mechanizmai – jie skatina konkurencinius, o ne partnerystės santykius tarp organizacijų.

Ankstesniais metais veikė Lietuvos Laisvanoriškų Patarėjų Komisija vaiko teisių klausimais, jai pirmininkavo visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“, tačiau Komisijos veikla nutraukta. Šiuo metu Lietuvoje veikia NVO vaikams konfederacija, kuri vienija nevyriausybines organizacijas, dirbančias vaiko teisių ir vaiko gerovės srityje – ši Konfederacija stebi ir kaupia informaciją apie valstybės vykdomas programas (skirtas vaikams ir vaiko teisių užtikrinimui), rengia valstybės institucijų ataskaitai alternatyvią ataskaitą dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo.

Tiek valstybinių, tiek nevyriausybinių organizacijų vertinimu, vaiko teisių apsaugos institucijų sistema Lietuvoje yra pakankamai gera, nors pastebimos ir tam tikros tobulintinos sritys. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovo teigimu: „*Nėra aiški centrinė koordinuojanti institucija, sprendžianti vaiko teisių apsaugos klausimus netgi individualiais atvejais. JT Vaiko teisių komitetas visą laiką pabrėžia, kad valstybei reikia turėti centrinę koordinuojančią instituciją. Pagal tai, kas dabar yra įtvirtinta Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos nuostatuose, išeina, kad koordinuojanti institucija turi būti šita tarnyba kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija tiek, kiek Socialinės apsaugos ir darbo ministerija perduoda Įvaikinimo tarnybai įgaliojimą. Bet kadangi tas koordinavimas susijęs su labai didele atsakomybe, kartais vis dėlto truputį vengiama tą funkciją atlikti arba bandoma viską nukreipti į Kontrolieriaus įstaigą. Tada išeina taip, kad Kontrolieriaus įstaiga turėtų pasakyti sprendimą, kaip turi pasielgti, pvz., savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyrius. Tai jeigu mes pasakome sprendimą, negalime vykdyti savo kontrolės ir priežiūros funkcijos.*“

Kartais pastebima, kad įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją nacionaliniu lygiu trūksta glaudesnio bendradarbiavimo tarp atskirų ministerijų, kitų institucijų. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų teigimu, didžiausią rūpestį kelia kompleksiniai, sudėtingi klausimai – kartais būna nesusipratimų,

kam priklauso tuos klausimus spręsti. „Pvz., kūdikių namai – tai yra sveikatos priežiūros įstaiga, atliekanti socialinę funkciją. Problema yra pati institucijų struktūra, tarpusavio susiderinimas. Tam tikri klausimai – jų išgryninti ir pritaikyti tam tikrai sričiai neįmanoma. Pvz., smurtas – tai ir sveikatos, ir socialinis, ir vidaus reikalų klausimas, tai kompleksinis reikalas. Kam priskirti tokius kompleksinius klausimus, kartais būna nelabai aišku.“

3.3.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Savivaldybėse veikia vaiko teisių apsaugos skyriai, kurių pagrindinė funkcija – vykdyti vaiko teisių ir jaunimo apsaugą savivaldybės teritorijoje. Skyriai atstovauja vaikų interesams teismuose, ikiteisminio tyrimo institucijose; dalyvauja jaunesnio kaip 18 metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausoje; kaupia duomenis apie neprižiūrimus, apleistus vaikus, smurtą patiriančius vaikus, organizuoja jiems pagalbą; teikia siūlymus ir rengia medžiagą, reikalingą įrašant ar išrašant šeimas į vaikus auginančių socialinės rizikos šeimų sąrašus; organizuoja darbą su probleminėmis šeimomis ir jose augančiais vaikais; atsako už vaiko globos organizavimą ir priežiūrą, įvaikinimą; teikia metodinę pagalbą ir konsultacijas vaikams, tėvams (globėjams), specialistams vaiko teisių apsaugos, globos (rūpybos), įvaikinimo ir teisės pažeidimų prevencijos klausimais ir vykdo kitokią veiklą, susijusią su vaiko teisių atstovavimu, įgyvendinimu ir apsauga.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovo teigimu: „Vaiko teisių apsaugos skyrius turi būti kaip koordinuojanti, pagrindinė institucija vietos lygiu, nes vaiko teisių apsaugos specialistai yra pagrindiniai vaiko teisių gynėjai savivaldos lygiu. Tačiau būtinas ir policijos dalyvavimas, ir socialinės paramos skyriaus, švietimo skyriaus, prokuratūros, sveikatos apsaugos priežiūros įstaigų dalyvavimas. Ir nevyriausybinų organizacijų sektorius [...], ir bendruomenė [turi prisidėti]“.

Savivaldybėse taip pat yra įsteigti socialinių darbuotojų darbai su rizikos grupės šeimomis etatai. Šių darbuotojų pagrindiniai veiklos tikslai – dirbti su socialinės rizikos šeimomis ir jose gyvenančiais vaikais, nustatyti socialinių paslaugų poreikį šeimai, vykdyti socialinį darbą su šeima. Taip pat socialiniai darbuotojai prisideda prie vaiko teisių apsaugos, kadangi jie privalo tirti ir stebėti, ar vaikas turi šeimoje tinkamas gyvenimo sąlygas, ar yra prižiūrimas ir pan. Kartais susiduriama su tam tikrais sunkumais vertinant vaiko padėtį šeimoje, nes gana sunku apibrėžti tam tikrų sričių standartus. Pvz., vieno iš savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialisto teigimu: „Rizikos šeimoje paliktas vaikas – jau nepriežiūra, o pvz., „normalioje“ šeimoje paliktas vaikas vasarą vienas namuose užrakintas – tai kas? Čia esą viskas gerai. Dar yra dvejopų standartų. Arba, pvz., socialinė darbuotoja rašo, kad šeima gyvena viename kambaryje, dėl to nustatoma vaiko nepriežiūra, o juk tokia situacija tik todėl, kad šeima neturi jokių kitų galimybių gyventi kitaip. Nėra taisyklių kaip nustatyti nepriežiūrą.“ Tokia padėtis rodo, jog kartais yra sunku įvertinti tikrąją vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos padėtį.

Dauguma socialinių darbuotojų darbai su rizikos grupės šeimomis (daugiau nei 70%) dirba kaimo vietovėse. Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai teigė, kad socialinių darbuotojų pagalba jiems yra reikšminga ir reikalinga; įsteigti etatai padeda užtikrinti veiksmingesnę pagalbą vaikui ir šeimai. Tačiau žmogiškųjų išteklių trūkumas specialistų vis dar įvardijamas kaip vienas didžiausių sunkumų.

Taip pat savivaldybėse veikia vaiko teisių apsaugos tarybos, kurias pagal Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymą gali sudaryti „vietos savivaldos institucijų, vaiko teisių apsaugos institucijų (tarnybų), policijos nepilnamečių (jaunimo) reikalų inspektorių, švietimo, vaiko globos įstaigų atstovai, taip pat į tarybą gali įeiti vaikų (jaunimo) organizacijų ar (ir) mokyklų moksleivių tarybų, vaiko teisių apsaugos srityje veikiančių visuomeninių organizacijų ar (ir) tradicinių bei valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir

kitų įstaigų bei organizacijų atstovai¹⁸. Šios tarybos gali teikti vietos savivaldos institucijoms siūlymus dėl vaiko teisių apsaugos politikos formavimo ir įgyvendinimo, dėl prioritetinių klausimų vaiko teisių srityje nagrinėjimo, dėl prevencinės veiklos vaiko teisių apsaugos ir vaiko teisių pažeidimų srityje organizavimo ir įgyvendinimo bei atlikti kitas funkcijas.

Be to, savivaldybėse gali veikti koordinacinės vaiko gerovės tarybos, kurių pagrindinės funkcijos: analizuoti pagrindines problemas, susijusias su vaikais, vaiko teisių įgyvendinimu, planuoti prevencines priemones prieš vaiko teisių pažeidimus, įgyvendinti minimalios ir vidutinės priežiūros priemones, teikti pagalbą mokyklų koordinacinėms grupėms, kt.

Būtina pažymėti, kad neretai tiek koordinacinėse vaiko gerovės tarybose, tiek savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarybose dalyvauja tie patys atstovai, todėl susiduriama su atvejais, kai vaiko teisių apsaugos tarybos savivaldybėje nustoja veikti, nes nėra poreikio turėti kelias grupes ar tarybas, kurios iš esmės atlieka tas pačias funkcijas ir vienija tuos pačius narius. Ne visose savivaldybėse tarybos yra aktyvios.

Savivaldybių, kuriose buvo atliktas tyrimas, vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai gana teigiamai vertino funkcijų pasidalijimą įgyvendinant ir ginant vaiko teises, taip pat bendradarbiavimą tarp skirtingų skyrių ir institucijų. Specialistų teigimu, jie gana glaudžiai ir darniai dirba kartu su socialinės paramos skyriais, švietimo skyriais, socialinių paslaugų centrais, mokyklomis, policija, vaikų dienos centrais ir kt. Didelės reikšmės turi pačių specialistų, dirbančių skirtinguose skyriuose ir institucijose, atsakomybė, noras padėti, geranoriškumas, t. y. asmeninės savybės.

Vis dėlto vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos koordinavimą vietos lygiu reikėtų dar labiau stiprinti ir tobulinti. Vienos iš savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialisto teigimu, „*kartais nevykdomos funkcijos* [kitų skyrių ar institucijų], *manoma, kad Vaiko teisių apsaugos skyrius viską sprendžia, kas susiję su vaikais, nors skyriaus funkcijos pagal naujus nuostatus yra pakankamai išgrynintos. Tiesioginio darbo su šeima Vaiko teisių apsaugos skyrius nedirba, nors vis tiek visi ateina pas mus.*“ Kitos savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistas teigė, jog kai tik išgirstama vaiko teisės, iš karto nukreipiama į Vaiko teisių apsaugos skyrių, nors nebūtinai klausimo sprendimas yra šio skyriaus kompetencija. Būtina pažymėti, kad tariantis dėl šio tyrimo kai kurių savivaldybių skyriai taip pat teigė nelabai suprantantys, kaip galėtų prisidėti prie tyrimo, nes su vaiko teisėmis dirba Vaiko teisių apsaugos skyrius, o ne jie. Tai rodo, kad trūksta bendro vaiko teisių ir Vaiko teisių konvencijos nuostatų supratimo, o tai savo ruožtu turi neigiamos įtakos Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimui ir jo koordinavimui.

Vaiko teisių apsaugos specialistai taip pat teigiamai vertino bendradarbiavimą su centrinėmis institucijomis, ypač su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Specialistų teigimu, jie visada gali skambinti į šias institucijas, pasikonsultuoti, užduoti rūpimus klausimus ir visada gauna patarimų, pasiūlymų, pagalbą. Gana teigiamai vertinama ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, nors su ja bendraujama kiek mažiau. Vis dėlto vaiko teisių apsaugos specialistai minėjo, kad svarbu skatinti geresnį centrinių institucijų supratimą, kaip atrodo ir kaip vyksta praktinis darbas, ypač kai kalbama apie vaiko teisių apsaugos skyrių darbo krūvį, žmogiškųjų ir kitų išteklių efektyviam darbui užtikrinti trūkumą.

---

18 Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807

3.3.4 Išvados

Vertinant Lietuvos vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo koordinavimą, galima teigti, kad šalyje pastebima nemažai teigiamų pokyčių, kurie leido išgryninti atskirų institucijų, organizacijų ir tarnybų atsakomybės ir kompetencijos sritis, išvengti funkcijų dubliavimo. Vis dėlto pastebima, kad būtinas glaudesnis ir pozityvesnis atskirų institucijų bendradarbiavimas, atsakomybės prisiėmimas, ypač kai kalbama apie sudėtingus, kompleksinius atvejus, susijusius su vaiko teisių įgyvendinimu.

Nacionaliniu lygiu nepakankamai stiprus valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimas įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją, nors pastebima, kad ir pačios nevyriausybinių organizacijos dar gana silpnai atstovauja vaiko teisėms. Trūksta stiprių nacionalinių nevyriausybinių organizacijų koalicijų arba susivienijimų, kurie darytų didesnę įtaką tinkamam Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimui.

Vietos lygiu bendruomenės yra gana aktyvios ir atsakingai žiūri į vaiko teisių įgyvendinimą bei apsaugą. Atskiri skyriai ir institucijos gana glaudžiai ir sėkmingai bendrauja ir bendradarbiauja, kartu sprenddami vaiko teisių problemas. Vis dėlto pastebima, kad didžiausia atsakomybė tenka vaiko teisių apsaugos skyriams – trūksta kitų sričių specialistų supratimo, kad jų veikla taip pat prisideda prie Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ir kad vaiko teisės – tai visų susijusių institucijų atsakomybė ir bendras darbas. Dėl netinkamo požiūrio vietos lygiu netgi specialistai nėra išsamiai susipažinę su Vaiko teisių konvencija ir neturi tinkamo jos reikšmės suvokimo, stokoja žinių apie bendrąsias Konvencijos įgyvendinimo priemones.

3.3.5 Rekomendacijos

- Būtina užtikrinti stipresnę ir glaudesnę bendradarbiavimą ir dalijimąsi informacija tarp atskirų nacionalinių ir vietos institucijų, siekiant užtikrinti koordinuotą ir darnų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą.
- Įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu, svarbu užtikrinti tinkamas sąlygas ir galimybes bendradarbiauti su vaikais ir jaunimu, užtikrinti sėkmingą vaikų ir jaunimo dalyvavimą priimančias sprendimus; taip pat užtikrinti glaudų ir nuolatinį bendradarbiavimą su vietos bendruomene, nevyriausybėmis organizacijomis.
- Turi būti aiškiai apibrėžtos atsakomybės sritys tais atvejais, kai kyla nesusipratimų, kurios institucijos kompetencijai priklauso spręsti vaiko teisių įgyvendinimo ir (ar) pažeidimo atvejį.
- Vietos lygiu turi būti skatinamas supratimas, kad atsakomybė už vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą priklauso ne tik Vaiko teisių apsaugos skyriui – savivaldybės administracija, švietimo, socialinės paramos, sveikatos apsaugos ir kt. skyriai, kitos vietinės institucijos ir tarnybos taip pat turi aktyviai dalyvauti sprendžiant vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos klausimus; ne tik vaiko teisių apsaugos skyrių, bet ir kitų sričių specialistai turi būti išsamiai susipažinę su Konvencija ir išmanyti jos nuostatų taikymą praktikoje.

3.4 Stebėseną ir vaiko teisių įgyvendinimo vertinimas

3.4.1 Įvadas

Svarbus mechanizmas tinkamam Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo užtikrinimui yra stebėsenos (monitoringo) procesas. JT Vaiko teisių komitetas nurodo: norint užtikrinti, kad imantis bet kokių veiksmų, susijusių su vaikais, laikomasi geriausių vaiko interesų principo, kad nacionaliniai įstatymai ir kiti teisės aktai bei politiniai sprendimai yra derinami su Vaiko teisių konvencijos nuostatomis, būtina įgyvendinti nuolatinį įtakos vaikui vertinimo procesą (pvz., įvertinti, kokią įtaką vaikams turės siūlomi

įstatymai ir kiti teisės aktai, politika arba biudžeto asignavimai ir kt.) ir įtakos vaikui analizę (vertinant faktinį Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo poveikį).

JT Vaiko teisių komitetas primena, kad vyriausybės yra įsipareigojusios atlikti nuolatinę stebėseną ir savo darbo vertinimą – šiuo atveju svarbi tiek vyriausybių savikontrolė, tiek nepriklausomas vertinimas ir stebėseną, atliekama nevyriausybinių organizacijų, mokslinių institucijų, profesinių asociacijų, nepriklausomų žmogaus teisių institucijų, jaunimo grupių.

3.4.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Pagal Lietuvoje galiojančius įstatymus galima teigti, kad Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo stebėsenos funkcija priklauso Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai. Vaiko teisių kontrolieriaus įstatyme nurodoma, kad Kontrolieriaus įstaiga turi kontroliuoti ir prižiūrėti įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtą interesų apsaugą, nuostatų įgyvendinimą; prižiūrėti, kaip įgyvendinama vaiko teisių ir teisėtą interesų apsauga ir teikti pasiūlymus dėl apsaugos gerinimo, dėl politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtą interesų apsauga, formavimo ir įgyvendinimo; informuoti visuomenę apie vaiko teisių ir teisėtą interesų apsaugos padėtį šalyje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovo teigimu, įstaiga atlieka savo funkcijas, stebi vaiko teisių padėtį šalyje: „*Renkame statistinius duomenis, tada analizuojami teisės aktai, o paskui daromos išvados apie problemos aktualumą visai Lietuvai ar tam tikram regionui, formuojasi praktika ją sprendžiant [...]. Tokia stebėseną vyksta natūraliai, nes, kiek žinanoma, įstaigoje yra žmonių, patarėjų, kurie kuruoja tam tikras sritis. Darbas su tam tikra sritimi yra tas pats nuolatinis teisės aktų projektų stebėjimas, analizė, duomenų rinkimas. Nuolat kreipiamasi pagalbos, kad Kontrolierės įstaiga padėtų sprendžiant kokią nors problemą, todėl turi gerai išmanyti tą sritį, problemą.*“

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovai minėjo, kad stebėseną padeda vykdyti ir Socialinės paramos informacinė sistema (SPIS), vaiko teisių apsaugos skyrių pateikiami duomenys; kiekvienais metais Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba pateikia metines ataskaitas, kuriose taip pat apžvelgiama vaiko teisių padėtis Lietuvoje. Taip pat ministerijos atstovų teigimu, informacija apie vaikus (pvz., smurtinius nusikaltimus prieš vaikus, vaikų nusikalstamumą ir pan.) gaunama iš Vidaus reikalų ministerijos – tokia informacija būna apibendrinta, su išvadomis. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija taip pat yra inicijavusi keletą tyrimų, kurie atskleidė vaiko teisių padėtį šalyje tam tikrose srityse. Ministerijos užsakymu atlikti šie tyrimai „Tėvų globos netekusių asmenų gyvenimo kokybės ir pasirengimo savarankiškam gyvenimui įvertinimas“ (2005 ir 2009 m.); „Vaikų, kurių tėvai išvyko iš Lietuvos, psichologiniai ir socialiniai gerovės veiksniai“ (2008 m.); „Vaikų mirtingumo ir sužalojimų priežasčių Lietuvoje analizė“ (2007 m.); „Vaikų skurdo ir socialinės atskirties mažinimo galimybių ir priemonės Lietuvoje“ (2007 m.) ir kt.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija kas 2 metus turi teikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei ataskaitas apie Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano vykdymą. Šiose ataskaitose taip pat pateikiama situacijos analizė, pasiekti rezultatai. Ataskaitos rengiamos ir dėl nacionalinių programų įgyvendinimo – analizuojama, kokią poveikį jos padarė, kaip pasikeitė situacija toje srityje, kuriai buvo skirta programa, ir pan. Naujų programų, skirtų gerinti vaikų padėtį šalyje ir (ar) spręsti tam tikrą konkrečią problemą, kūrimas taip pat remiasi vaiko teisių situacijos valstybėje apžvalga.

Švietimo ir mokslo ministerija yra inicijavusi tyrimus, susijusius su vaiko teisių įgyvendinimu švietimo srityje, pvz., „Sveikos gyvensenos ugdymas mokyklose“ (2007 m.); „Mokinių kultūrinės edukacijos poreikių tenkinimas švietimo sistemoje“ (2007 m.); inicijuojami tyrimai apie smurto ir patyčių paplitimą mokyklose ir kt.

Nevyriausybinių organizacijų taip pat stengiasi vykdyti stebėseną, tačiau šis procesas nenuoseklus, trūksta patirties, gebėjimų tinkamai atlikti stebėseną. Vis dėlto tokios organizacijos kaip visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“, NVO vaikams konfederacija yra rengusios ir rengia alternatyvias ataskaitas arba papildomus komentarus prie Lietuvos ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje.

Nevyriausybinių organizacijų iniciatyva atliekami tyrimai, kurių tikslas – išsiaiškinti vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos situaciją Lietuvoje. Pvz., SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija atliko tyrimą „Vaikų, netekusių tėvų globos ar rizikuojančių ją prarasti, teisių užtikrinimo (įgyvendinimo) analizė“ (2009 m.); VšĮ „Vaiko namas“ – „Prievarta prieš vaikus. Situacijos globos institucijose vertinimas“ (2003 m.); „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“ (2008 m.; Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu); visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“ – „Vaikų apklausa apie santykius šeimoje“ (2009 m.) ir kt.

Vaikai į stebėsenos procesus įtraukiami labai menkai. Vieno iš nevyriausybinių organizacijų atstovo teigimu, tokia situacija susiklosto ir dėl to, kad visuomenėje nepakankamai pasitikima vaikais ir tuo, ką jie papasakoja, o vaiko nuomonė nėra laikoma lygiavertė suaugusiojo nuomonei. Tarkim, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atliktas tyrimas apie seksualinę prievartą vaikų globos institucijose atskleidė, kad didelis skaičius čia augančių vaikų yra patyrę seksualinę prievartą, bet tokie duomenys sutikti gana skeptiškai, teigiant, kad vaikai išsigalvoja. *„Pasitikėjimas vaikais labai mažas; tuo, ką vaikai pasako, t. y. pasitikėjimas vaiko teikiama informacija yra labai mažas. Atlikti įvairūs tyrimai, kur vaikai papasakoja, kaip yra, o suaugusieji sako – gal čia vaikai ne visai tiesą pasakė.“*

Nevyriausybinių organizacijų teigimu, vaikus į stebėsenos procesą sunku įtraukti ir dėl to, kad pačių vaikų požiūris į vaiko teises yra iškreiptas – vaikai neturi pakankamų žinių apie savo teises ir Vaiko teisių konvenciją arba tos žinios būna paviršutinės ir ne visada teisingos. Taip pat nėra jokių metodinių rekomendacijų ir organizacijų, kurios galėtų ruošti vaikus dalyvauti stebėsenos procesuose.

Kai kurios organizacijos ir institucijos stengiasi įtraukti vaikus į stebėsenos procesus. Pvz., Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovo teigimu, įstaiga stengiasi įtraukti vaikus į stebėsenos procesus: *„Kartais mes patys atliekame interviu su vaikais. Pvz., buvo prašoma Vaiko teisių apsaugos tarnybos ir Pedagoginės psichologinės tarnybos padaryti klausimyną vaikams, kad būtų patikrintos vaikų žinios, ką jie žino apie tam tikrą problemą, kiek jie patys ir jų draugai įtraukti, kokia tėvų reakcija. Taip gauname informaciją iš vaikų.“* Vertinant bendrai, vaikų įtraukimas į stebėsenos procesus nepakankamas, stokojama tokios veiklos patirties.

3.4.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Vietos lygiu už vaiko teisių įgyvendinimo stebėseną atsakingi vaiko teisių apsaugos skyriai, nors švietimo skyriai, rinkdami duomenis, vykdo švietimo stebėseną, socialinės paramos skyriai – socialinės padėties stebėseną. Vis dėlto kalbant su vaiko teisių apsaugos skyrių specialistais pastebėta, kad stebėseną daugiausia vykdoma dirbant su socialinės rizikos šeimomis, t. y. stebima, kaip šiose šeimose užtikrinamos vaiko teisės, sudaromos sąlygos vaikų gyvenimui ir vystymuisi, kokie veiksniai turi neigiamą įtaką vaikų gyvenimui, kt. Kartais organizuojamos vaikų apklausos vienu ar kitu klausimu, bet jos epizodinės – pvz., vienoje iš tirtų savivaldybių atliktas daugiavaikėse šeimose augančių vaikų tyrimas; vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, situacijos tyrimas; seksualinės prievartos paplitimo tyrimas ir kt. Vaiko teisių apsaugos specialistai taip pat minėjo, kad nemažai tyrimų, situacijos analizių inicijuoja Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga – gaunamas Kontrolieriaus įstaigos prašymas ir pagal jį vaiko teisių apsaugos skyriai surenka būtinus duomenis, pateikia situacijos vietos lygiu analizę.

Pačių savivaldybių iniciatyva taip pat atliekami įvairūs tyrimai, kuriais siekiama įvertinti vaiko teisių padėtį

vietos lygiu. Keli pavyzdžiai: Vilniaus m. savivaldybės uždavymu buvo atliktas tyrimas „Vilniaus miesto elgetaujantių, verčiamų elgetauti arba gatvėje prekiaujančių vaikų tyrimas“ (2009 m.); Šakių savivaldybėje atliktas tyrimas „Šakių rajono jaunimo pagrindinių problemų, poreikių ir vertybinių nuostatų mokslinis tyrimas“ (2010 m.).

Vaikai gana skirtingai komentavo savo galimybes dalyvauti stebėsenos procese – galima teigti, kad vaikų įsitraukimas priklauso nuo suaugusiųjų, dirbančių su vaikais, aktyvumo ir požiūrio į vaikus. Pvz., vienoje savivaldybėje vaikai teigė, kad iš jų pačių retai renkami duomenys: *„Kartais mokykloje yra apklausos, bet jos nėra dažnos. Grupė prieš smurtą pati rinko duomenis. Bet šiaip nėra renkami duomenys iš vaikų.“* Kitoje savivaldybėje vaikų nuomonė kiek skyrėsi: *„Apklausų tikrai būna – apie smurtą, patyčias, uniformas, apie gimnaziją (mūsų klausė, ar mes norim, kad mokykla taptų gimnazija). Jas dažniausiai organizuoja auklėtojai, socialinis pedagogas. Patys mokiniai organizavo apklausą apie patyčias. Organizuojame konferencijas, kad galėtume stebėti, kas mūsų mokykloje darosi, ir per didesnius susirinkimus, konferencijas pristatome rezultatus, situaciją. Kai yra kokio nors bėda mokykloje, tai kartais mes einame ir išsiaiškiname; mažiau kam vedėme pamokas apie smurtą.“* Taigi galima sakyti, kad skirtingos savivaldybės turi skirtingą darbo su vaikais (kalbant apie vaikų dalyvavimą, vaikų įtraukimą į stebėseną, sprendimų priėmimą) patirtį. Darbo su vaikais kokybė priklauso nuo su vaikais dirbančių žmonių – nuo to, kaip jie suvokia Vaiko teisių konvenciją ir vaiko teises, kaip priima vaiko asmenybę, kiek vertina vaiko nuomonę.

3.4.4 Išvados

Stebėsenos (monitoringo) atlikimas Lietuvoje turi būti tobulinamas ir stiprinamas. Nacionaliniu lygiu stebėsenos vykdymo mechanizmai ir atsakomybė už stebėsenos atlikimą turėtų būti konkrečiau apibrėžti ir aiškūs. Nevyriausybinės organizacijos taip pat turėtų stiprinti savo sugebėjimus atlikti stebėseną, taip pat koordinuoti savo veiksmus, glaudžiau bendradarbiauti.

Būtina stiprinti specialistų sugebėjimus atlikti stebėseną, ypač vietos lygiu. Dažniausiai Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo stebėsenos funkcija priskiriama vaiko teisių apsaugos skyriams. Šiuo metu stebėseną vietos lygiu daugiausia apima socialinės rizikos vaikus ir šeimas, o ne bendrą vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos situaciją.

Pastebima ir tai, kad nėra bendro supratimo, ką turėtų reikšti Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vertinimas. Vietos lygiu savivaldybės neturi atskirų planų ar strategijų dėl Konvencijos įgyvendinimo ir įgyvendinimo vertinimo. Dažniausiai manoma, kad viena iš funkcijų, kurią atlieka savivaldybės – tai vaikų ir jaunimo teisių apsauga, ir šiai funkcijai vykdyti įsteigti vaiko teisių apsaugos skyriai, todėl atskirų strategijų ar planų, kurie orientuotųsi būtent į Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą, nereikia, nes vaiko teisės ir taip yra įgyvendinamos, o savivaldybėse nuolat vertinama, kokia yra situacija vietos lygiu, kokie darbo rezultatai.

3.4.5 Rekomendacijos

- Svarbu sukurti bendrą vaiko teisių įgyvendinimo stebėsenos sistemą tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu. Stebėseną privalo būti atliekama nuolat, nuosekliai ir sistemingai. Tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu specialistai turi būti tinkamai ruošiami atlikti stebėseną, jiems turi būti suteiktos praktinės priemonės ir mechanizmai šiai veiklai atlikti.

3.5 Statistinių duomenų rinkimas ir rodikliai

3.5.1 Įvadas

JT Vaiko teisių komitetas pabrėžia, kad išsamių ir objektyvių, patikimų duomenų apie vaikus rinkimas, tinkamas šių duomenų suskirstymas į atskiras grupes padeda nustatyti diskriminacijos atvejus ir (ar) skirtumus įgyvendinant vaiko teises ir užtikrinti visų vaikų grupių galimybes naudotis teisėmis. Todėl tinkamas duomenų apie vaikus rinkimas yra vienas esminių aspektų įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją.

Tam, kad renkami duomenys būtų patikimi ir išsamūs, Komitetas rekomenduoja valstybei bendradarbiauti su atitinkamais mokslinių tyrimų institutais ir nuodugniai ištirti, kiek pasiekta įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją. Toks tyrimas turėtų apimti tiek kokybines, tiek kiekybines analizes. Taip pat Komitetas nurodo, kad būtina apibrėžti tinkamus duomenų rinkimo rodiklius (indikatorius), o duomenų rinkimas turi apimti visas vaiko amžiaus grupes (nuo 0 iki 18 metų) ir visas Konvencijos sritis. Nemažiau svarbu, kad būtų užtikrintas ir vaikų dalyvavimas – Komitetas pabrėžė, kad daugeliu atveju patys vaikai gali geriausiai pasakyti, ar jų teisės yra pripažįstamos ir įgyvendinamos. Todėl duomenų rinkimas, pvz., atliekant interviu su vaikais, yra viena iš galimybių rinkti kokybinius duomenis.

Renkami duomenys turi būti analizuojami ir naudojami įvertinti, kiek valstybė pasiekė įgyvendindama Vaiko teisių konvenciją šalyje. Taip pat duomenys turėtų būti naudojami įvertinti, kokios yra pagrindinės vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos problemos šalyje, į juos turi būti atsižvelgiama sprendžiant šias problemas.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosiose pastabose dėl Lietuvos ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje Komitetas pagyrė valstybės pastangas tobulinti duomenų rinkimą apie vaikus ir vaikų statistikos rodiklių sąrašo parengimą, bet pareiškė susirūpinimą, kad duomenų rinkimas neapima visų sričių – trūksta duomenų apie tautines mažumas, prekybos žmonėmis aukas ir kt. Lietuvai Komitetas rekomendavo toliau tobulinti duomenų apie vaikus rinkimą ir suskirstyti šiuos duomenis „pagal lytį, miesto ir kaimo regionus ir pagal specialios priežiūros vaikų grupes, siekiant išsamios jų gyvenimo sąlygų analizės ir teisių įgyvendinimo“¹⁹.

3.5.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Lietuvoje trūksta visapusiškos ir išsamios duomenų rinkimo sistemos. Vis dėlto bendrieji statistiniai duomenys apie vaikus Lietuvoje renkami gana neblogai; juos bandoma sisteminti ir analizuoti. Taip pat reikėtų pasidžiaugti valstybės pastangomis kurti elektronines sistemas, duomenų rinkimo mechanizmus, kurie leidžia kaupti duomenis, reikalingus įvertinti vaikų ir vaiko teisių padėtį šalyje.

Didelę reikšmę įgyja tinkamai parinkti rodikliai, kurie užtikrina, kad renkami išsamūs ir tinkami duomenys. Lietuvoje 2004 m. buvo patvirtinti keli svarbūs rodiklių sąrašai – sveikatos apsaugos ministro įsakymu buvo patvirtinti Visuomenės sveikatos stebėsenos rodikliai; tais pačiais metais socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtinti Statistinės informacijos apie vaikus rodikliai.

Statistinių duomenų rinkimui yra sukurta Socialinės paramos šeimai rinkimo sistema (SPIS). Ši sistema leidžia rinkti informaciją apie socialines išmokas ir kompensacijas, socialinę paramą mokiniams, socialines paslaugas, veiklą, vykdomą vaiko teisių apsaugos srityje ir kt. ir analizuoti ją pagal atskiras savivaldybes. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija vykdo SPIS valdytojo funkcijas.

19 Jungtinių Tautų Komiteto baigiamosios pastabos: Lietuva, 2006 // CRC/C/LTU/CO/2

Taip pat yra sukurta ŠVIS – Švietimo valdymo informacinė sistema, kurios valdytojas yra Švietimo informacinių technologijų centras. Šios sistemos renkami duomenys leidžia įvertinti švietimo būklę valstybėje.

Kiekvienais metais socialinių paslaugų organizacijos Statistikos departamentui prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės turi pateikti duomenis apie suteiktas paslaugas ir paslaugų gavėjų skaičių. Duomenys teikiami pildant specialią formą.

Už statistinių duomenų rinkimą atsakingas ir Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Apibendrinti duomenys skelbiami Statistikos departamento tinklalapyje. Departamentas turi atskirą rodiklių duomenų bazę, skirtą vaikams (*Lietuvos vaikai*), kuri apima statistinius duomenis keliose srityse – tai yra demografinės charakteristikos; švietimas; sveikata; darbo rinka; migracija; nepilnamečių nusikalstamumas; namų ūkių, auginančių vaikus, gyvenimo lygis; socialinė apsauga. Taip pat Statistikos departamentas rengė ir leido leidinį „Lietuvos vaikai“. Buvo prieinama ir elektroninė šio leidinio versija, publikuojama Statistikos departamento tinklalapyje. Paskutinis leidinys parengtas 2008 m.

Statistiniai duomenys skelbiami ir viešai prieinami tinklalapyje *Lietuvos socialinis žemėlapis* (www.socialinizemelapis.lt). Jis buvo sukurtas pagal Strateginio bendradarbiavimo sutarties tarp Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir savivaldybių nuostatas. Šioje svetainėje galima rasti statistinius duomenis apie savivaldybių teikiamą socialinę paramą gyventojams, savivaldybių socialinio darbo gerąją praktiką ir statistinius duomenis, atspindinčius kiekvienos savivaldybės padėtį ir aplinką. Tinklapyje skelbiama informacija ir apie vaikus (bendras vaikų skaičius savivaldybėse; neįgalių vaikų skaičius; socialinės rizikos šeimose augančių vaikų skaičius; šeimų, auginančių tris ir daugiau vaikų, skaičius; skaičius tėvų, kurie vieni augina vaiką; globojamų (institucijose, šeimose) vaikų skaičius; statistinė informacija apie globos institucijas; statistiniai duomenys, susiję su švietimu).

Vis dėlto keli tyrimo dalyviai minėjo, kad kartais būna sunku rasti specifinius duomenis, o ir Statistikos departamento duomenis ir jų pateikimą ne visada gali suprasti paprastas žmogus, neturintis sociologijos žinių.

Lietuvos ataskaitose dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje taip pat pateikiama nemažai statistinių duomenų, tačiau šie duomenys neapima visų Konvencijos įgyvendinimo sričių, pvz., trūksta duomenų apie neįgalius vaikus, apie prekybos žmonėmis aukas, gatvės vaikus, darbui išnaudojamus vaikus ir pan. Kai kurie duomenys yra nepakankamai analizuojami ir suskirstomi, pvz., duomenys apie alternatyvią vaiko globą. Kiti duomenys apie vaikus dažniausiai suskirstomi pagal amžių (amžiaus grupes), lytį, gyvenamąją vietą (miesto ar kaimo vietovė).

Valstybinių institucijų atstovų, dalyvavusių tyrime, teigimu, statistiniai duomenys naudojami kuriant nacionalines programas, priimant sprendimus, susijusius su vaikais, rengiant įstatymų ir kitų teisės aktų projektus. Vis dėlto Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigos atstovas paminėjo, kad būtų naudinga, jeigu statistiniai duomenys būtų viešinami dažniau (pvz., kas ketvirtį arba kas pusmetį), o ne pateikiami kas metus, kaip dažniausiai būna. Taip pat trūksta kritinio požiūrio į renkamus duomenis – turi būti vertinama, kiek realiai jie atitinka esamą valstybės situaciją, atskiras problemas.

Nevyriausybinių organizacijų vertinimu, nors statistinių duomenų rinkimas Lietuvoje vyksta pakankamai gerai, tačiau yra ir tam tikrų tobulintinų sričių. Vienos nevyriausybinių organizacijų atstovo teigimu: „*Bendroji informacija tikrai renkama gerai – apie vaikų sveikatos būklę; iš tikro medicina labai daug*

fiksuoja, [...]yra ataskaitos. Apie nusikaltimus gera statistika – dabar yra išskirta, ko anksčiau nebuvo – nusikaltimai, padaryti prieš vaikus, ir vaikų padaryti nusikaltimai. Ši statistika puikiai pateikiama, vidaus reikalų sistema tą daro labai puikiai ir analitiškai. Socialinė apsauga irgi seka iki vieneto kiekvieną vaiką, pateikia skaičius.“ Vis dėlto nevyriausybinių organizacijos iškelia ir tam tikras problemas, ypač kai kalbama apie socialiai opią informaciją. Organizacijų vertinimu, neaišku, kiek dėmesio skiriama tokiems duomenims, ar jie fiksuojami, kiek tinkamai fiksuojami: „pvz., ar renkame informaciją, kiek nukenčia vaikų, kiek alkoholio vartoja. Čia yra viena problema, t. y. ar tai pranešama, ar nepranešama, ar fiksuojama“. Ne visada aišku, kokiais kriterijais remiantis renkami duomenys ir kaip jie vertinami. Nevyriausybinių organizacijos atstovo vertinimu: „Tarkim, socialinės rizikos šeimos – jų turėjome apie 16 tūkst., paskui per labai trumpą laikotarpį jų lieka 11 tūkst. Kyla klausimas – ar jų taip sparčiai sumažėjo, ar čia tiesiog nustojo jas fiksuoti. [...] Taigi klausimas, kiek tikrai profesionaliai fiksuojame savo savivaldybėse, miesteliuose tai, kas yra. Aš manau, kad labai daug smulkių [vaiko] teisių pažeidimų yra neužfiksuota.“

Nevyriausybinių organizacijos kritiškai vertino ir savo pačių pastangas rinkti statistinius duomenis. Pažymima, kad nevyriausybinių organizacijos neretai fiksuoja tik tuos duomenis, kurie tiesiogiai susiję su jų teikiamomis paslaugomis, pvz., socialinėmis paslaugomis rizikos grupės vaikams, paslaugomis ir pagalba prekybos žmonėms aukoms ir pan. Tokie duomenys neretai renkami todėl, kad organizacijos privalo teikti ataskaitas dėl suteiktų paslaugų arba kitos įgyvendintos veiklos pagal valstybės finansuojamus projektus. Vienos nevyriausybinių organizacijos atstovo teigimu, galima kalbėti netgi apie tokius atvejus, kai nevyriausybinių organizacijos pagražina statistiką, t. y. padidina skaičius tam, kad galėtų gauti reikalingą finansavimą savo veiklai vykdyti. Be to, nevyriausybinių organizacijos dar nepakankamai derina veiksmus tarpusavyje, taip pat ir duomenų rinkimą. Dėl to kartais organizacijų duomenys dubliuojasi, pvz., buvo atvejų, kai vienas ir tas pats vaikas vienu metu lankė du vaikų dienos centrus.

Nevyriausybinių organizacijų nuomone, surenkami ne visi duomenys ir ne visada jie tinkamai panaudojami vaiko teisių padėčiai šalyje gerinti. Nevyriausybinių organizacijos atstovo teigimu: „Lietuva iš tikrųjų dalyvauja nemažai tarptautinių tyrimų, lyginamųjų tyrimų, kur ir vaiko gerovė, ir sveikata, ir t. t. vertinama. Čia iškyla kita problema – ar mes pasinaudojame tais duomenimis priimdami sprendimus vaiko labui. [...] pvz., dėl vaikų sveikatos – Lietuvoje labai prasta fizinė vaikų sveikata, bet nuo to fizinis vaikų užimtumas nepadidėjo. nedidėjo ir finansavimas, kuris būtų nukreiptas į [...] būrelius, sportą, į kūno kultūrą, nepadidėjo tiek, kiek turėtų atsižvelgiant į problemą. Vos ne kas trečias vaikas turi fizinį defektą, tai iš tikrųjų labai didelis skaičius. Toliau nelaimingumo skaičius, vaikų ir paauglių savižudybių skaičius – nesuteikiamas finansavimas, kad būtų galima adekvačiai spręsti vaikų psichines problemas. Problemos kol kas yra sprendžiamos selektyviai.“ Be to, nevyriausybinių organizacijų vertinimu, statistiniai duomenys ne visada būna tikslūs ir išsamūs; susiduriama su objektyvaus jų vertinimo problema: „Duomenys ne visur sutampa, pvz., buvo paskelbta, kad perpus sumažėjo smurto atvejų prieš vaikus – taip užfiksavo Vaiko teisių apsaugos tarnyba, o policija to [sumažėjimo] neužfiksavo. Tai Vaiko teisių apsaugos tarnybos duomenų užteko, kad būtų sumažintas [nacionalinės programos] finansavimas.“

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų teigimu, susiduriama su sunkumais renkant ir pateikiant statistinius duomenis tarptautinėms institucijoms. Atstovų teigimu, tokie sunkumai susiję su tuo, kad tam tikros sąvokos skirtingose valstybėse traktuojamos nevienodai: „tėvų globos netekimo atvejai, smurto atvejai – kaip jie suprantami, priklauso nuo valstybės teisinės sistemos, todėl renkant duomenis ir teikiant juos tarptautinėms organizacijoms yra sudėtingiau. Tarkim, Lietuvoje, „vaikas institucijoje“ yra suvokiamas kaip vaikas gyvenantis globos namuose, o kitoje šalyje tai gali būti ir tas vaikas, kuris, pvz., mokosi tokiam centre, kuriame jis gyvena visą savaitę ir tik savaitgalį grįžta namo. Taigi sąvokų klausimas yra nesuderintas, probleminis“.

3.5.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Vietos lygiu duomenis apie vaikus renka vaiko teisių apsaugos skyriai, švietimo skyriai, socialinės paramos skyriai. Vienas iš svarbiausių pokyčių duomenų rinkimo srityje – tai Socialinės paramos informacinės sistemos (SPIS) sukūrimas. SPIS sistemos paskirtis – „vienodai registruoti ir kaupti informaciją apie visą savivaldybėse teikiamą socialinę paramą (socialines išmokas ir kompensacijas, socialinę paramą mokiniams, socialines paslaugas, veiklą, vykdomą vaiko teisių apsaugos srityje, ir kt.)²⁰. SPIS sistema, be kita ko, apima duomenų rinkimą vaiko teisių srityje – iš viso sistemoje yra išskirta 14 rodiklių, nustatančių, kokia informacija turi būti renkama. Vaiko teisių srityje tai yra: duomenys apie socialinės rizikos šeimas; vaikų, galimai patyrusių smurtą, skaičius; smurtą patyrusiems vaikams ir jų šeimai organizuota pagalba; vaikams nustatytos globos (rūpybos) atvejų skaičius; vaikų, globojamų (rūpinamų) šeimoje, skaičius; vaikų, užsienio piliečių, kuriems nustatyta globa (rūpyba) skaičius; vaikams nustatytos globos (rūpybos) pagal globos (rūpybos) nustatymo pagrindus atvejų skaičius; duomenys apie šeimas, kurių vaikui (vaikams) buvo nustatyta globa (rūpyba); vaiko globėjo (rūpintojo) atleidimas ir nušalinimas nuo pareigų; vaikų, kuriems per metus pakeista globos (rūpybos) forma, skaičius; vaiko globos (rūpybos) pasibaigimo priežastys; vaikai, kuriems nustatyta globa (rūpyba) institucijoje; tėvų prašymų vaikams nustatytos laikinosios globos (rūpybos) šeimoje atvejų skaičius; atstovavimas vaiko interesams teisme.

Kiekvienoje savivaldybėje yra atskiras SPIS duomenų bazės serveris su vietos SPIS duomenų baze, kurioje saugomi savivaldybės duomenys; o Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje yra centrinis SPIS duomenų bazės serveris su centrine duomenų baze, kurioje saugomi savivaldybių duomenys.

Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų vertinimu, SPIS labai palengvino duomenų rinkimą ir sisteminimą: *„Praktiškai kiekvienas vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotojas, įvedęs vaiko asmens kodą, gali gauti visus reikalingus duomenis. Aišku, kai įvedė tą duomenų bazę, netgi vaiko teisių apsaugos skyriai priešinosi, nes pradžia buvo sunki, kol visus duomenis suvedėme, tačiau dabar bazei papildyti reikia tik kelių minučių. Lengviau suformuoti statistines metines ataskaitas.“* Specialistų teigimu, tokia sistema yra patogi ir dėl to, kad prisijungę jie gali matyti visą informaciją apie vaiką ir jo šeimą – ir apie socialines pašalpas, kurias gauna šeima, ir susijusią su vaiko teisių apsauga, ir su švietimu. Informacija taip pat gali naudotis švietimo skyrių, socialinės paramos skyrių specialistai. Tai palengvina darbą su vaikais ir šeimomis, informacijos perdavimą, bendradarbiavimą.

Švietimo skyriai savivaldybėje apie vaikus renka duomenis, susijusius su švietimu, t. y. apie švietimo kontekstą, aprūpinimą ir organizavimą, darbuotojus, mokinius, dalyvavimą švietime, mokymo ir mokymosi procesus, mokymosi rezultatus, švietimo rezultatus.

Socialinės paramos skyriai renka duomenis apie socialinę paramą, išmokas, globojamus vaikus ir globos išmokas, socialinio būsto suteikimą ir pan.

Savivaldybėse bendri statistiniai duomenys skelbiami viešai savivaldybių tinklalapiuose; kai kur atskiri skyriai turi savo internetines svetaines (pvz., Utenos rajono savivaldybės Švietimo sporto ir turizmo skyrius); taip pat mokyklos turi savo tinklalapius, kuriuose skelbia statistinę informaciją apie savo mokyklą.

Vaikai labai menkai įtraukiami į duomenų rinkimą – jų teigimu, mokyklose (paprastai tai daro socialiniai pedagogai) kartais organizuojamos apklausos, pvz., apie smurto paplitimą, narkotinių medžiagų vartojimą, tačiau tokios apklausos nėra nuolatinės. Vaikai, kurių mokyklose veikia vaikų grupės prieš smurtą,

20 Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. gegužės 29 d. įsakymas Nr. A1-172 „Dėl socialinės paramos šeimai informacinės sistemos nuostatų ir socialinės paramos šeimai informacinės sistemos duomenų saugos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 64-2429

minėjo, kad šios grupės kartais taip pat organizuoja apklausas, kai nori surinkti duomenis arba išsiaiškinti bendraamžių nuomonę vienu ar kitu klausimu (dažniausiai tai būna apklauso apie patyčias, smurtą, narkotines medžiagas). Kaip buvo minėta anksčiau, labai daug priklauso nuo žmonių, dirbančių su vaikais, nuo jų požiūrio į vaikus ir jų nuomonę.

Kai kuriose savivaldybėse iniciatyvą parodo ir kitos institucijos, pvz., vienoje savivaldybėje švietimo centras atliko tyrimą, kiek vaikai žino apie vaiko teises. Kitoje savivaldybėje jaunimo reikalų koordinatoriaus iniciatyva buvo atliktas tyrimas apie rajono jaunimo problemas, poreikius ir vertybines nuostatas. Tokios iniciatyvos yra sveikintinos ir svarbios, bet kol kas jos pavienės, nenuoseklios.

3.5.4 Išvados

Statistiniai duomenys apie vaikus Lietuvoje renkami gana neblogo, tačiau galima pastebėti dvi neigiamas tendencijas:

1. Duomenų rinkimas dar yra gana chaotiškas ir nesusistemintas.
2. Duomenų rinkimas neapima visų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo sričių. Trūksta duomenų apie gatvės vaikus, prekybos žmonėmis aukas ir pan.; ne visi duomenys yra pakankamai gerai analizuojami, suskirstomi.

Bandoma tobulinti duomenų rinkimo sistemą (kuriamos informacinės sistemos, tvirtinami rodiklių sąrašai), tačiau šis darbas turi būti tęsiamas ir gerinamas.

Ne visai aiškus yra kai kurių duomenų analizavimas, rinkimo būdai; nėra apibrėžta, kaip užtikrinama renkamų duomenų kokybė ir patikimumas. Ne į visus turimus duomenis atsižvelgiama – kai kurių aktualių problemų sprendimui trūksta tinkamo dėmesio; vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos problemos sprendžiamos atsietai nuo kitų problemų.

Nevyriausybinių organizacijų labai menkai prisideda prie statistinių duomenų apie vaikus rinkimo – dažniausiai fiksuojami tik tie duomenys, kurie reikalingi ataskaitoms; trūksta suderintų veiksmų tarp pačių nevyriausybinių organizacijų.

3.5.5 Rekomendacijos

- Svarbu toliau plėtoti išsamią ir nuoseklią duomenų apie vaikus rinkimo sistemą, apibrėžti konkrečius rodiklius, atitinkančius Vaiko teisių konvenciją. Tokia sistema turi apimti visus vaikus (t. y. asmenis nuo 0 iki 18 metų), specifinę dėmesį skiriant ypač pažeidžiamoms vaikų grupėms (pvz., smurto aukoms, prekybos vaikais aukoms, neįgaliems vaikams, tautinių mažumų vaikams, pabėgėliams ir prieglobsčio ieškantiems vaikams, gatvės vaikams, dingusiems be žinios vaikams ir kt.).
- Sprendimų priėmimas turėtų labiau remtis turimais duomenimis; vaikų problemos, jų sprendimo prioritetai turėtų būti nustatomi atsižvelgiant į turimus aiškius ir objektyvius duomenis apie esamą padėtį šalyje.

3.6 Vaikams skiriamos biudžeto lėšos

3.6.1 Įvadas

Vaiko teisių konvencijos 4 str. nurodoma, kad kiekviena valstybė, ratifikavusi Konvenciją, įsipareigoja imtis visų „reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių [...] Konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti. Ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms įgyvendinti valstybės dalyvės panaudoja

kiek įmanoma daugiau savo turimų išteklių, o prirėkus pasitelkia ir tarptautinį bendradarbiavimą²¹. JT Vaiko teisių komitetas Bendrajame komentare Nr. 5 nurodo, kad nė viena valstybė negali teigti, kad ji maksimaliai išnaudoja visus turimus išteklius vaiko teisėms užtikrinti, jeigu negali identifikuoti ir konkrečiai nurodyti, kokia biudžeto dalis skiriama socialinei sričiai ir kiek lėšų tokiu atveju tenka vaikams – tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai.

Šiuo metu kai kurios pasaulio valstybės skelbia metinį „vaikų biudžetą“, tačiau daugelis šalių nurodo, kad to padaryti neįmanoma, nes gana sunku apibrėžti, ką vadinti lėšomis, skirtomis vaikams. Vis dėlto JT Vaiko teisių komitetas nurodė, kad norint užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą, kiekviena valstybė turi rūpintis tinkama stebėseną ir vertinimu, kiek lėšų skiriama vaikams ir koks yra išlaidų poveikis vaikams, vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai. Taip pat Komitetas ragina valstybes teikti pirmenybę biudžeto asignavimams vaikų ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms įgyvendinti, ypač daug dėmesio skiriant sveikatai, švietimui ir sunkiai gyvenančių vaikų teisių užtikrinimui.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosiose pastabose dėl Lietuvos ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje Komitetas džiaugėsi, kad Lietuvoje vis daugiau lėšų skiria vaikams ir išlaidoms, susijusioms su vaikais, tačiau pareiškė susirūpinimą, kad „skiriamų lėšų nepakanka siekiant užtikrinti Konvencijos įgyvendinimą, taip pat veiksmingą daugybės valstybės šalies vykdomų programų ir reformų įgyvendinimą. Komitetas taip pat susirūpinęs dėl regioninių skirtumų tarp kaimo ir miesto ir dėl to, kad nepakankamai remiamos skurde gyvenančios šeimos su vaikais“²². Todėl Komitetas rekomendavo Lietuvai toliau didinti lėšas, skirtas vaiko teisių apsaugai; parengti strategiją, kuri leistų valstybei užtikrinti vaiko ekonomines, socialines ir kultūrinės teises, ypač kai kalbama apie vietos lygį ir labiausiai pažeidžiamas vaikų grupes. Taip pat Komitetas rekomendavo valstybei sukurti efektyvią kontrolės sistemą, kuri padėtų užtikrinti, kad skiriamos lėšos mažina regioninius skirtumus (ypač tarp kaimo ir miesto) ir pasiekia labiausiai pažeidžiamas vaikų grupes. Be to, valstybė turėtų įvertinti, kokį poveikį skiriamos lėšos daro vaikams ir jų šeimoms.

3.6.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Lietuva, kaip ir daugelis kitų valstybių, neskelbia metinio „vaikų biudžeto“, t. y. ataskaitos, kiek lėšų valstybės biudžete buvo skirta vaikams, vaiko teisių įgyvendinimui. Daugiausia informacijos apie tai, kiek lėšų skiriama vaikams, galima gauti apie švietimo sritį, tačiau informacija apie finansinius išteklius, skirtus vaikams ir šeimoms, kitose srityse yra ribota. Iš dalies lėšų, skirtų vaikams, dydis atsispindi nacionalinėse programose, skirtose įgyvendinti ir apsaugoti vaiko teises atskirose srityse.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų vertinimu, Vyriausybė nustato prioritėtines finansavimo sritis ir lėšų dydis priklauso būtent nuo šių prioritetų. Kadangi vaiko teisių įgyvendinimas, atstovų vertinimu, susijęs su visomis sritimis – socialine, švietimo, kultūrine ir t. t., finansavimas taip pat priklauso nuo to, kuriai sričiai teikiamas didžiausias dėmesys. Atstovų vertinimu, dabartinės Vyriausybės prioritetas yra šeima. Vis dėlto nevyriausybinių organizacijų vertinimu, vaikai ir vaiko teisės biudžete niekada nebuvo prioritėtinė sritis: „*kiek mes dirbame, vaikų poreikiai biudžete niekada nebuvo prioritėtinė sritis, nes ir dabar, kai yra krizė, nuo Nacionalinės [...] smurto prieš vaikus programos [Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programa] iš karto nurėžė sumas, o tai apsunkina nevyriausybinių organizacijų darbą ir pagalbos teikimą vaikams*“. Taip pat nevyriausybinių organizacijų paminėjo, kad jos turi nepakankamai informacijos apie tai, kaip apskirtai sudaromas biudžetas, skiriamos lėšos, kai svarstomi su vaikais susiję klausimai: „*Dabar yra formuojamas 2011 metų biudžetas. Aš nieko nežinau – kas svarsto ir kiek skirs vaikams, kokių pagrindų nusprendžiama skirti*.“ Taip pat nevyriausybinių organizacijų atstovai

21 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501

22 Jungtinių Tautų Komiteto baigiamosios pastabos: Lietuva, 2006 // CRC/C/LTU/CO/2

mano, kad apskritai nėra bendro supratimo, ką reiškia vaikams skiriamos lėšos, vaiko pinigai – galbūt Seimo nariai, ministerijos šią sąvoką supranta vienaip, o nevyriausybinės organizacijos kitaip.

Nevyriausybinių organizacijų atstovai sutarė, kad daugiausia lėšų Lietuvoje atitenka švietimo sričiai, tačiau nuomonės dėl kitų sričių finansavimo išsiskyrė – dalis atstovų teigė, kad daug lėšų skiriama ir sveikatos sistemai, nors kai kurie dalyviai laikėsi nuomonės, kad vaiko sveikata šalyje rūpinamasi nepakankamai. Nemaža dalis tyrime dalyvavusių specialistų minėjo, kad gana daug lėšų skiriama socialinei apsaugai – dėl ekonominės krizės padaugėjo socialinių išmokų, išaugo socialinių paslaugų poreikis. Vis dėlto nevyriausybinių organizacijų atstovai minėjo, kad negalima vienareikšmiškai įvertinti, ar visoms sritims skiriama pakankamai lėšų: „ar visur pakankamai, nežinau... *Vaikų dienos centrų irgi turėtų būti daug daugiau ir ypač kaimo vietovėse, nesvarbu, kad ir gyventojų mažai*“. Tai rodo, kad skirstant valstybės biudžetą būtini tokie rodikliai ir mechanizmai, kurie padėtų įvertinti, kiek lėšų paskirstymas skirtingoms sritims atitinka dabartinę socialinių paslaugų, švietimo paslaugų, socialinės paramos ir kt. poreikį ir kiek toks poreikis patenkinamas, t. y. kokią realią įtaką vaikams ir šeimoms turi skiriamos lėšos.

Pastebimi skirtumai tarp valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų nuomonės, kas yra pinigai, skirti vaikams. Valstybinių institucijų atstovų teigimu, labai sunku išskirti konkrečias sumas, kurios atitenka vaikams, nes yra lėšos, skirtos mokytojų atlyginimams, kurie moko vaikus; yra lėšos, skirtos socialinėms išmokoms šeimoms, o juk vaikas auga šeimoje ir tos išmokos padeda užtikrinti tinkamas sąlygas vaikui. Nevyriausybinių organizacijų nuomone, taip vertinant galima teigti, kad tik labai maža dalis finansinių išteklių pasiekia vaikus ir tenkina jo poreikius. Kol lėšos nukeliauja iki vaiko, nemaža jų dalis nubyra suaugusiesiems, kurie esą padeda vaikui, be to, daug skiriama patalpų išlaikymui (pvz., mokyklų, reabilitacijos centrų, socializacijos centrų, ligoninių, vaikų dienos centrų ir pan.). „*Sakykim, turime kokią nors vaikų įstaigą, ir jos biudžetas – 2 milijonai. Kai sužinai, atrodo baisiai daug. O, pasirodo, ten 60–70% skiriama pastatui išlaikyti, nors lėšos buvo skirtos vaiko gerovei sudaryti, juk vaikui nereikia, kad ten tie visi kambariai būtų. Tai gi šiuo atveju problema – [lėšos] nepasiekia tiesiogiai vaiko poreikių.*“

Nuomonės skiriasi ir kai kalbama apie „vaikų biudžetą“, jo rengimo poreikį. Valstybinių institucijų vertinimu, labai sunku atskirti lėšas, kurios skiriamos vaikams, o kurios ne – daugeliu atvejų vaiko teisės įgyvendinamos ir apsaugomos specialistų, dirbančių su vaikais, dėka, sudarius fizines sąlygas darbui su vaikais ir pan. Todėl galima teigti, kad šios lėšos, nors neapibrėžiamos kaip lėšos, skiriamos vaikams, taip pat prisideda prie vaiko teisių įgyvendinimo. Nevyriausybinių organizacijų labiau palaikė idėją skelbti atskirą „vaikų biudžetą“.

3.6.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Vietos lygiu, specialistų vertinimu, daugiausia lėšų skiriama švietimo sričiai ir socialinei apsaugai. Švietimo srityje lėšų paskirstymas yra gana aiškiai apibrėžtas – Lietuvoje lėšos švietimo įstaigoms skiriamos pagal mokinių skaičių. Kiekvienam vaikui, lankančiam mokyklą, priklauso mokinio krepšelis, nustatomas kiekvienais metais, vadovaujantis Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžeto finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymu.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. rugsėjo 24 d. priimtais Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo atskirų straipsnių pakeitimais, vaikų ir jaunimo teisių apsauga tapo valstybės (perduotos savivaldybėms) funkcija, kurios įgyvendinimui iš valstybės biudžeto skiriama tam tikra dalis pinigų. 2010 m. Vaikų ir jaunimo teisių apsaugai iš valstybės biudžeto buvo skirta 14598,1 tūkst. Lt.

Vertindami ekonominę krizę, vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai nurodė, kad 2010 m. lėšos, skirtos vaiko teisių apsaugos funkcijai, smarkiai sumažėjo – dėl to buvo mažinami vaiko teisių apsaugos etapai, trumpinama darbo savaitė. Vienos iš savivaldybių specialisto teigimu, prasidėjus finansinei krizei,

savivaldybė sumažino finansavimą vaiko teisių apsaugos sričiai, bet žemės ūkio srityje finansavimas liko nepakitęs. Specialisto vertinimu, toks sprendimas puikiai atspindi, kiek vaiko teisės yra laikomos prioritetine sritimi savivaldybėje.

Specialistų nuomone, didžiausią įtaką ekonominė krizė turėjo šeimoms, o dėl pablogėjusios šeimos situacijos nukenčia ir vaikai. Vienos iš savivaldybių socialinės paramos skyriaus specialisto teigimu, *„šeimos pajamos daugiausia mažėja, tai liečia ir vaikus, dėl to jie nukenčia. Mes per pusę metų išnaudojome visų metų biudžetą socialinėms išmokoms. Padidėjo gavėjų skaičius; tu, kam reikia nemokamo maitinimo, socialinių pašalpų, mokymosi priemonių vaikams“*. Socialinių pašalpų gavėjų skaičiaus padidėjimą minėjo visų tyrime dalyvavusių savivaldybių socialinės paramos skyriaus specialistai. Specialistai nurodė, kad neigiamai vertintini ir nuolatiniai Išmokų vaikams įstatymo pakeitimai – iš pradžių šeimos, auginančios vaikus, gaudavo 90 Lt už vaiką, vėliau ši suma buvo sumažinta iki 52 Lt, o galiausiai buvo pradėta atsižvelgti į šeimos pajamas ir dėl to išmokos kai kurioms šeimoms buvo nutrauktos. Specialistų nuomone, tokia situacija turi neigiamos įtakos vaiko interesų ir nediskriminavimo principų įgyvendinimui. Tyrime dalyvavę asmenys minėjo, kad nepakankamai rūpinamasi skurdžiai gyvenančios, sunkiai besiverčiančios, tačiau vaiku rūpintis besistengiančios šeimomis. Vienos iš savivaldybių Socialinės paramos skyriaus specialisto teigimu, *„Valstybės politikos kazusas – norint padėti ir suteikti kuo didesnę paramą, kartais iškrinta tie, kuriems reikia bent kažkiek paskatinimo. Kartu nukenčia ir vaikai, tarkim, tie, kurių padėtis sunkesnė, bet jie nepriklauso rizikos grupei“*. Tai rodo, kad lėšų paskirstymas neatitinka geriausių vaiko interesų ir nesudaro sąlygų visiems vaikams turėti tinkamas sąlygas augti ir gyventi.

Vertindami ekonominės krizės įtaką, specialistai minėjo ne tik materialinės šeimos padėties pablogėjimą. Apklaustųjų manymu, ekonominė krizė taip pat neigiamai paveikė vaikų ir tėvų santykius, ypač kalbant apie tėvų galimybes leisti laisvalaikį su vaikais, skirti jiems dėmesio. Dėl ekonominės krizės daugelis tėvų turėjo ieškoti papildomo darbo, dirbti daugiau; dėl pablogėjusių gyvenimo sąlygų tėvai susiduria su didesniu nerimu, stresu, o tai turi neigiamos įtakos bendrai psichologinei atmosferai šeimoje, tėvų ir vaikų santykiams, tėvų galimybei leisti laiką su vaikais ir domėtis vaikų reikalais.

Vietos lygiu specialistai taip pat mano, kad sudaryti atskirą vaikų biudžetą yra gana sunku: *„Atskiram biudžeto sudarymui reikia didelės kompetencijos, kad nebūtų iškreipta situacija, nes sunku įvertinti, kiek švietimo srityje lėšų skiriama būtent vaikui, o kiek vaiko išlaikymui. Teisingai apskaičiuoti lėšas sudėtinga. Pvz., jeigu šeima augina vaiką ir gauna išmokas, tai kaip apskaičiuoti, kurios lėšos vaikams, o kurios – ne.“* Tyrime dalyvavę specialistai mano, kad gal ir būtų naudinga skelbti „vaikų biudžetą“, tačiau dvejoja dėl to, ar tokio biudžeto skelbimas turėtų realios naudos ir skatintų pozityvius pokyčius vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos srityje.

3.6.4 Išvados

Reikėtų pažymėti, kad vaikams skirtos lėšos, finansiniai ištekliai skirtingų institucijų vertinami skirtingai – valstybinės institucijos yra labiau linkusios manyti, kad vaiko pinigai – tai ir lėšos, skiriamos specialistų, dirbančių su vaikais, darbo užmokesčiui; patalpų išlaikymui; socialinėms pašalpoms ir pan. O nevyriausybinių organizacijų mano, kad toks vertinimas neatspindi tų finansinių išteklių ir jų dydžio, skiriamo tiesiogiai vaiko poreikiams tenkinti.

Nevyriausybinių organizacijų vertinimu, labai daug dėmesio skiriama fizinių sąlygų sudarymui, materialinėms investicijoms (kaip buvo minėta – pvz., patalpoms išlaikyti), o žmogiškiesiems dalykams, tiesioginiam vaikų poreikių tenkinimui dėmesio skiriama nepakankamai.

Šiuo metu aiškiausias lėšų paskirstymas yra švietimo ir socialinės paramos srityje. Informacija apie kitas sritis ir tai, kiek jose skiriama finansinių ir kitų išteklių vaikams, vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai, yra ribota ir neišsami.

Dauguma tyrimo dalyvių mano, kad sudaryti ir skelbti atskirą „vaiko biudžetą“ būtų gana sudėtinga, o kai kurių vertinimu – to padaryti apskritai neįmanoma. Tokia nuostata ypač būdinga valstybinėms įstaigoms. Nevyriausybinės organizacijos (nors atskirais atvejais taip pat ir vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai) labiau palaiko idėją atskirti, kiek konkrečiai lėšų skiriama vaikams, vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai, nes tai padėtų užtikrinti skaidresnį finansavimą, išryškinti, kurioms sritims skiriama nepakankamai dėmesio, ir apskritai pamatyti, kiek valstybė užtikrina visas įmanomas sąlygas vaikui augti ir vystytis.

Finansinė krizė lėmė ne tik šeimos materialinės padėties pablogėjimą, išaugusį socialinių pašalpų gavėjų skaičių, bet ir neigiamai atsiliepė žmogiškiesiems dalykams – tėvų ir vaikų santykiams, tėvų galimybėms skirti laiko vaikams. Taip pat padidėjo darbo krūvis vaiko teisių apsaugos skyriams, nes dėl krizės buvo sumažinti etatai, sutrumpintos darbo savaitės ir pan., o tai reiškia, kad mažėja ir vaiko teisių įgyvendinimo, jo teisių pažeidimų atvejų sprendimo kokybė.

3.6.5 Rekomendacijos

- Valstybė turėtų sukurti vertinimo mechanizmus, kurie padėtų įvertinti, ar biudžeto paskirstymas (tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu) atitinka vaiko interesus, ar toks finansinių išteklių paskirstymas yra pakankamas ir ar padeda efektyviai pasiekti labiausiai pažeidžiamas vaikų grupes bei mažinti skirtumus tarp atskirų regionų (ypač tarp miesto ir kaimo vietovių).
- Būtina sukurti vertinimo mechanizmus, kurie padėtų nustatyti, ar dabartinis biudžeto sudarymas ir finansų paskirstymas pakankamai užtikrina vaiko ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimą bei apsaugą.
- Turi būti iš naujo apsvaistytos esamos programos, skirtos vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai valstybėje – kai kurios programos galėtų būti sujungtos, skatinant bendras, didesnio masto iniciatyvas ir veiksmus, o ne pavienes, fragmentines veiklas.

3.7 Bendradarbiavimas su visuomene

3.7.1 Įvadas

Visuomenė vaidina svarbų vaidmenį įgyvendinant Vaiko teisių konvencijos nuostatas, užtikrinant tinkamą vaiko teisių apsaugą. JT Vaiko teisių komitetas pabrėžia, kad tik visų visuomenės sektorių įtraukimas į Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą gali padėti valstybei pasiekti sėkmingų ir svarbių rezultatų vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos srityje. Visų visuomenės sektorių įtraukimas reiškia ir tai, kad turi būti užtikrintos tinkamos sąlygos vaikų dalyvavimui priimant sprendimus, konsultavimuisi su vaikais, kad vaikų nuomonė turi būti išklauyta ir į ją turi būti atsižvelgta.

Didelę reikšmę įgyja nevyriausybinės organizacijos, kurios suvokiamos kaip tiltas tarp visuomenės ir valdžios, kaip tam tikra priemonė visuomenės nariams aktyviai dalyvauti valstybės gyvenime ir valdyme, kuriant visuomenės gerovę, skatinant teigiamus pokyčius. Nevyriausybinės organizacijos aktyviai prisideda prie efektyvaus įvairių visuomeninių problemų sprendimo, todėl jos neretai vadinamos demokratinės visuomenės pagrindu. Vertinant šių organizacijų veiklą, pastebėta, kad neretai jos yra lankstesnės nei valstybinės institucijos ir tarnybos, todėl sugeba greičiau reaguoti į visuomenėje ir pasaulyje vykstančius pokyčius, skatinti naujovių įgyvendinimą; neretai kaip tik nevyriausybinės organizacijos atranda ir pritaiko naujausius darbo metodus, pritraukia užsienio paramą, skatina visuomenėje teigiamus procesus, sudarydamos galimybę piliečiams dalyvauti jų veikloje. Šios organizacijos atliko labai svarbų vaidmenį rengiant Vaiko teisių konvenciją, todėl būtina įtraukti jas į praktinius Konvencijos įgyvendinimo procesus.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosiose pastabose dėl Lietuvos ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje Komitetas pagyrė Lietuvą dėl valstybės pastangų užmegzti ryšį tarp

Vyriausybės ir visuomenės, gerinti komunikaciją ir bendradarbiavimą. Vis dėlto Komitetas pabrėžė, kad vis dar trūksta pastangų įtraukti visuomenę į Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą. Dėl šios priežasties Komitetas rekomendavo glaudžiai bendradarbiauti su visuomene, ypač su nevyriausybiniomis organizacijomis, įtraukti šias organizacijas ir kitus visuomenės sektorius, dirbančius su vaikais, į visus Konvencijos įgyvendinimo etapus.

3.7.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Lietuvoje nevyriausybinių organizacijų atsiradimo istorija dažniausiai siejama su 1991 metais, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę nuo Sovietų Sąjungos. Tuo laikotarpiu valstybėje pastebėtas aktyvus nevyriausybinių, ne pelno organizacijų steigimasis, šalyje buvo pradėta kurti įstatymų bazė, reglamentuojanti nevyriausybinių organizacijų veiklą. Tačiau, palyginti su Vakarų Europos šalimis, nevyriausybinių organizacijų istorija Lietuvoje daug trumpesnė, o sąlygos jų kūrimuisi, plėtrai ir veiklai daugeliu atvejų nebuvo tokios palankios kaip kitose valstybėse. Dėl to nevyriausybiniis sektorius Lietuvoje dar turi stiprėti.

Nors sąlygos dažnai nepalankios, Lietuvoje nevyriausybiniis sektorius vis stiprėja; pozityvu yra ir tai, kad šalyje veikia tarptautinės organizacijos (pvz., „Gelbėkit vaikus“, SOS vaikų kaimai, Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas). Vertinant nevyriausybines organizacijas, dirbančias vaiko teisių ir vaiko gerovės srityje, reikėtų pažymėti, kad dauguma organizacijų užsiima tiesioginių paslaugų vaikams ir jų šeimų nariams teikimu, tačiau trūksta vaiko teisių atstovavimo, propagavimo veiklos. Tai viena silpniausių vietų nevyriausybinių organizacijų veikloje.

Taip pat Lietuvoje trūksta stiprių nevyriausybinių organizacijų, dirbančių vaiko teisių ir vaiko gerovės srityje, tinklų, išsialgęs konkurencinis bendravimas tarp atskirų organizacijų. Tačiau kaip pozityvų pokytį galima vertinti NVO vaikams konfederacijos įkūrimą (2005 m.). Šios konfederacijos tikslas – „kovoti už fundamentalių vaiko teisių įgyvendinimą Lietuvoje“²³. Konfederacija jungia 59 nacionalines organizacijas, dirbančias su vaikais ir dėl vaikų.

Valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų partnerystės santykiai taip pat negali būti vertinami vienareikšmiškai. Tyrimo dalyviai minėjo, kad bendravimas ir bendradarbiavimas tarp valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų stiprėja – ypač pozityviai dalyviai vertino Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus santykius su nevyriausybiniomis organizacijomis. Tyrimo dalyviai minėjo, kad nevyriausybines organizacijas kviečiamos į posėdžius, konsultacijas, apskritojo stalo pasitarimus, atsiklausoma jų nuomonės. Taip pat valstybinės institucijos kartu su nevyriausybiniomis organizacijomis rengia ir įgyvendina konferencijas, viešuosius renginius, kitas veiklas, skirtas Vaiko teisių konvencijai viešinti, vaiko teisių klausimams. Nevyriausybinių organizacijų atstovai įtraukiami į įvairias tarpžinybines tarybas ir grupes, kurios sudaromos spresti vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos klausimus (pvz., Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba). Nevyriausybinių organizacijų finansavimas daugiausia užtikrinamas perkant paslaugas ir sudarant veiklos organizavimo sutartis per nacionalines programas, nors nevyriausybines organizacijas nurodo, kad toks finansavimas neužtikrina nuolatinės, nenutrūkstamos ir nuoseklios organizacijų veiklos.

Vienas svarbiausių pokyčių – 2010 m. sausio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta Nevyriausybinių organizacijų plėtros koncepcija. Ši koncepcija numato aiškiau apibrėžti nevyriausybinių organizacijų sąvoką ir statusą, numatyti ir įgyvendinti priemones, kurios padėtų stiprinti nevyriausybines organizacijas Lietuvoje. Koncepcijoje numatytos priemonės nevyriausybinioms organizacijoms stiprinti – esamų įstatymų ir kitų teisės aktų keitimas ir tobulinimas; organizacijų vertinimo, atskaitomybės ir

23 NVO konfederacija vaikams. Apie mus // Prieiga per internetą: <http://www.nvovaikamskonfederacija.lt/?lang=lt&mid=2>

viešumo principų nustatymas; nevyriausybinių sektoriaus plėtros programos parengimas. Taip siekiama „stiprinti nevyriausybinių sektoriaus atstovavimą, užtikrinti nuoseklų valstybės ir nevyriausybinių sektoriaus bendradarbiavimą, [...] nustatyti visuomenei naudingas veiklos sritis ir skatinti nevyriausybines organizacijas teikti paslaugas šiose srityse“²⁴. Tokios koncepcijos priėmimas gali būti vertinamas kaip nevyriausybinių organizacijų svarbos ir reikšmės valstybei pripažinimas.

Be abejo, valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų partnerystės santykiai turi būti stiprinami ir tobulinami. Tyrime dalyvavusios nevyriausybines organizacijos pareiškė norą, kad į jų pasiūlymus būtų labiau atsižvelgiama – organizacijų nuomone, kai kurie susitikimai, konsultacijos būna labiau deklaratyvios, tarsi organizuojamos vien tam, kad ataskaitose būtų galima nurodyti, jog buvo konsultuojamasi su nevyriausybiniu sektoriumi. Vienos nevyriausybines organizacijos atstovai teigė, kad „*NVO negali iš karto būti stiprios – jos auga, negali teikti iš karto visų paslaugų. Kartais valstybinės institucijos, turėdamos finansinius išteklius, žiūri į nevyriausybines organizacijas kaip į elgetas, kurios prašinėja ir toks jausmas, kad prašinėja sau. Nežiūrima kaip į partnerius, kurie padeda įgyvendinti tikslus, bet kaip į elgetas, kurie prašinėja pinigų sau.*“

Kai Lietuva ruošia ataskaitą Jungtinėms Tautoms dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje, nevyriausybines organizacijos – tokios kaip „Gelbėkit vaikus“, NVO vaikams konfederacija ir kt. – ruošia papildomas arba alternatyvias ataskaitas. Neigiamas aspektas šiuo atveju yra tai, kad nevyriausybines organizacijos dažniausiai ruošia papildomus komentarus arba alternatyvias ataskaitas pačios vienos – jos nesuvienija savo pastangų, trūksta bendradarbiavimo tarp pačių organizacijų. Užsienio šalyse nereta praktika, kai nevyriausybines organizacijos susijungia į tinklus tam, kad paruoštų alternatyvią ataskaitą dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ir stebėtų valstybės atsiskaitymo Jungtinėms Tautoms procesą. Lietuvoje tokios praktikos stokoja.

Pilietinei visuomenei taip pat stengiamasi sukurti vis geresnes sąlygas dalyvauti valstybės gyvenime. Vienas iš svarbiausių veiksnių yra tai, kad nuo 2009 m. birželio mėn. įstatymų projektai skelbiami elektroninėje erdvėje – susipažinti su teisės akto projektu ir visa lydima medžiaga (derinimo raštu, aiškinamuoju raštu, bazinio vertinimo pažyma ir kt.) visuomenė gali nuo tos pačios dienos, kai projektą parengusi institucija pateikia jį derinti suinteresuotoms institucijoms. Per nustatytą terminą tiek pavieniai asmenys, tiek organizacijos gali teikti pastabas ir pasiūlymus dėl paskelbtų teisės aktų projektų. Vis dėlto, kaip pažymėjo ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, ir Žmogaus teisių komiteto biuro atstovai, kol kas tokia galimybė visuomenė beveik nesinaudoja. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovo teigimu, „*nėra visuomenės, pačių nevyriausybinių organizacijų aktyvumo. Svarstant projektus man labai trūksta daugiau kritikos iš nevyriausybinių organizacijų. Kritikos dažniausiai sulaukiama, kai jau įstatymas priimtas, o ne kai įstatymo projektas yra tik svarstomas. Norėtuši, kad ne Seimo nariai kvieštusi nevyriausybines organizacijas, o kad jos pačios parodytų iniciatyvą*“. Tačiau Kontrolieriaus įstaigos atstovas taip pat pripažino, kad galbūt visuomenei dar trūksta aiškios ir konkrečios informacijos, kaip ji galėtų naudotis teisės aktų informacine sistema, kitomis galimybėmis dalyvauti valstybės valdyme.

Yra sudarytos sąlygos kreiptis į valstybines institucijas. Tyrimo dalyvių nuomone, didžiausia problema – ne valstybinių institucijų neveiksmingumas, opiausia yra tai, kad Lietuvoje trūksta stiprios pilietinės visuomenės. Vienos iš nevyriausybines organizacijos atstovo teigimu: „*Visuomenė yra nebrandi reikšti savo nuomonę, nors jai suteiktos visos sąlygos. Šiuo atveju iš tikrųjų nė viena institucija neužsidaro, priima pasiūlymus [...]. Kai svarstomas koks nors įstatymas ar pan., piliečiai irgi gali teikti savo pasiūlymus, komentarus ir nuomones, bet to nedaro. Aišku, gal yra per mažai informacijos ar ji nepatogiai pateikiama,*

24 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 85 „Dėl nevyriausybinių organizacijų plėtros koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 12-566

kad tą būtų galima daryti. Bet dauguma žmonių, kurie norėtų ar nori pareikšti savo nuomonę, turi teisę tą padaryti – bet kur, tiek savivaldybėje, tiek ministerijoje.“

Vaiko teisių srityje padėtis panaši – kadangi visuomenėje vyrauja neigiama nuostata vaiko teisių atžvilgiu ir netinkamas Vaiko teisių konvencijos supratimas, natūralu, kad visuomenė negali aktyviai ir veiksmingai dalyvauti įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją. Todėl pirmiausia turi būti rūpinamasi, kaip tinkamai šviesti ir parengti visuomenę, suteikti reikiamą informaciją, kad būtų galima kalbėti apie pilietinės visuomenės dalyvavimą vaiko teisių ir Vaiko teisių konvencijos įgyvendinime.

Vaikų dalyvavimas taip pat yra labiau deklaratyvaus ir fragmentinio pobūdžio. Kaip teigiamą aspektą galima įvardyti tai, kad Lietuvoje veikia Lietuvos mokinių parlamentas – „demokratiškai renkama mokinių institucija, atstovaujanti Lietuvos mokinių interesams. Parlamentas svarsto mokiniams aktualius klausimus, aktyviai dalyvauja formuojant jaunimo politiką, teikia siūlymus valstybinėms institucijoms, inicijuoja diskusijas, įgyvendina projektus“²⁵. Taip pat veikia Lietuvos moksleivių sąjunga – „savarankiška, savanoriška nevyriausybinė organizacija, vienijanti mokinius – savo narius bendroms iniciatyvoms bei problemų sprendimui“²⁶. Lietuvos mokyklose veikia mokinių savivalda. Mokiniai gali dalyvauti mokinių tarybose, taip pat veikia klasių seniūnų tarybos. Nevyriausybinių organizacijų iniciatyva mokyklose veikia vaikų grupės prieš smurtą, kurios taip pat skatina vaikų dalyvavimą ir remiasi bendraamžių pagalbos bendraamžiams principu.

Nevyriausybinių organizacijų iniciatyva vaikai ir jaunimas savo nuomonę gali išreikšti per įvairius renginius, vaikų konferencijas; taip pat vaikai ir jaunimas nevyriausybinių organizacijų, o kartais ir valstybinių institucijų yra kviečiami dalyvauti posėdžiuose, kai priimami su vaikais susiję sprendimai (pvz., vaikai dalyvavo svarstant Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pataisas, kuriomis buvo siekiama įtvirtinti fizinių bausmių prieš vaikus draudimą). Lietuvos mokinių parlamento atstovas dalyvauja Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų teigimu, vaikai ir jaunimas įtraukiami į tyrimus, klausiami jų nuomonės (pvz., apie smurtą, globą ir kt.), nors tokie tyrimai dėl finansų stokos atliekami retai.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų teigimu, vaikai turi būti tinkamai ruošiami dalyvauti priimant sprendimus: *„vaikams, kad jie galėtų reikšti savo nuomonę, reikia padėti, paruošti juos. Tam tikrais atvejais Lietuvos mokinių parlamentas pasako savo nuomonę, bet konkrečiai, kai mes svarstome kokį nors klausimą, liečiantį konkrečiai vaikus, tam, kad būtų atsižvelgta į vaiko nuomonę, reikalingas didžiulis darbas. Tai tikrai ne toks darbas – pakviesti vaiką į posėdį ir jis pareikš savo nuomonę. Juk reikia parengti vaikui tinkamą informaciją – tai yra išversti informaciją į vaiko kalbą. Nevyriausybinių organizacijų galėtų būti valstybinių institucijų partneriai, dirbti su vaikais ir tą informaciją [iš vaikų] perduoti valstybinėms institucijoms, o vaikams transformuoti [teisinių, valstybinių institucijų rengiamų] dokumentų kalbą į vaikų kalbą“*. Nevyriausybinių organizacijų atstovai taip pat sutinka su tokia nuomone – tyrime dalyvavusių atstovų teigimu, Lietuvoje šiuo metu stokojama darbo su vaikais, siekio sudaryti sąlygas vaikams dalyvauti valstybės gyvenime.

Apskritai vaikų dalyvavimas dažnai suprantamas netinkamai. Kaip pažymėjo vienos savivaldybės švietimo skyriaus specialistas, vaikų dalyvavimas dažnai suprantamas labai siaurai: *„kartais manoma, kad vaikų dalyvavimas – tai kai vaikai būrelių veikloje dalyvauja, o kai kas apskritai nesuvokia, ką tai reiškia, kad yra kažkoks vaikų dalyvavimas. Gal socialiniai pedagogai mokyklose labiau suvokia vaikų dalyvavimą, bet apskritai tokio suvokimo trūksta“*. O iš tiesų vaikų dalyvavimas – tai „teisė veikti, pasakyti savo nuomonę ir

25 LMP bendrai // Prieiga per internetą: http://www.lmp.lt/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=4&Itemid=28

26 Apie LMS // Prieiga per internetą: <http://www.moksleiviai.lt/apie-lms>

daryti įtaką sprendimams individualiai ir kolektyviai šeimoje ir visuomenėje; socialinės erdvės jų aktyviam dalyvavimui sukūrimas²⁷. Tokio supratimo stokojama.

3.7.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Vietos lygiu įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją matomos pastangos kurti partnerystės ryšius su vietos bendruomene. Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų teigimu, glaudžiai bendradarbiaujama su savivaldybės teritorijoje veikiančiais vaikų dienos centrais (dažniausiai įsteigtais nevyriausybinėmis organizacijomis), mokyklose veikiančiomis vaikų grupėmis prieš smurtą (įsteigtomis visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“), neįgaliųjų draugijomis ir kitomis vietos bendruomenėje veikiančiomis nevyriausybiniomis organizacijomis. Vis dėlto pastebėta, kad vietos lygiu nėra organizacijų, kurios atstovautų vaiko teisėms – visos organizacijos orientuojasi į tiesioginių paslaugų vaikams ir jų šeimų nariams teikimą.

Teigiama yra tai, kad vietos lygiu gali veikti ir veikia arba savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarybos, arba koordinacinės vaiko gerovės tarybos, kuriose dalyvauja bendruomenės nariai. Taip bendruomenė skatinama dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga. Vis dėlto tokių tarybų veikla labai priklauso nuo pačios bendruomenės, jos narių aktyvumo. Vienos iš savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistų pasakoja: „*Pas mus yra vaiko bendruomenės taryba, apie 15 žmonių – medikai, policija, seniūnijų atstovai, – ir ten klausimai [vaiko teisių klausimai] yra sprendžiami. Aptariamos bendros tendencijos, bendradarbiavimas gana aktyvus. Iš pradžių būdavo efektyviau, dabar ne taip aktyvu. Šiuo metu esant problemai greičiau sukviečiama atsakingų žinybų grupelė ir problema sprendžiama vietoj.*“ Kitos savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistas taip pat minėjo aktyvumo stoką kaip didžiausią problemą užtikrinant bendradarbiavimą su bendruomene įgyvendinant vaiko teises: „*Prie savivaldybės veikia bendruomenės Vaiko teisių apsaugos taryba; patiriamasis organas savivaldybės tarybai. Įeina prokurorai, gydytojai, socialiniai darbuotojai, policininkai, savivaldybės tarybos nariai, bendruomenių atstovai, bet praktikoje veikla nėra labai aktyvi. Dar ne iš apačios tas poreikis dalyvauti ateina. O šiaip pagrindinė tarybos funkcija – stebėti padėtį ir teikti pasiūlymus, kaip gerinti vaiko teisių apsaugos padėtį.*“ Specialistas pažymėjo, jog kol kas tokios tarybos įtaka vaiko teisių apsaugai savivaldybėje yra labai minimali.

Specialistų teigimu, bendradarbiavimas su bendruomene priklauso nuo abiejų pusių – tiek nuo pačios savivaldybės atvirumo, tiek nuo bendruomenės aktyvumo – vienos iš savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialisto teigimu: „*Bendruomenės per seniūnijas ir tarybos narius gali reikšti pretenzijas ir pasiūlymus. Bendruomenės gana aktyvios. Su Seimo nariais bendraujama gana aktyviai. Administracijos direktorius ir meras yra gana lengvai pasiekiami.*“ Taigi bendradarbiavimas su bendruomene yra sėkmingas, kai abi pusės – tiek valdžios institucijos, tiek patys bendruomenės nariai – yra atviri, aktyvūs ir atsakingi.

Vaikai turi tam tikras galimybes vietos lygiu pareikšti savo nuomonę ir dalyvauti priimant sprendimus. Kaip ir buvo minėta, mokyklose veikia mokinių savivalda – mokinių tarybos, seniūnų tarybos. Taip pat mokiniai yra įtraukiami į mokyklos tarybą, kurią sudaro mokinių, tėvų, mokytojų atstovai, kiti mokyklos bendruomenės nariai. Vis dėlto švietimo skyriaus specialistų vertinimu, mokyklose sudaromos skirtingos galimybės vaikams dalyvauti priimant sprendimus ir pareikšti savo nuomonę. Labai daug priklauso nuo mokyklos administracijos požiūrio į mokinius, į mokinių tarybą. Neretai būna taip, kad tokios tarybos yra deklaratyvaus pobūdžio ir neturi didesnės įtakos sprendimams; kartais vyrauja požiūris, kad mokinių savivalda – tai tam tikro tipo renginių organizavimo būrelis, o ne reali valdžia mokykloje, per kurią vaikai ir jaunimas gali prisidėti prie mokyklos bendruomenės problemų sprendimo.

Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai minėjo, kad jų darbe vaiko nuomonė ir vaiko dalyvavimas priimant

27 Šimaitis, A. Mokinių savivalda švietimo sistemoje // Prieiga per internetą: <http://www.slideshare.net/Sima.Balciute/mokini-savivalda-vietimo-sistemoje-presentation>

sprendimus, susijusius su vaiku, yra viena svarbiausių darbo nuostatų. Lankant socialinės rizikos šeimas, surašant protokolus, kitus dokumentus, priimant sprendimus, susijusius su vaiko globa, šeimos įtraukimu į socialinės rizikos šeimų sąrašą, smurto atvejais ir kt., visada atsiklausoma vaiko nuomonės ir tokia nuomonė fiksuojama protokoluose ir kituose dokumentuose, specialioje grafoje *Vaiko nuomonė. Vienos iš savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistės teigimu*, „mes vienareikšmiškai įtraukiame vaikus; pvz., nustatant vaikui globą; dėl vaiko paėmimo iš šeimos; dėl įvaikinimo; dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo; dėl šeimos įtraukimo į rizikos apskaitą; dėl minimalios globos nustatymo. Raštu nuomonė irgi imama“.

Savivaldybėse yra įsteigtas jaunimo reikalų koordinatoriaus etatas. Pagrindinė koordinatoriaus funkcija – įgyvendinti jaunimo politiką savivaldybėje. Savivaldybėse gana aktyvios ir įvairios jaunimo organizacijos – tiek specialistai, tiek patys vaikai teigiamai atsiliepė apie šių organizacijų veiklą (nors būtina paminėti, kad jaunimo organizacijos dirba su asmenimis iki 29 metų).

Vaikai taip pat minėjo, kad jiems sudaromos galimybės apsilankyti savivaldybėje ir susipažinti su įvairių specialistų darbu.

Patys vaikai pakankamai pozityviai vertino jaunimo organizacijų veiklą. Vaikai teigė: „Pas mus yra jaunimo organizacijų, ganėtinai daug. [...] Jos rengia dainų šventes, netradicinio meno dienas, rašo projektus. Būna bendrų renginių su kitomis mokyklomis“; „Jaunimo reikalų koordinatorius – jeigu turim klausimų, visą laiką padeda.“

Vis dėlto vaikai neigiamai vertino savo galimybes dalyvauti priimant sprendimus. Vaikų teigimu, į jų nuomonę nėra atsižvelgiama – dažniausiai sprendimai priimami suaugusiųjų susitarimu. Vienoje savivaldybėje vaikai pasakojo, kad netgi vaikų ir jaunimo šventės, organizuojamos savivaldybės mastu, dažniausiai yra inicijuojamos, sugalvojamos ir įgyvendinamos pagal suaugusiųuosius, o ne atsiklausiant vaikų ir jaunimo nuomonės, kas jiems būtų įdomu. Taip pat vaikai teigė, kad jų savivaldybėje vaikai dažniausiai leidžia laiką gatvėse, su draugais, nes patys mažai tegali spręsti, ką jaunimui patiktų veikti, kokių veiklų jie norėtų. Vaikai teigė: „Svarbu, kad pasikeistų kas nors į gerąją pusę, kad jaunimas būtų labiau užimtas, kas suaugusieji atsižvelgtų į jaunų žmonių nuomonę ir iniciatyvą, iš valstybės norisi daug didesnių pastangų. Kartais būna – žada, žada, skiria pinigų ir paskui nei pinigų, nei rezultato. Sako – tą darėm, tą darėm, ir nieko neišeina.“ Vaikų teigimu, apie savo problemas jie nėra linkę pasakoti suaugusiesiems, nes nuo to niekas nepasikeičia – suaugusieji sugalvoja veiklą, kurios skiriasi nuo vaikų ir jaunimo gyvenimo realijų. Kadangi suaugusiesiems vaikų nuomonė nėra svari ir reikšminga, vaikai apie savo problemas yra linkę nutylėti. Vienoje savivaldybėje vaikai pažymėjo: „Jeigu suaugusieji mano, kad mūsų nuomonė nesvarbi ir nereikšminga, kodėl mes turime manyti, kad jų nuomonė svarbi?“

Vienos iš savivaldybių švietimo skyriaus specialistas taip pat pabrėžė, kad vaikai dažnai bijo pareikšti savo nuomonę, nes bijo, kad tai jiems gali pakenkti. Specialistas teigė, kad vaikai yra sakę, jog jų „pasiūlymai grįžta mums [vaikams] kaip draudimai, todėl vaikai susimąsto, ar verta eiti ir siūlyti, ar nebus priešingas rezultatas. [...] Gal vaikai bijo plačiau mąstyti, nes bijo, kad jų pasiūlymai atsisuks prieš juos“. Specialisto teigimu, savivaldybės švietimo skyrius kelis kartus skatino vaikus rašyti savo pasiūlymus skyriui, tada vaikų mintis apibendrino ir teikė siūlymus mokyklai, visuomenei. „Vaikai rašė, mes apibendrinome, paruošėme kreipimąsi – į mokytojus, į visuomenę, tačiau būtų gerai, kad suaugusieji sureaguotų. Daugiausia kreipimusi būna į mokytojus; šeimai ne visada galime daryti įtaką. Ko mokiniai prašo – pamatyti, kaip yra blogai (juos pastebėti); objektyviai vertinti žinias, o ne socialinę padėtį; padėti, kai po ilgesnio laiko vaikas ateina į mokyklą, kai yra žinių spragų ir vaikui sunku pasivyti kitus; neužkrauti vaikų semestro gale kontroliniais; leisti vaikams patiems kurti. Tai taip smagu mokytojui, kad vaikas prašo kurti. Vaikai tikrai randa sprendimus.“

Svarbu, kad ir patys vaikai pripažino, jog vaikų dalyvavimas priklauso ir nuo jų pačių pastangų – vaikai teigė, kad jie neturi tik sėdėti ir laukti, kol jiems kas nors bus pasiūlyta. Kartais tikrai yra galimybių dalyvauti įvairioje įdomioje veikloje, tačiau patys vaikai ir jaunimas turi domėtis tokiomis galimybėmis.

3.7.4 Išvados

Lietuvoje dauguma nevyriausybinų organizacijų, dirbančių vaiko teisių ir vaiko gerovės srityje, teikia tiesiogines paslaugas vaikams ir jų šeimų nariams. Trūksta organizacijų, vykdančių vaiko teisių atstovavimo, užsiimančių lobizmu, organizacijos šioje srityje turi per mažai patirties. Vis dėlto pastebimi ir teigiami dalykai – nevyriausybinų organizacijų sektorius Lietuvoje stiprėja, šios organizacijos vis aktyviau dalyvauja priimančias sprendimus valstybiniu lygiu.

Teigiamas dalykas yra ir tai, kad valstybinės institucijos vis dažniau konsultuojasi su nevyriausybėmis organizacijomis, įtraukia jas į veiklas, reikšmingas vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugos užtikrinimui (pvz., nevyriausybinių organizacijų atstovai dalyvavo rengiant ataskaitą dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje; taip pat dalyvauja Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje ir kt.). Valstybinės institucijos kartu su nevyriausybėmis organizacijomis organizuoja konferencijas, viešuosius renginius ir kt. veiklas, skirtas viešinti Vaiko teisių konvenciją, atkreipti visuomenės dėmesį į aktualiausias vaiko teisių problemas šalyje. Vis dėlto valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimas turėtų būti stiprinamas ir toks stiprinimas turėtų apimti du lygmenis:

- ❖ Turi būti formuojamas valstybinių institucijų supratimas, kad nevyriausybines organizacijas yra valstybinių institucijų partneris, kurio patirtis, turima informacija apie vaikų problemas, ryšiai su visuomene, kitos turimos galimybės gali smarkiai prisidėti prie esamų problemų sprendimo ir vaikų padėties šalyje gerinimo. Į nevyriausybinių organizacijų pasiūlymus turėtų būti labiau atsižvelgiama. Taigi santykiai turi labiau remtis partnerystės principu, o ne paramos davėjo ir paramos gavėjo santykiu.
- ❖ Pačios nevyriausybines organizacijas turėtų aktyviau užsiimti atstovavimo veikla; ne tik laukti pakvietimo, bet ir pačios inicijuoti susitikimus su valstybinėmis institucijomis, teikti savo pasiūlymus įvairiais klausimais, susijusiais su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga.

Viena didžiausių problemų Lietuvoje yra ta, kad šalyje nėra susiformavusi stipri pilietinė visuomenė. Piliečių dalyvavimas valstybės gyvenime ir valdyme vis dar yra vangus, vyrauja nepasitikėjimas nevyriausybėmis organizacijomis, piliečiai nepakankamai aktyviai įsitraukia į šių organizacijų veiklą. Kita vertus, nors visuomenės nariams sudaromos sąlygos išreikšti savo nuomonę, dalyvauti priimančias sprendimus, jie yra nepakankamai informuojami apie tokias galimybes ir nelabai jomis naudojasi.

Netinkamai suprantamas vaikų dalyvavimas (neretai painiojamas su galimybe dalyvauti papildomoje veikloje, būreliuose), beveik nesukuriama sąlygų vaikams dalyvauti priimančias sprendimus. Trūksta pozityvių santykių tarp suaugusiųjų bei vaikų ir jaunimo – šiuo metu pastebima, kad santykiai pagrįsti tarpusavio kaltinimais, o ne bendradarbiavimu. Kitas svarbus aspektas, kad nėra organizacijų ir institucijų, kurios plėtotų galimybes vaikams dalyvauti priimančias sprendimus, paruoštų vaikus tokiam dalyvavimui.

Kaip teigiamą dalyką galima paminėti vietos lygiu veikiančias jaunimo organizacijas, kurios yra gana aktyvios, įtraukia jaunimą į įvairią veiklą, organizuoja jaunimo užimtumą. Nacionaliniu lygiu veikia Lietuvos mokinių parlamentas, Lietuvos moksleivių sąjunga, o mokyklose – mokyklų savivalda. Nevyriausybinių organizacijų iniciatyva mokyklose veikia vaikų grupės prieš smurtą, kurių veikla pagrįsta vaikų dalyvavimu. Vis dėlto visuomenėje jaučiama nuostata, kad vaiko nuomonė ir požiūris nėra tokie svarbūs kaip suaugusiojo.

Nevyriausybines organizacijas ir valstybinės institucijas kartais organizuoja veiklas, kurios įtraukia vaikus ir jaunimą, sudaro sąlygas jiems išsakyti savo nuomonę, bet tokios veiklos yra fragmentiškos, kartais – deklaratyvaus pobūdžio.

Vaiko teisių apsaugos skyriai stengiasi atsižvelgti į vaiko nuomonę, kai yra priimami sprendimai, susiję su vaiku – dokumentuose, protokoluose yra atskira grafa, kurioje užfiksuojama vaiko nuomonė.

3.7.5 Rekomendacijos

- Būtina užtikrinti stipresnę ir glaudesnę bendradarbiavimą ir dalijimąsi informacija tarp skirtingų nacionalinių ir vietos institucijų, siekiant užtikrinti sukoordinuotą ir darnų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą.
- Įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu, svarbu užtikrinti tinkamas sąlygas ir galimybes bendradarbiauti su vaikais ir jaunais žmonėmis, užtikrinti sėkmingą vaikų ir jaunimo dalyvavimą priimant sprendimus; taip pat užtikrinti glaudų ir pastovų bendradarbiavimą su vietos bendruomene, nevyriausybinėmis organizacijomis.

3.8 Tarptautinis bendradarbiavimas

3.8.1 Įvadas

Vaiko teisių konvencijos 4 str. nurodoma, kad valstybė turi imtis visų reikiamų priemonių Konvencijoje pripažintoms vaiko teisėms įgyvendinti. Jeigu valstybė susiduria su tam tikrais sunkumais, neturi reikiamų priemonių ir išteklių vaiko teisėms įgyvendinti, ji gali pasitelkti tarptautinį bendradarbiavimą, tarptautinę pagalbą. JT Vaiko teisių komitetas ragina valstybes nepamiršti, kad jos turi galimybę bendradarbiauti su tarptautinėmis organizacijomis ir naudotis jų teikiama pagalba. Šalis donores JT Vaiko teisių komitetas ragina užtikrinti, kad jų teikiama pagalba ir parama atitektų Vaiko teisių konvencijos reikalavimus ir kad finansavimas pirmiausia būtų skiriamas būtent vaikams. Apskritai tarptautinis finansavimas privalo orientuotis į Konvencijos įgyvendinimą tiek finansavimą teikiančiose, tiek gaunančiose šalyse, o Konvencija turi būti pagrindinis dokumentas, kuriuo šalys vadovaujasi teikdamos paramą socialinei plėtrai.

Pagal JT Vaiko teisių komiteto *Periodinių ataskaitų rengimo gaires* valstybės ataskaitose dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo turi pateikti informaciją, kuri parodo, kaip „valstybė Konvencijos dalyvė svarbų tarptautinį bendradarbiavimą naudoja Konvencijos įgyvendinimui skatinti, įskaitant ekonomines, socialines ir kultūrinės vaikų teises“²⁸. Taip pat reikalaujama, kad šalys nurodytų, kokia dalis bendrojo vyriausybės biudžeto skiriama tarptautiniam finansavimui. Valstybės donorės turi pateikti informaciją apie asignavimus sveikatos, švietimo ir kitiems sektoriams.

3.8.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Įstojusi į Europos Sąjungą 2004 m. Lietuva tapo šalimi donore ir įsipareigojo padėti besivystančioms šalims. 2011 m. sausio 12 d. LR Vyriausybės patvirtintame nutarime Nr. 10 „Dėl Lietuvos Respublikos vystomojo bendradarbiavimo 2011–2012 metų politikos nuostatų patvirtinimo“ nurodoma, kad Lietuva vystomojo bendradarbiavimo politikos klausimais pirmiausia bendradarbiauja su šiomis valstybėmis:

1. Europos Sąjungos Rytų partnerystės valstybėmis: Armėnijos Respublika, Azerbaidžano Respublika, Baltarusijos Respublika, Gruzija, Moldovos Respublika, Ukraina.
2. Afganistano Islamo Respublika.

Taip pat nurodoma, kad pagal galimybes Lietuva teikia paramą ir kitoms besivystančioms šalims.

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos duomenimis, 2010 m. Lietuva dvišaliu pagrindu teikė pagalbą Baltarusijos Respublikai, Ukrainai, Moldovos Respublikai, Gruzijai, Palestinai ir Afganistano

28 Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. – Vilnius: UAB „Efrata“, 2005. – 50 p.

Islamo Respublikai. 2010 m. Lietuva vykdė 46 vystomojo bendradarbiavimo projektus (10 – Afganistane, 8 – Gruzijoje, 10 – Baltarusijoje, 4 – Ukrainoje, 3 – Moldovoje, įgyvendinti 6 daugiašaliai projektai ir 5 visuomenės informavimo projektai). Pagrindinės sritys, kuriose buvo vykdomi projektai – sveikatos priežiūra ir socialinė apsauga (9 projektai), mokslas, kultūra ir jaunimo bendradarbiavimas (14 projektų), administracinių gebėjimų stiprinimas (8 projektai), eurointegracija (5 projektai), visuomenės informavimas (6 projektai), demokratijos skatinimas (1 projektas).

Vystomojo bendradarbiavimo politika yra sudėtinė Lietuvos užsienio politikos dalis. Bendradarbiavimo politikos tikslas – „paremti tvarų, nešališką ir visuotinį žmogiškąjį ir socialinį valstybių partnerių vystymąsi“²⁹. Taip pat vystomojo bendradarbiavimo politika siekiama prisidėti prie demokratijos, saugumo ir stabilumo erdvės kaimyniniuose regionuose plėtojimo; siekiama aktyvinti ryšius su regiono valstybėmis; didinti Lietuvos vaidmenį formuojant ir įgyvendinant tarptautinių organizacijų politiką regione ir taip stiprinti Lietuvos nacionalinį saugumą. Svarbiausi principai, kuriais siekiama grįsti bendradarbiavimo politiką – tai žmogaus teisės, demokratija, įstatymų viršenybė, lyčių lygybė, gero valdymo skatinimas. Užsienio reikalų ministerijos atstovai nurodė, kad įgyvendindama vystomojo bendradarbiavimo politiką Lietuva remiasi šiais pagrindiniais tarptautiniais dokumentais: Europos konsensusu dėl vystymosi (2006 m.), Paryžiaus deklaracija dėl paramos veiksmingumo (2005 m.), Monterėjaus konsensusu Finansavimas vystymosi labui (2002 m.), Jungtinių Tautų deklaracija dėl Tūkstantmečio vystymosi tikslų (2000 m.).

Už Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politikos įgyvendinimą atsakinga Užsienio reikalų ministerija – Užsienio reikalų ministerijos Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai departamentas įgyvendina šią politiką ir ją koordinuoja. 2007 m. sausio 19 d. užsienio reikalų ministro įsakymu buvo įkurta Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programų ir projektų komisija. Komisija priima sprendimus dėl bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis tikslų ir uždavinių, taip pat dėl vystomojo bendradarbiavimo programų ir projektų finansavimo. Finansų ministerija atsakinga už vystomojo bendradarbiavimo politikos koordinavimą su tarptautinėmis finansų organizacijomis ir lėšų narystės tarptautinėse finansų organizacijos įnašams sumokėti numatymą Lietuvos valstybės biudžete. Vyriausybės patvirtintame nutarime Nr. 10 „Dėl Lietuvos Respublikos vystomojo bendradarbiavimo 2011–2012 metų politikos nuostatų patvirtinimo“ nurodoma, kad svarbus vaidmuo taip pat tenka nevyriausybiniams organizacijoms, savivaldų institucijoms, Respublikos Prezidento, Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės bendradarbiavimui bei visuomenės informavimui apie tai, kaip įgyvendinama valstybės vystomojo bendradarbiavimo politika.

Kiekvienais metais Užsienio reikalų ministerija parengia metų gaires, kuriose numatomi vystomojo bendradarbiavimo politikos tikslai, sudaromas prioritetinių šalių ir sektorių sąrašas.

Vyriausybės patvirtintame nutarime Nr. 10 „Dėl Lietuvos Respublikos vystomojo bendradarbiavimo 2011–2012 metų politikos nuostatų patvirtinimo“ nurodoma, kad prioritetinės sritys, kuriose Lietuva teikia paramą yra:

1. Demokratijos stiprinimas, žmogaus teisių, taip pat ir lyčių lygybės, gero valdymo ir įstatymo viršenybės.
2. Sveikatos priežiūra ir socialinė apsauga, taip pat parama moterims kaip socialinei grupei.
3. Administracinių gebėjimų stiprinimas.
4. Ekonomikos ir prekybos plėtra.
5. Eurointegracijos procesai.
6. Parama per kultūrą, švietimą, mokslą, kultūros paveldo išsaugojimas.
7. Aplinkosauga ir kova su klimato kaita.

29 Lietuvos Respublikos vystomojo bendradarbiavimo 2011–2012 metų politikos nuostatos // Valstybės žinios, 2011, Nr. 6-220

Atsižvelgdama į poreikius ir galimybes, Lietuva gali teikti paramą ir kitose srityse. Skaičiuojant pagal OECD³⁰ metodologiją, Lietuva 2009 m. vystomojo bendradarbiavimo politikai skyrė 0,11 % nuo BNP (t. y. 105 mln. Lt).

Taip pat fiziniai ir juridiniai asmenys gali teikti projektų paraiškas ir rengti projektus pagal Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programą. Pagal šią programą finansuojami projektai, kurie prisideda prie demokratijos, saugumo ir stabilumo plėtojimo šalyse partnerėse, Lietuvos politinių, kultūrinių, ekonominių ir socialinių ryšių aktyvinimo su prioritetinėmis šalimis: Afganistano Islamo Respublika (Goro provincija), Armėnijos Respublika, Azerbaidžano Respublika, Baltarusijos Respublika, Gruzija, Moldovos Respublika, Ukraina, Rusijos Federacija. Pagal Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programą taip pat įgyvendinti projektai, skirti vaikams ir jų poreikiams tenkinti. Pvz., 2010 m. vykdyti projektai „Čagčarano vaikų dienos centro (globos namų) Goro provincijoje, Afganistane, projekto vykdymo priežiūra“, „Labdaros ir paramos akcija Gruzijos karo pabėgėlių vaikams pagelbėti“, „Psichikos sveikatos paslaugų užtikrinimas nuo karo nukentėjusiems vaikams Gruzijoje“ ir kt.

Pagrindiniai Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politikos tikslai yra:

1. Prisidėti prie Jungtinių Tautų patvirtintų Tūkstantmečio vystymosi tikslų įgyvendinimo.
2. Prisidėti prie demokratijos, saugumo ir stabilumo erdvės plėtojimo, ypač kaimyniniuose regionuose, pokonfliktinėse zonose ar reginiuose.
3. Stiprinti politinius, ekonominius, socialinius ir kultūrinius ryšius su regiono valstybėmis.

Vaikai ir vaiko teisės nėra išskiriamos kaip atskira prioritetinė sritis įgyvendinant vystomojo bendradarbiavimo politiką. Užsienio reikalų ministerijos atstovai nurodė, kad remiantis Vyriausybės nutarimu dėl vystomojo bendradarbiavimo politikos nuostatų, vaiko teisės ir vaikai nėra išskirti į atskirą grupę, kuriai turi būti teikiama parama. Tačiau atstovai paminėjo, kad įgyvendinant dvišalius vystomojo bendradarbiavimo projektus šalyse partnerėse vaikams skiriama nemažai dėmesio: „Pvz., *Gruzijoje įgyvendintas projektas, kurio tikslas – inicijuoti psichikos sveikatos paslaugų teikimą vaikų poliklinikoje (psichinėms problemoms spręsti vaikams, nukentėjusiems po karinio konflikto Gruzijoje)*“, „*Afganistane siekiama didinti vaikų raštingumą, sudaryti sąlygas atokių vietovių vaikams gauti pradinį išsilavinimą, statyti mokyklas, vaikų dienos centro (globos namų) statyba*“. Taigi įgyvendinant Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politiką atsižvelgiama į vaikų poreikius, siekiama gerinti vaikų padėtį besivystančiose šalyse. Tačiau vis dar turi būti nemažai padaryta, kad visi vaiko teisių ir Vaiko teisių konvencijos principai būtų integruoti į vystomojo bendradarbiavimo politikos įgyvendinimą. Vystomojo bendradarbiavimo politika neretai skatina iniciatyvas ir veiklos įgyvendinimą tose srityse, kurios yra susijusios su vaikais ir jų poreikiais, tačiau trūksta bendros vaikų padėties, jų teisių įgyvendinimo ir apsaugos analizės. Taip pat nerasta duomenų, kurie rodytų, kiek lėšų nuo bendros sumos, skiriamos vystomojo bendradarbiavimo politikai, atitenka vaikams ir jų poreikiams.

3.8.3 Išvados

Vertinant dabartinę Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politiką, joje trūksta išskirtinio dėmesio vaiko teisių klausimams, vaiko teisės nėra išskiriamos kaip atskira prioritetinė sritis. Tačiau įgyvendinant politiką, dėmesys vaikams ir vaikų poreikiams rodomas per individualius projektus, skirtus įvairioms vaikų grupėms.

Nors vaikams pagalba teikiama per individualius projektus, dėmesys vaiko teisių klausimams turi būti

30 OECD – tai forumas, kuriame aptariami ir kuriami pasaulio ekonomikos plėtros scenarijai ir politikos priemonės. Čia yra palyginamos įvairių šalių ekonominės politikos priemonės, ieškoma sprendimų bendroms problemoms, koordinuojamos šalių vidaus ir užsienio politikos. OECD tikslai – stiprinti šalių narių ekonomiką, kelti efektyvumą, plėsti laisvą prekybą, padėti besivystančių šalių ekonomikos plėtrai. Pastaraisiais metais OECD sustiprino savo dėmesį ir paramą teikdama analitinę ekspertizę ir patirtį besivystančioms ir pereinamosios ekonomikos šalims.

didinamas. Trūksta duomenų, kurie parodytų, kokia dalis lėšų skiriama vaiko teisių įgyvendinimui ir užtikrinimui.

3.8.4 Rekomendacijos

- Vaiko teisės ir klausimai, susiję su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga, turi būti įtraukti į vystomojo bendradarbiavimo politikos planavimą ir įgyvendinimą, vykdant dialogą su šalimis paramos gavėjomis ir kitais partneriais.

3.9 Nepriklausomos žmogaus teisių institucijos

3.9.1 Įvadas

JT Vaiko teisių komitetas nurodo – tam, kad Vaiko teisių konvencija valstybėje būtų tinkamai įgyvendinta, svarbu steigti nepriklausomas žmogaus teisių institucijas. Komiteto nuomone, tokios institucijos privalo būti nepriklausomos nuo vyriausybės, o jų funkcijos turi apimti vaiko teisių stebėseną ir tinkamą apsaugą. Valstybė privalo šioms institucijoms užtikrinti būtinus žmogiškuosius ir finansinius išteklius, kad jos galėtų užtikrinti sėkmingą vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą.

Svarbu, kad tokios nepriklausomos žmogaus teisių institucijos būtų atviros ir pasiekiamos visiems šalyje gyvenantiems vaikams, kad vaikai turėtų informaciją apie šias institucijas, žinotų, kokiais atvejais jie gali į jas kreiptis ir kaip tą padaryti. Nepriklausomos žmogaus teisių institucijos turi skatinti tinkamą vaiko teisių supratimą visuomenėje, formuoti pagarbą vaiko nuomonei ir pažiūroms.

JT Vaiko teisių komitetas džiaugėsi Lietuvos sprendimu 2000 m. įsteigti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pareigybę. Tačiau, Komiteto teigimu, „veiksmingam įgaliojimų vykdymui ir Konvencijos įgyvendinimo šalyje kontrolei buvo skirta nepakankamai lėšų“³¹. Komitetas rekomendavo Lietuvai toliau stiprinti paramą Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai, užtikrinti jai pakankamus žmogiškuosius ir finansinius išteklius.

3.9.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga Lietuvoje įkurta 2000 m. Ši įstaiga steigiama Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu – Seimas vaiko teisių apsaugos kontrolierių Seimo pirmininko teikimu skiria 5 metų kadencijai; taip pat Seimas priima sprendimą dėl kontrolieriaus atleidimo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos tikslas, pareigos ir įgaliojimai reglamentuojami Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo. Šiame įstatyme nurodoma, kad pagrindinis kontrolieriaus veiklos tikslas – „gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, užtikrinti tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose nustatytą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje“³². Taigi Vaiko teisių apsaugos kontrolierius atlieka vaiko teisių apsaugos padėties šalyje stebėseną; įstatymų ir kitų teisės aktų (susijusių su vaikais) analizę ir vertinimą, analizuoja, kaip šie teisės aktai veikia praktikoje, teikia pasiūlymus dėl jų tobulinimo; priima ir tiria individualius skundus dėl vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimų; teikia pastabas ir rekomendacijas dėl vaiko teisių ir jo teisėtų interesų užtikrinimo ir apsaugos; skatina pokyčius vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos srityje, skirtingų institucijų, organizacijų ir tarnybų, dirbančių vaiko teisių ir vaiko gerovės srityje, bendradarbiavimą.

31 Jungtinių Tautų Komiteto baigiamosios pastabos: Lietuva, 2006 // CRC/C/LTU/CO/2

32 Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 140-5756

Lietuvoje Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga ne tik dalyvauja tobulindama vaiko teisių apsaugos sistemą, bet priima ir tiria individualius skundus dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimo, t. y. valstybėje Kontrolieriaus įstaiga vykdo tiek perspektyvią, tiek retroperspektyvią kontrolę. Skundus dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų ir įtarimų Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigai gali teikti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys raštu, žodžiu arba e. paštu. Taip pat kontrolierius, turėdamas informacijos apie galimus pažeidimus, nors ir negavęs skundo, arba gavęs informaciją telefonu ar e. paštu, gali pradėti tyrimą savo iniciatyva.

2009 m. Kontrolieriaus įstaiga gavo 407 raštu pateiktus skundus (21 iš jų – anoniminiai; 19 atvejų kreipėsi patys vaikai) ir inicijavo 297 tyrimus. Taip pat 2009 m. Kontrolieriaus įstaiga gavo 570 paklausimus Kontrolieriaus įstaigos tinklalapyje (<http://vaikams.lrs.lt>) ir e. paštu (vaikams@lrs.lt); sulaukta 257 skambučių telefonu, kuriais pranešta apie galimus vaiko teisių pažeidimus. Kontrolieriaus įstaigoje nuo 2008 m. veikia ir nemokama telefono linija (8 800 01230), kuria galima pranešti apie pastebėtus vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimus. Dažniausiai į Kontrolieriaus įstaigą kreipiasi šeimos nariai, giminystės ryšiais su vaiku susiję asmenys, tačiau pastebimas ir skundų, kuriuos teikia su vaiku giminystės ryšiais nesusiję asmenys, skaičiaus didėjimas. Kontrolieriaus įstaigos vertinimu, tai rodo didėjantį visuomenės aktyvumą ir vaiko teisių apsaugos poreikio supratimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos tinklalapyje taip pat yra atskira skiltis vaikams *Jums vaikai*, kurioje trumpai pristatoma kontrolieriaus veikla, yra kontaktiniai duomenys, kuriais vaikai gali teikti skundus arba paklausimus, sudaryta galimybė pateikti klausimus ir gauti atsakymus interneto svetainėje; pateikti bendrieji psichologinės pagalbos telefonai.

Svarbu pabrėžti, kad Kontrolieriaus įstaiga vykdomosios valdžios veikloje, t. y. konkrečių sprendimų įgyvendinime, nedalyvauja, nes toks dalyvavimas iškreiptų šios įstaigos paskirtį ir nepriklausomumą. Šis aspektas turėtų būti paaiškintas ir visuomenei, kuri neretai neteisingai supranta Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigos paskirtį (dėl konkrečios ir aiškios informacijos apie Kontrolieriaus veiklą stokos), todėl kartais sulaukiama priekaištų, kad įstaiga „nieko nedaro“.

Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga taip pat inicijuoja tyrimus ir analizes, kuriomis siekiama įvertinti vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos situaciją Lietuvoje bei nustatyti teisių apsaugos tobulinimo poreikį ir galimybes. Pvz., 2009 m. atlikti tokie tyrimai „Dėl socialinių darbuotojų darbui su socialinės rizikos šeimomis ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) veiklos“; „Lietuvos Respublikos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo problemos“; „Dėl Lietuvos piliečių ir užsieniečių vaikų, grįžusių ar atvykusių iš užsienio, integravimo(-si) Lietuvos mokyklose“ ir kt.

Lietuvos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius yra visateisis Europos vaiko teisių ombudsmenų tinklo narys; stengiasi aktyviai įsitraukti į tarptautinį bendradarbiavimą ir atstovavimą Lietuvai tarptautiniu lygiu.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga stengiasi skatinti vaikų dalyvavimą, pati bendrauti ir bendradarbiauti su vaikais. Tokios bendravimo formos įvairios – pvz., kontrolierius buvo susitikęs su Lietuvos moksleivių sąjungos atstovais ir aptarė galimybes bendradarbiauti rengiant socialinę reklamą prieš žalingus įpročius ir netinkamą elgesį; dalyvavo šios sąjungos vasaros forume; taip pat palaiko ryšius su Lietuvos mokinių parlamentu. Kontrolieriaus įstaiga vaikams organizuoja įvairius renginius, konkursus (pvz., 2009 m. organizuotas eilėraščių ir rašinių konkursas „Teisės ir pareigos man ir mano draugams“; renginys vaikams iš vaikų globos namų „Skrisk, svajone“ ir kt.). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovo teigimu: „*Mokinių parlamentas ir Moksleivių sąjunga – svarstydami kai kuriuos projektus (pvz., paskutinis bandymas juos įtraukti buvo svarstant mokinių elgesio kodeksą), bandome inicijuoti jų dalyvavimą. Arba praeitais metais turėjome radijo laidą, kuriose dalyvaudavo mūsų įstaigos atstovai, tai irgi*

kviesdavome vaikus į laidas. Arba kai buvo konferencija dėl seksualinio smurto, globos namų vaikai šnekėjo apie tai, kaip vaikai mato ir suvokia problemą, kiek jie žinių gauna mokykloje.“ Atstovas pabrėžė, kad vaikų dalyvavimas ir jo svarbos suvokimas turi būti stiprinamas, nes, deja, Lietuvoje vaikų dalyvavimas dažniau imituojamas nei realiai įgyvendinamas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga išlaikoma iš valstybės biudžeto ir, kaip buvo minėta, kontrolierių skiria ir iš pareigų atleidžia Lietuvos Respublikos Seimas. Vis dėlto Kontrolieriaus įstaiga yra nepriklausoma – Seimas kontrolieriui tik suteikia galias, reikalingas kontrolieriaus veiklai vykdyti. Kontrolieriaus įstaigos savarankiškumas ir nepriklausomumas yra įtvirtinti ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos įstatyme, kurio 3 str. 3 punkte nurodoma, kad kontrolierius yra „nepriklausomas nuo valstybės ir savivaldybių institucijų, pareigūnų bei kitų asmenų ir pagal kompetenciją veikia savarankiškai. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriui negali būti daromas joks politinis, ekonominis, psichologinis, socialinis spaudimas ar kitoks neteisėtas poveikis, kuris galėtų turėti įtakos jo sprendimams“³³. Veiklos laisvės, nepriklausomumo ir savarankiškumo principas leidžia išlaikyti atliekamų tyrimų ir analizių objektyvumą; išlaikyti nešališkumą tiriant skundus ir priimant sprendimus; įgyti visuomenės ir įvairaus lygmens institucijų, organizacijų ir tarnybų pasitikėjimą.

Svarbu tai, kad Kontrolieriaus įstaiga neturi ir nenaudoja valstybinės prievartos priemonių, o teikiamų rekomendacijų įgyvendinimas užtikrinamas kontrolieriaus autoritetu. Kontrolieriaus priimamos išvados ir rekomendaciniai sprendimai yra skirti ne bausti asmenis ir/ar institucijas, kurios pažeidė vaiko teises ir teisėtus interesus, o suteikti pagalbą, nustatyti, kokios buvo vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimo priežastys, kokie galimi šių pažeidimų sprendimo būdai ir kaip būtų galima užkirsti kelią šiems pažeidimams.

Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga yra viena aktyviausiai su nevyriausybinėmis organizacijomis bendraujančių ir bendradarbiaujančių įstaigų – bendravimas ir bendradarbiavimas yra skirtingų formų, pvz., bendros konferencijos, renginiai ir konkursai vaikams; bendros kampanijos ir veiklos atstovaujant vaiko teisėms. Kontrolieriaus įstaiga ne kartą išreiškė palaikymą nevyriausybinių organizacijų iniciatyvoms, skirtoms gerinti vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą Lietuvoje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga palaiko nuolatinius ir gana pozityvius santykius su valstybinėmis institucijomis ir vietos valdžios institucijomis, nors pasitaiko atvejų, kai kontrolieriaus išdėstyta kritika ir teikiamos rekomendacijos priimamos gynybiškai arba priešišškai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius aktyviai dalyvauja Seimo, ministerijų ir kitų įstaigų sudarytose darbo grupėse (pvz., 2009 m. Kontrolieriaus įstaiga dalyvavo Seimo valdybos sudarytoje grupėje Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo pakeitimo įstatymo projektui rengti; Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos sudarytoje grupėje Vaiko gerovės įstatymo projektui parengti; Teisingumo ministerijos sudarytame Nepilnamečių justicijos programos valdymo komitete ir kt.). Kontrolieriaus įstaiga taip pat sudaro grupes savo iniciatyva, siekdama spręsti vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos klausimus bei daryti įtaką, kad būtų priimami pozityvūs sprendimai šioje srityje (pvz., 2009 m. Kontrolieriaus įstaigos iniciatyva buvo sudarytos tarpžinybinės grupės Vaikų vasaros poilsio problemoms spręsti; Dėl vaiko globos instituto teisinio reglamentavimo tobulinimo; Socialinės partnerystės mokykloje koncepcijos metmenims parengti ir kt.).

Kiekvienais metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga rengia ir Lietuvos Respublikos Seimui teikia

33 Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 140-5756

metinės veiklos ataskaitas. Kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaitos taip pat yra viešai prieinamos įstaigos tinklalapyje.

3.9.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Vietos lygiu Lietuvoje nėra vaiko teisių atstovų, kurie galėtų būti įvardyti kaip nepriklausomos žmogaus teisių institucijos. Diskusijos su vaiko teisių apsaugos specialistais rodo, kad specialistai nemato tokių atstovų poreikio. Specialistų teigimu, šiuo metu vietos lygiu veikia institucijos, ginančios vaiko teises, yra sudarytos sąlygos bendruomenės iniciatyvoms prisidėti prie vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos vietos lygiu (vietos lygiu veikia vaiko teisių apsaugos skyriai; taip pat yra galimybės veikti savivaldybių vaiko teisių apsaugos taryboms, koordinacinėms vaiko gerovės taryboms), ir tai yra pakankamos priemonės vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai.

Tyrimo dalyviai minėjo, kad vienas svarbiausių pokyčių – tai socialinio pedagogo etato mokykloje įvedimas. Vienos nevyriausybinių organizacijų atstovo teigimu, „socialinis pedagogas yra tarpinis variantas tarp nevyriausybinių organizacijų ir valstybinių įstaigų; jis gali būti suvokiamas kaip vaiko advokatas, vaiko teisių atstovas, kuris yra nešališkesnis ir artimesnis vaikui nei, pvz., valstybinės institucijos. Tai kažkas naujo mokykloje ir gali būti vertinama pozityviai“. Interviu su vaikais parodė, kad dauguma jų pasitiki socialiniu pedagogu ir neretai suvokia jį kaip draugą, kuriam galima papasakoti apie savo problemas, pasitarti, paklausti patarimo, nors socialinio pedagogo veiklos vertinimas labai priklauso nuo asmeninių pedagogo savybių. Vienoje savivaldybėje vaikai teigė, kad jie net nepažįsta socialinio pedagogo, nes jis turi laiko dirbti tik su socialinės rizikos vaikais ir jų šeimų nariais. Vėlgi reikėtų pažymėti, kad darbo kokybė labai priklauso nuo žmogaus, dirbančio su vaikais, asmeninių savybių.

Tyrimo dalyviai (specialistai, dirbantys vietos lygiu) gana pozityviai įvertino bendradarbiavimą su Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Dalyvių teigimu, nors kartais kyla nesusipratimų dėl reikiamos kritikos arba jaučiamas per didelis spaudimas iš Kontrolieriaus įstaigos, santykiai vis stiprėja, Kontrolieriaus įstaiga sudaro sąlygas kreiptis su konsultacijomis, užklausimais. Stipriausias ryšys yra susiformavęs tarp Kontrolieriaus įstaigos ir vaiko teisių apsaugos skyrių.

3.9.4 Išvados

Lietuva priklauso toms valstybėms, kuriose yra Vaiko teisių apsaugos kontrolierius. Lietuvoje Kontrolierius dalyvauja tobulinant vaiko teisių apsaugos sistemą ir priima nagrinėti individualius fizinių ir juridinių asmenų skundus dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų. Kontrolieriaus įstaiga yra nepriklausoma ir savarankiška.

Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga aktyviai bendrauja ir bendradarbiauja su valstybinėmis institucijomis ir nevyriausybiniomis organizacijomis, dirbančiomis vaiko teisių ir vaiko gerovės srityje; stengiasi skatinti vaikų dalyvavimą, bendravimą su vaikais. Pastebimas didėjantis visuomenės aktyvumas teikiant skundus dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų, o tai taip pat byloja apie Kontrolieriaus įstaigos aktyvumą ir pastangas sudaryti sąlygas visiems visuomenės nariams aktyviai dalyvauti įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją. Vis dėlto informacijos apie Kontrolieriaus įstaigos veiklą, įgaliojimus ir kompetencijos ribas viešinimas ir platinimas turėtų būti aktyvesnis, o pateikimas paprastas ir suprantamas tiek suaugusiesiems, tiek vaikams.

Vietos lygiu, specialistų teigimu, užtenka tų institucijų ir tarnybų, kuriuos šiuo metu veikia vaiko teisių apsaugos srityje. Teigiamai vertinamas socialinio pedagogo etato mokyklose įvedimas. Tyrimo dalyviai neišreiškė poreikio steigti arba kurti nepriklausomas žmogaus teisių institucijas ar vaiko teisių atstovų pareigybes vietos lygiu, kadangi tokiais atstovais dažniausiai laikomi vaiko teisių apsaugos skyriai, mokyklų socialiniai pedagogai.

3.9.5 Rekomendacijos

- Būtina toliau stiprinti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą kaip vieną iš svarbiausių vaiko teises atstovaujančių institucijų. Toks stiprinimas turi apimti būtinų žmogiškųjų ir finansinių išteklių užtikrinimą, kad įstaiga galėtų sėkmingai ir tinkamai įgyvendinti jai pavestas funkcijas ir skatinti tinkamą Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje.
- Vaikams ir jaunimui, taip pat visuomenei iš esmės turi būti teikiama daugiau konkrečios ir aiškios informacijos apie Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, skatinant tinkamą šios įstaigos funkcijų supratimą.

3.10 Informacijos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją sklaida ir populiarinimas

3.10.1 Įvadas

Šiuolaikiniame pasaulyje vaiko ir žmogaus teisių supratimas ir žinojimas yra atsakingos visuomenės požymis. Kadangi vaikas auga ir vystosi, jo apsaugai ir priežiūrai turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Vaiko teisių konvencija padeda vaikams, tėvams (globėjams), mokytojams, specialistams, visuomenei, valstybėms kurti tokį pasaulį, kuriame vaikai turėtų laimingą vaikystę, augtų sveiki, aktyvūs ir kūrybingi; jų vystymuisi ir gyvenimui būtų sudarytos tinkamos sąlygos. Vaiko teisių žinojimas ir tinkamas jų supratimas įgalina kurti saugią ir darnią visuomenę, kur tiek kiekvieno vaiko, tiek kiekvieno suaugusio žmogaus orumas ir teisės nepriklausomai nuo jo amžiaus, rasės, tautybės, lyties ir jokių kitų veiksnų yra gerbiamos ir paisomos. Tam, kad visuomenės nariai žinotų ir tinkamai suprastų vaiko teises, Vaiko teisių konvenciją, žinotų jos paskirtį, valstybė turi rūpintis tinkamomis ir efektyviomis priemonėmis, per kurias visuomenė informuojama apie vaiko teises ir Konvenciją, didinamas visuomenės vaiko teisių supratimas, skatinama pagarba joms.

Lietuvoje, kaip ir kitose pasaulio valstybėse, vaikai ilgą laiką nebuvo suvokiami kaip teisių turėtojai, kurių nuomonė organizuojant visuomenės socialinį, kultūrinį, ekonominį ir kt. gyvenimą yra tokia pat svarbi, kaip ir suaugusiųjų. Net ir šiandien, kai apie vaiko teises kalbama gana daug, o Lietuva kartu su kitomis valstybėmis yra ratifikavusi Vaiko teisių konvenciją, vaikai dažnai suvokiami kaip suaugusiųjų nuosavybė, kaip turintys besąlygiškai paklusti suaugusiųjų nuomonei ir norams tol, kol suaugusieji jais rūpinasi.

Atsižvelgdamas į esamą padėtį, JT Vaiko teisių komitetas Bendrajame komentare Nr. 5 pateikė pasiūlymą, kad valstybės turėtų parengti nuoseklią strategiją, kuri numatytų nuolatinę informacijos sklaidą ir žinomumo didinimą apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją. Vienas iš Komiteto pasiūlymų – integruoti mokymą apie Konvenciją ir apskritai apie žmogaus teises į mokyklos programą visais lygmenimis. Komitetas pabrėžia, kad tinkamas vaikų mokymas apie vaiko ir žmogaus teises neapsiriboja vien žinių suteikimu – turi būti sudarytos galimybės stebėti, kaip žmogaus teisių standartai įgyvendinami praktikoje, kasdieniame gyvenime namie, mokykloje ir bendruomenėje.

Svarbu mokymus apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją integruoti į mokymus, kvalifikacijos kėlimo programas, skirtas specialistams, dirbantiems su vaikais ir vaiko gerovės srityje. Daug dėmesio skiriama žiniasklaidos priemonėms – Komitetas pabrėžia, kad žiniasklaida atlieka „lemiamą vaidmenį skleidžiant informaciją apie Konvenciją, žinias ir Konvencijos supratimą, ir Komitetas skatina žiniasklaidos savanorišką įsitraukimą į šį procesą, kuris gali būti skatinamas vyriausybių ir nevyriausybinių organizacijų“³⁴. Taigi Komiteto pasiūlymu informavimas apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, šio dokumento

34 Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 5 // Prieiga per internetą: <http://www.unhcr.org/refworld/category,LEGAL,CRC,,4538834f11,0.html>

populiarinimas valstybėse turi būti vykdomas sistemingai, integruojant į įprastą mokymo(si) procesą (tiek vaikų, tiek suaugusiųjų) ir susietas su praktika, kasdieniu gyvenimu.

Baigiamosiose pastabose dėl Lietuvos ataskaitos dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo šalyje, Vaiko teisių komitetas pritarė Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovo vertimui į lietuvių kalbą ir pasveikino valstybę už pastangas organizuojant mokymus apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją specialistams, dirbantiems su vaikais. Tačiau Komitetas pareiškė susirūpinimą, kad informacijos sklaida ir vaiko teisių ir Vaiko teisių konvencijos populiarinimas yra nepakankamas ir neapima visų visuomenės sluoksnių; ypač kalbant apie kaimo vietas ir apie vaikus, o mokymų suaugusiesiems pasiūla ir prieinamumas šalyje yra per menkas. Komitetas rekomendavo valstybei platinti išverstą Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovą; įtraukti mokymą apie žmogaus teises į mokyklos (tiek pradinės, tiek vidurinės) programą. Taip pat valstybė skatinama toliau organizuoti nuoseklius ir nuolatinus mokymus specialistams, dirbantiems su vaikais ir vaiko teisių, vaiko gerovės srityje (taip pat socialiniams darbuotojams, pedagogams, sveikatos apsaugos specialistams, teisininkams, vietos valdžios atstovams ir kt.) ir patiems vaikams.

3.10.2 Situacijos nacionaliniu lygiu vertinimas

Savaime suprantama, kad sėkmingam vaiko teisių įgyvendinimui svarbus tinkamas visuomenės vaiko teisių ir Vaiko teisių konvencijos supratimas.

Nuo to laiko, kai Lietuva ratifikavo Vaiko teisių konvenciją, šalyje buvo įgyvendinamos tiek valstybės, tiek nevyriausybinų organizacijų iniciatyvos, skirtos informacijai apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją skleisti. Vienas svarbiausių laimėjimų – tai Nevyriausybinių organizacijų, vienijančių kitas nevyriausybines organizacijas, dirbančias Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo srityse ir atstovaujančias jų interesams, projektų atrankos konkursas, skelbiamas kiekvienais metais. Šio konkurso tikslas – „atrinkti projektus ir skirti lėšas pareiškėjams, siekiant įgyvendinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos [...] 42 straipsnio nuostatas, tai yra tinkamais ir veiksmingais būdais plačiai informuoti visuomenę apie Konvencijos principus ir nuostatas“³⁵. Konkursas suteikia galimybes nevyriausybiniams organizacijoms siūlyti projektus, o projekto patvirtinimo atveju – įgyvendinti veiklas, skirtas Vaiko teisių konvencijai viešinti. Šiuo metu tai vienintelė valstybės programa, skirta informacijai apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvencijai viešinti ir joms populiarinti.

Nors nuolatinis ir nuoseklus mokymas apie vaiko teises nėra integruotas į mokymo programą mokykloje, kelios temos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, taip pat apie žmogaus teises, yra integruotos į Bendrąją pilietinio ugdymo programą. Programoje nurodoma, kad mokykla privalo ugdyti „sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime“³⁶, o vienas iš pilietiškumo pagrindų dėstymo uždavinių – siekti, kad mokiniai „žinotų žmogaus ir piliečio laisves, teises ir pareigas įtvirtinančius dokumentus ir suvoktų jų esmę“³⁷. Programoje numatytos temos, susijusios su vaiko ir žmogaus teisėmis, pvz., VIII klasės programoje yra tokios temos kaip: Teisės ir pareigos santykis; Vaikų teisės ir jas reglamentuojantys dokumentai (Vaiko teisių deklaracija, Vaiko teisių konvencija); Vaikų teises ginančios organizacijos Lietuvoje; Žmogaus teisės; Žodžio laisvė; Spaudos laisvė; Susirinkimų laisvė; Sąžinės laisvė; Visuotinė žmogaus teisių deklaracija; Mokyklos bendruomenės narių teisės ir pareigos.

35 Nevyriausybinių organizacijų, vienijančių kitas nevyriausybines organizacijas, dirbančias Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo srityse ir atstovaujančias jų interesams, 2009–2012 metų projektų atrankos konkurso organizavimo nuostatai // Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?78260999>

36 Bendroji pilietinio ugdymo programa // Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/ugdymas/docs/ISAK1086_Bendroji_pilietinio_ugdymo_programa.pdf

37 Ten pat

X klasės programoje numatytos su žmogaus teisėmis susijusios temos, nors temų, tiesiogiai susijusių su vaiko teisėmis ir Vaiko teisių konvencija, nėra. X klasėje mokiniai supažindinami su Lietuvos Respublikos Konstitucija, pilietinėmis pareigomis, įstatymais ir jų paskirtimi, Europos Sąjungos teisine sistema, tarptautinėmis institucijomis.

Svarbus pokytis įgyvendinant vaiko teises įvyko įsteigus mokyklose socialinio pedagogo etatą – šis specialistas yra vienas svarbiausių profesionalų, atstovaujančių vaiko teisėms, organizuojančių pagalbą vaikams, ypač rizikos grupės vaikams ir jų šeimų nariams. Socialiniai pedagogai mokyklose taip pat atsakingi už prevencinės veiklos organizavimą, edukacinę veiklą. Daugelyje mokyklų socialiniai pedagogai savo iniciatyva platina informaciją apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, organizuoja vaikams mokomuosius užsiėmimus. Socialinių pedagogų teigimu, jiems labai padeda mokomoji, metodinė medžiaga, kurią jie dažniausiai gauna iš nevyriausybinių organizacijų. Vis dėlto tokie užsiėmimai epizodiniai – socialinių pedagogų teigimu, didelę dalį laiko jie turi skirti darbui su rizikos grupės vaikais ir jų šeimų nariais, todėl specialisto darbo krūvis neleidžia daugiau laiko skirti edukacinei veiklai. Interviu su vaikais tą patvirtina – kai kurie vaikai minėjo, kad jie net nėra susipažinę su socialiniu pedagogu savo mokykloje, nes neturi jokių problemų, o socialinis pedagogas daugiausia padeda tiems vaikams, kuriems reikia pagalbos.

Taigi mokymas apie vaiko ir žmogaus teises yra tik iš dalies integruotas į bendrąją mokyklos programą, bet trūksta pastovaus mokymo, o didžiausios spragos pastebimos kalbant apie praktinį ugdymą. Nors vaikams ir suaugusiesiems teikiama informacija apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, trūksta mokymų, kurie padėtų suprasti, ką vaiko (o ir žmogaus teisės) reiškia mūsų kasdieniame gyvenime, ką reiškia jų praktinis įgyvendinimas.

Labiausiai mokymų apie vaiko teises trūksta ikimokyklinėse įstaigose – ikimokyklinio ugdymo specialistai ne kartą reiškė susirūpinimą, kad trūksta metodinių leidinių, kaip tinkamai mokyti ikimokyklinio amžiaus vaikus apie vaiko teises; trūksta knygučių, leidinukų apie vaiko teises ir pareigas, kuriuos būtų galima naudoti kaip mokomąją priemonę dirbant su mažais vaikais. Taip pat nėra efektyvių metodikų, kurios leistų organizuoti paskaitas, mokymus vaikų tėvams.

Informacijos sklaida apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, Konvencijos populiarinimas taip pat įgyvendinamas nevyriausybinių organizacijų iniciatyva. Šios organizacijos rengia ir leidžia informacinę medžiagą apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, organizuoja mokymus ir paskaitas vaikams, tėvams (globėjams), specialistams ir kt.; rengia viešuosius renginius. Nevyriausybines organizacijas yra parengusios ir praktines rekomendacijas dėl mokymų apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, žmogaus teises organizavimo.

Kiekvienais metais, daugiausia nevyriausybinių organizacijų iniciatyva, organizuojama Vaiko teisių konvencijos „gimtadienio“, t. y. dienos, kai Konvencija buvo priimta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos (1989 m. lapkričio 20 d.), šventė. Ta proga organizuojami viešieji renginiai, konferencijos, eisenos ir kt. veiklos, kurios įtraukia ir vaikus, sudaro sąlygas jiems dalyvauti, nuomonei pareikšti. Aktyviai prie renginių organizavimo prisideda Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Šios institucijos kartu su nevyriausybėmis organizacijomis organizuoja renginius, konkursus vaikams, susijusius su vaiko teisėmis ir Vaiko teisių konvencija. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu į lietuvių kalbą buvo išverstas Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas.

Apskritai tyrimo dalyvių nuomone (ypač nevyriausybinių organizacijų), iniciatyva skleisti informaciją apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją dažniausiai ateina iš nevyriausybinių sektoriaus, tačiau jos gauna nepakankamai valstybinių institucijų paramos (tiek finansinės, tiek organizacinės).

Valstybė skatina iniciatyvas, susijusias su vaiko teisių ir Vaiko teisių konvencijos viešiniu, todėl atsiranda atskirų iniciatyvų, skirtų tokiai veiklai įgyvendinti. Šios veiklos fragmentiškumas ir nenuoseklumas lemia, kad vaiko teisės visuomenėje suvokiamos netinkamai, o atskirų socialinių grupių – tiek vaikų, tiek jų tėvų (globėjų), mokytojų, su vaikais dirbančių specialistų, – žinios yra neišsamios ir ne visada teisingos. Tą minėjo ir tyrime dalyvavę specialistai.

Interviu dalyvavę specialistai (tiek dirbantys valstybinėse institucijose, tiek nevyriausybinėse organizacijose) minėjo, kad itin sunku kalbėti apie vaiko teises su suaugusiais. Nors specialistai neretai imasi iniciatyvos skleisti informaciją apie vaiko teises, mokyti suaugusiuosius ir vaikus, jie neretai susiduria su priešiška nuostata, kad apie vaiko teises kalbama per daug. *„Kai tik pasakai – vaikų teisės – tai iš karto sukelia pasipriešinimą, ypač mokykloje ir ypač [...] mokytojų... Iš karto atsiranda priešprieša – „jie [vaikai] nežino savo pareigų“, ir tuo diskusija baigiasi. Iš karto, kai žmogus pradeda priešintis, nieko daugiau jam negali pasakyti, nes jis daugiau nieko nebegirdi.“* Vienas iš nevyriausybinių organizacijų atstovų minėjo, kad Lietuvoje vaiko teisių terminas yra įgijęs neigiamą, netgi priešišką reikšmę. Išgirdę apie *vaiko teises*, suaugusieji dažniausiai užima gynybinę poziciją, teigdami, kad dauguma su vaikais susijusių problemų (nepagarba suaugusiesiems, nepilnamečių nusikalstamumas, netinkamas elgesys, smurtavimas ir kt.) atsiranda dėl to, kad vaikai turi per daug teisių ir jomis manipuliuoja. Visi tyrime dalyvavę asmenys minėjo vieną bendrą dalyką – visuomenė kelia priekaištus, kad vaikai supažindinami su vaiko teisėmis, bet niekas nekalba apie jų pareigas. Tai taip pat rodo, kad visuomenėje vyrauja netinkamas vaiko teisių supratimas, o Konvencija neretai suvokiama kaip vaiko „norų knygutė“, o ne teisinis dokumentas, kurio įgyvendinimas svarbus tinkamoms vaikų gyvenimo sąlygoms sudaryti. Nevyriausybines organizacijas atstovo teigimu, *„žodžiai „Vaiko teisių konvencija“ labai gerai žinomi ir ypač „vaiko teisės“, visuomenė per daug neigiamai priima šią sąvoką dėl to, kad painioja ir ne iki galo supranta; painioja su sąvoka „vaiko norai“. Tiek suaugusieji, tiek vaikai. Tai viena. Antra – aš dar nesutikau nė vieno žmogaus, kuris žinotų Vaiko teisių konvenciją, pasakytų bent 5 straipsnius. [...] Konvencija, atrodo, lyg ne padeda, o daugiau gadina suaugusiesiems gyvenimą; ji kelia neigiamas emocines reakcijas suaugusiesiems“.*

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovai minėjo, kad svarbu ne tik tai, kiek visuomenė – vaikai ir suaugusieji – žino apie vaiko teises, bet ir tai, kaip jas supranta – ministerijos atstovės teigimu: *„Svarbu tai, kiek teisingai vaikai suvokia tas teises. Suvokimo klausimas – gal reikėtų akcentuoti tai, kad visuomenė, vaikai žino teises, bet skirtingai tas teises interpretuoja. Vaikai vienaip, tėvai kitaip, o pagyvenę žmonės, jau užauginę vaikus, dar kitaip supranta. Kyla šie tokie nesusipratimai tarp trijų kartų – trūksta vienodo interpretavimo, bendro supratimo.“* Tai rodo, kad informuojant visuomenę apie vaiko teises būtina siekti, kad informacija būtų prieinama ir suprantama skirtingoms visuomenės grupėms. Taip pat svarbu rūpintis vaikų ir suaugusiųjų igūdžių, kaip teisės turi būti taikomos praktikoje, ką reiškia praktinis jų įgyvendinimas, formavimu. Nevyriausybines organizacijas atstovė teigė, kad teorija turi būti glaudžiai siejama su praktika: *„Vaiko teisių akcentavimą, pradėjimą [kalbėti apie vaiko teises] reikėjo [nuo pat pradžių] labai sieti su praktika – kaip naudotis ir ką tai reiškia.“*

3.10.3 Situacijos vietos lygiu vertinimas

Interviu su savivaldybių atstovais atskleidė, kad vietos lygiu nėra aiškios strategijos, kuri numatytų nuolatinį ir nuoseklų bendruomenės informavimą apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją. Dažniausiai iniciatyvos viešinti Vaiko teisių konvenciją, informuoti apie vaiko teises imasi savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai – skyrių specialistai lanko mokyklas, pasakoja vaikams apie vaiko teises, apie galimybes gauti pagalbą, jeigu vaiko teisės pažeidžiamos – vienos savivaldybių vaiko teisių skyriaus specialistės teigimu, *„manau, kad vaikai apie vaiko teises yra pakankamai informuoti, nes ir mokyklos informuoja, ir ekskursijos į mūsų skyrių organizuojamos, ir mes einam. Suaugusieji irgi pakankamai jau žino. Mes esame kaltinami, kad išaiškiname vaiko teises, o apie pareigas nekalbame“.* Taigi vietos lygiu egzistuoja ta pati problema, kaip ir nacionaliniu, – bendruomenė taip pat vyrauja nuostata, kad vaikai yra per daug informuojami apie vaiko teises, bet nepakankamai kalbama apie vaiko pareigas, o visa tai rodo, kad informavimas apie Vaiko teisių

konvenciją yra neišsamus, Konvencija ir vaiko teisės suprantami netinkamai.

Nepakankamą informacijos sklaidą apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją galima sieti ir su tuo, kad vaiko teisių apsaugos skyrių galimybės organizuoti tokią veiklą yra ribotos – darbo krūvis didelis; specialistai minėjo, kad konkrečių atvejų sprendimas, vaiko atstovavimas teismuose užima didžiausią jų laiko dalį, todėl nelieka laiko papildomai, edukacinei veiklai. Dėl finansinės krizės vaiko teisių apsaugos skyriuose buvo sumažinti etatai, kai kur laikinai sutrumpinta skyrių darbo savaitė (pvz., skyrius dirbo keturias darbo dienas vietoj penkių); vienoje iš apklaustų savivaldybių vieno iš specialistų etatas buvo sujungtas su jaunimo reikalų koordinatoriaus etatu.

Svarbus veiksnys, kurį paminėjo vaiko teisių apsaugos skyriai, yra tas, kad neigiamą įtaką informacijos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją sklaidai turi ne tik materialinių arba žmogiškųjų išteklių stoka, bet ir tai, kad Lietuvoje nėra stiprios pilietinės visuomenės – specialistų teigimu, žmonės vaiko (kaip ir žmogaus teisėmis) domisi tik tiek, kiek tai paranku jiems patiems: „*Mūsų visuomenės branda yra tokia, kad ji priima tokį informacijos kiekį, kokio jai reikia. O jeigu visuomenę tai domintų, informacija prieinama, nes ir kompiuteriai, ir internetas prieinami kiekviename kaime. Susiduri su tokiais atvejais, kai [asmenys] stublinamai gerai išmano vaiko teises.*“ Tačiau kol informacijos neprireikia asmeniškai, neretai į vaiko teises žiūrima abejingai.

Trūksta tinkamo pačių specialistų vaiko teisių supratimo. Organizuojant interviu, derinant susitikimo laiką, neretai buvo gaunamas atsakymas, kad apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją gali kalbėti tik vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai, kadangi šiems skyriams ir priklauso rūpintis vaiko teisėmis, o kiti skyriai – švietimo, socialinės paramos – su vaiko teisėmis neturi nieko bendra. Taip pat vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai minėjo, jog neretai bendruomenėse vyrauja nuostata, kad šių skyrių specialistai sprendžia absoliučiai visas problemas ir klausimus, susijusius su vaiko teisėmis. Tačiau tinkamas vaiko teisių ir Konvencijos žinojimas yra svarbus bet kurioje srityje dirbantiems specialistams, kadangi Konvencija apima tiek pilietines, tiek socialines, tiek kultūrines, tiek kitas vaiko teises ir jos nuostatų išmanymas bei taikymas svarbus organizuojant bet kokio pobūdžio paslaugas, pagalbą ir paramą vaikams, taip pat ir jų šeimoms.

Nemažai informacijos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją platina mokyklos – daugelyje mokyklų iškabinami plakatai su vaiko teisėmis ir pareigomis, organizuojami renginiai, susiję su vaiko teisėmis (pvz., Tolerancijos savaitė, Vaiko teisių konvencijos gimtadienio minėjimas ir kt.); didelį darbą (pagal galimybes) atlieka socialiniai pedagogai. Interviu dalyvavę specialistai teigiamai vertino vaikų grupių prieš smurtą veiklą mokyklose, nurodė, kad šios grupės taip pat nemažai prisideda prie informacijos apie vaiko teises ir Konvenciją sklaidos. Kai kuriose savivaldybėse pastebimos bendruomenės iniciatyvos skatinant vaiko teisių ir Konvencijos supratimą, pvz., vienoje savivaldybių švietimo centras atliko tyrimą, kuriuo buvo siekiama nustatyti, kiek vaikai žino apie vaiko teises.

Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai minėjo, kad labai trūksta žiniasklaidos susidomėjimo vaiko teisėmis – dažniausiai apie vaiko teises rašoma tik tada, kai susiduriama su garsiais įvykiais, skandalais. Tuomet įvykiai, kurie „*įvyksta socialinės rizikos šeimose, eskaluojami, išimami iš konteksto, eskaluojami tam tikri incidentai*“. Tačiau beveik nerašoma apie gerą patirtį, apie sėkmingus atvejus, apskritai apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, jos reikšmę. Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigos atstovo teigimu, tokia pat situacija ir nacionaliniu lygiu – žiniasklaidoje turi būti ir „*profesionalų komentarai, o ne tiesiog interpretacijos*“.

Interviu su vaikais rodo, kad vaikų žinios apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją taip pat paviršutiniškos – vaikai gali įvardyti vos keletą teisių (dažniausiai tai teisė į mokslą, šeimą ir sveikatos apsaugą; kiek rečiau vaikai minėjo teisę į savo nuomonę, pagalbos gavimą), jiems trūksta žinių apie teisių

taikymą kasdieniame gyvenime, apie teisių ir atsakomybės sąsają, apie teisių reikšmę. Per interviu vaikai minėjo, kad mokykloje vaiko teises jie kartais aptaria per pilietinio ugdymo pamokas: „*Per pilietinį ugdymą turime kelias pamokas apie vaiko teises – vadovėlyje yra ištrauka iš Konvencijos ir paaiškinimai.*“ Vaikai taip pat minėjo, kad apie teises ir Konvenciją sužino iš mokyklų socialinių pedagogų, o kartais iš dalykų mokytojų – dažniausiai etikos, pilietinio ugdymo.

Apskritai, vaikų teigimu, šiuo metu gauti informacijos gana lengva – paprasčiausias ir lengviausias būdas yra internetas. Vaikams daug svarbiau ne pati informacija, o mokymas, kaip ja tinkamai naudotis. Vaikai minėjo: „*Norėtume daugiau žinoti apie vaiko teises, tačiau normaliai žinoti, t. y. suprasti, ką su jomis galima daryti, kaip jomis naudotis.*“ Šiuo metu gana nemažai kalbama apie tai, kad yra vienokia ir kitokia vaiko teisė, tačiau tai tik apibrėžimas – neaiškinama apie teisių ir kiekvienos atskiros teisės turinį – kokią reikšmę teisė turi kasdieniame gyvenime. Vaikai teigė, kad mokant apie vaiko teises ir Konvenciją, reikia „*pateikti visokių pavyzdžių, konkrečias situacijas. Pateikiama informacija [apie vaiko teises] labai abstrakti, kartais net nesupranti, apie ką kalbama. Svarbu žinoti, kaip konkrečiai pritaikyti konkrečias teises vienoje ar kitoje situacijoje.*“

Atliekant tyrimą pastebėta, kad vaikai neretai atkartoja suaugusiųjų nuostatas, susijusias su vaiko teisėmis – visi apklausti vaikai minėjo, kad svarbu žinoti ne tik vaiko teises, bet ir pareigas. Taip pat vaikai minėjo, kad šiuo metu daugiau kalbama apie vaiko pareigas, primenama tai, ką vaikai turi daryti, kaip tinkamai elgtis.

Vaikai turi gana nemažai žinių apie tai, kokios institucijos savivaldybėje gina vaiko teises ir kur vaikas galėtų kreiptis pagalbos – vaikų teigimu, netgi mokyklose neretai iškabinami plakatai su kontaktais tų institucijų, kurios teikia pagalbą vaikams. Vis dėlto interviu dalyvavę vaikai turėjo labai ribotas žinias apie Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą (keli vaikai paminėjo, kad šiai įstaigai tikriausiai galima teikti skundus dėl vaiko teisių pažeidimų, o dauguma vaikų tiesiog žinojo, kad tokia įstaiga yra, bet nežinojo, ką ji veikia); taip pat vaikai nežinojo, kad valstybė turi teikti periodines ataskaitas Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ir kad tokios ataskaitos turi būti skelbiamos viešai.

Vaikų teigimu, suaugusieji taip pat turi nepakankamai žinių apie vaiko teises – jie nurodė, kad suaugusieji „*irgi kaip vaikai, nemanau, kad pakankamai žino [apie vaiko teises], nebent savo darbe su tuo susiduria ar kažkaip kitaip. Arba jeigu jų vaikui kas nors atsitinka ir prireikia pagalbos, tada sužino apie tai, kokias teises vaikas turi.*“

3.10.4 Išvados

Tyrimas rodo, kad Lietuvoje apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją kalbama gana nemažai – pastebimos tiek valstybinių, tiek nevyriausybinių organizacijų iniciatyvos, skirtos vaiko teisių ir Vaiko teisių konvencijai viešinti, populiarinti. Tačiau informacijos sklaida, populiarinimas fragmentiškas, nenuoseklus ir nesistemiškas. Suteikiama informacija yra bendro pobūdžio, todėl visuomenėje trūksta tinkamo vaiko teisių ir Konvencijos supratimo, o tai lemia neigiamą visuomenės nuostatą vaiko teisių ir Konvencijos atžvilgiu.

Tiek vaikams, tiek suaugusiesiems trūksta praktinio pobūdžio informacijos apie tai, ką vaiko teisės ir Vaiko teisių konvenciją reiškia kasdieniame gyvenime, koks yra konkretus atskirų teisių turinys ir kaip vaiko teisės gali ir turi būti taikomos praktiškai.

Trūksta leidinių apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją, ypač metodinių, rekomendacinio pobūdžio leidinių, knygų, kurios galėtų būti taikomos kaip pagalbinė priemonė mokant vaikus ir suaugusiuosius apie vaiko teises ir Konvenciją. Tokio pobūdžio leidinių ypač trūksta ikimokyklinio ugdymo institucijoms.

Mokymai apie vaiko teises ir Konvenciją labiausiai prieinami specialistams, dirbantiems su vaikais ir vaiko teisių, vaiko gerovės srityje, – socialiniams darbuotojams, socialiniams pedagogams, vaiko teisių apsaugos specialistams. Deja, trūksta mokymų kitų sričių profesionalams – sveikatos apsaugos specialistams, teisininkams, policijos pareigūnams ir pan. Mokymų organizavimas nenuoseklus ir nenuolatinis. Beveik nėra organizuojama mokymų apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją vaikams, išskyrus kelias temas, aptariamą mokykloje per pilietinio ugdymo pamokas (kartais mokytojų iniciatyva per kitas pamokas) ir nevyriausybinių organizacijų iniciatyvas.

Trūksta žiniasklaidos domėjimosi vaiko teisėmis ir Vaiko teisių konvencija, profesionalaus požiūrio į vaiko teises. Dažniausiai apie vaiko teises rašoma nagrinėjant tam tikrus garsius vaiko teisių pažeidimų atvejus.

3.10.5 Rekomendacijos

■ Fragmentiški, vienkartiniai mokymai nėra pakankama priemonė užtikrinti, kad informacija apie Konvenciją ir vaiko teises pasieks visus ar bent daugelį visuomenės narių. Todėl mokymas apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją turi būti integruotas į ikimokyklinio, pradinio ir vidurinio ugdymo programas. Kad tokia integracija būtų veiksminga ir vyktų sėkmingai, būtina užtikrinti, kad:

1. Pedagogai, socialiniai pedagogai, kiti mokyklos bendruomenės nariai būtų (pa)ruošiami kalbėti apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją tiek su vaikais, tiek su jų tėvais (globėjais). Pirmiausia turi būti formuojamas tinkamas pedagogų ir kitų mokykloje dirbančių specialistų vaiko teisių ir Konvencijos supratimas, kad jie sugebėtų apie vaiko teises sėkmingai mokyti vaikus ir suaugusiuosius.
2. Turi būti įvertinta dabartinė metodinės medžiagos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją pasiūla, prieinamumas ir poreikis. Specialistai turi būti aprūpinti reikalinga medžiaga, ypač praktinio pobūdžio medžiaga, kuri padėtų jiems sėkmingai organizuoti mokymus apie vaiko teises ir Konvenciją. Vaikams skirta medžiaga turi būti pritaikyta skirtingo amžiaus grupėms, ypatingą dėmesį skiriant ikimokykliniam amžiui.

Turi būti užtikrinti nuolatiniai, nuoseklūs ir sistemingi mokymai specialistams, dirbantiems su vaikais ir vaiko teisių, vaiko gerovės srityje. Ypač svarbu, kad tokie mokymai būtų organizuojami ne tik socialiniams darbuotojams, socialiniams pedagogams, vaiko teisių apsaugos specialistams, bet ir tokioms specialistų grupėms kaip teisininkai, policijos pareigūnai, sveikatos apsaugos specialistai, vietos valdžios atstovai ir kt.

Tiek vaikų, tiek suaugusiųjų mokymas ir informavimas apie vaiko teises turi orientuotis į praktinių įgūdžių formavimą, į mokymą, kaip vaiko teisės ir Vaiko teisių konvencijos nuostatos gali ir turi būti taikomos kasdieniame gyvenime, praktinėse situacijose, kaip vaiko teisės siejasi su mūsų asmenine atsakomybe.

Svarbu, kad visuomenė – vaikai ir suaugusieji – būtų tinkamai informuojami ne tik apie vaiko, bet ir apskritai apie žmogaus teises ir žmogaus teises ginančius dokumentus. Tai padėtų ugdyti suvokimą, kad ne tik vaikai turi teises ir jas ginančius dokumentus, kad teisės nenustoja galioti, kai asmeniui sukanka 18 metų. Žmogaus teisių suvokimas ir žinojimas padėtų skatinti pagarbą žmogui iš esmės, pagarbius santykius tarp vaikų ir suaugusiųjų.

Valstybinės institucijos turėtų aktyviau konsultuotis su nevyriausybėmis organizacijomis, sudaryti sąlygas nevyriausybiniam sektoriui nuolat įgyvendinti nuoseklias veiklas, susijusias su informacijos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvencijos sklaida, viešinimu.

Daugiau dėmesio reikėtų skirti darbui su žiniasklaida; skatinti žiniasklaidos atstovų teigiamą ir tinkamą požiūrį į vaiko teises, ugdyti profesionalų žiniasklaidos atstovų požiūrį į vaiko teises ir Konvenciją.

Rekomendacijos

- Valstybė turi toliau siekti užtikrinti, kad nacionaliniai įstatymai ir kiti teisės aktai visiškai atitiktų Vaiko teisių konvencijos principinius nuostatus ir reikalavimus. Vienas svarbiausių siekių – teisinėmis priemonėmis užtikrinti vaiko apsaugą nuo bet kokių smurto formų, taip pat ir fizinių bausmių.
- Kuriant teisinę bazę, priimant naujus įstatymus ir kitus teisės aktus bei iš naujo persvarstant jau esamus, būtina užtikrinti konkrečias praktines priemones šiems įstatymams įgyvendinti; kurti praktiškai veikiančius vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos mechanizmus.
- Valstybė privalo periodiškai iš naujo persvarstyti ir įvertinti galiojančius įstatymus ir kitus teisės aktus, susijusius su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga.
- Vaikams skirtas programos, pasiektus rezultatus būtina vertinti ne tik pagal kiekybinius, bet ir pagal kokybinius parametrus; būtina apibrėžti kriterijus ir priemones, kurie padėtų įvertinti pasiektus pokyčius.
- Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir strategijos įgyvendinimo priemonių planas turi būti persvarstomi, taip pat būtina užtikrinti, kad strategija ir jos įgyvendinimo planas apimtų visas su vaikais susijusias sritis, atsižvelgtų į visus Vaiko teisių konvencijos aspektus.
- Rekomenduojama, kad Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių planas būtų persvarstomas kas 2 metus – įvertinamos numatytos priemonės, jų tinkamumas pagal esamą situaciją šalyje, veiksmingumas, pokyčių poreikis.
- Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir jos įgyvendinimo planas privalo numatyti konkrečius finansinius išteklius ir šaltinius numatytiems veiksams ir priemonėms įgyvendinti; konkrečius atskirų veiksmų įgyvendinimo terminus; taip pat aiškiai apibrėžti atskirų institucijų atsakomybės sritis ir funkcijas.
- Savivaldos institucijos turėtų būti skatinamos kurti vietos planus ar strategijas, kuriose būtų numatytas vaiko teisių įgyvendinimas ir apsauga vietos lygiu. Tokiuose planuose ar strategijose taip pat turėtų būti numatyti konkretūs finansiniai ištekliai ir šaltiniai, terminai, atsakingi asmenys, institucijos ir tarnybos.
- Būtina užtikrinti stipresnį ir glaudesnę bendradarbiavimą ir dalijimąsi informacija tarp atskirų nacionalinių ir vietos institucijų, siekiant užtikrinti koordinuotą ir darnų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą.
- Įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu, svarbu užtikrinti tinkamas sąlygas ir galimybes bendradarbiauti su vaikais ir jaunimu, užtikrinti sėkmingą vaikų ir jaunimo dalyvavimą priimant sprendimus; taip pat užtikrinti glaudų ir nuolatinį bendradarbiavimą su vietos bendruomene, nevyriausybinėmis organizacijomis.
- Turi būti aiškiai apibrėžtos atsakomybės sritys tais atvejais, kai kyla nesusipratimų, kurios institucijos kompetencijai priklauso spręsti vaiko teisių įgyvendinimo ir (ar) pažeidimo atvejį.
- Vietos lygiu turi būti skatinamas supratimas, kad atsakomybė už vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą priklauso ne tik Vaiko teisių apsaugos skyriui – savivaldybės administracija, švietimo, socialinės paramos, sveikatos apsaugos ir kt. skyriai, kitos vietinės institucijos ir tarnybos taip pat turi aktyviai dalyvauti sprendžiant vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos klausimus; ne tik vaiko teisių apsaugos skyrių, bet ir kitų sričių specialistai turi būti išsamiai susipažinę su Konvencija ir išmanyti jos nuostatų taikymą praktikoje.
- Svarbu sukurti bendrą vaiko teisių įgyvendinimo stebėsenos sistemą tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu. Stebėseną privalo būti atliekama nuolat, nuosekliai ir sistemingai. Tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu specialistai turi būti tinkamai ruošiami atlikti stebėseną, jiems turi būti suteiktos praktinės priemonės ir mechanizmai šiai veiklai atlikti.
- Svarbu toliau plėtoti išsamią ir nuoseklią duomenų apie vaikus rinkimo sistemą, apibrėžti konkrečius rodiklius, atitinkančius Vaiko teisių konvenciją. Tokia sistema turi apimti visus vaikus (t. y. asmenis

nuo 0 iki 18 metų), specifinį dėmesį skiriant ypač pažeidžiamoms vaikų grupėms (pvz., smurto aukoms, prekybos vaikais aukoms, neįgaliems vaikams, tautinių mažumų vaikams, pabėgėliams ir prieglobsčio ieškantiems vaikams, gatvės vaikams, dingusiems be žinios vaikams ir kt.).

- Sprendimų priėmimas turėtų labiau remtis turimais duomenimis; vaikų problemos, jų sprendimo prioritetai turėtų būti nustatomi atsižvelgiant į turimus aiškius ir objektyvius duomenis apie esamą padėtį šalyje.
- Valstybė turėtų sukurti vertinimo mechanizmus, kurie padėtų įvertinti, ar biudžeto paskirstymas (tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu) atitinka vaiko interesus, ar toks finansinių išteklių paskirstymas yra pakankamas ir ar padeda efektyviai pasiekti labiausiai pažeidžiamas vaikų grupes bei mažinti skirtumus tarp atskirų regionų (ypač tarp miesto ir kaimo vietovių).
- Būtina sukurti vertinimo mechanizmus, kurie padėtų nustatyti, ar dabartinis biudžeto sudarymas ir finansų paskirstymas pakankamai užtikrina vaiko ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimą bei apsaugą.
- Turi būti iš naujo apsvaistytos esamos programos, skirtos vaiko teisių įgyvendinimui ir apsaugai valstybėje – kai kurios programos galėtų būti sujungtos, skatinant bendras, didesnio masto iniciatyvas ir veiksmus, o ne pavienes, fragmentines veiklas.
- Būtina užtikrinti stipresnį ir glaudesnę bendradarbiavimą ir dalijimąsi informacija tarp skirtingų nacionalinių ir vietos institucijų, siekiant užtikrinti sukoordinuotą ir darnų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą.
- Įgyvendinant Vaiko teisių konvenciją tiek nacionaliniu, tiek vietos lygiu, svarbu užtikrinti tinkamas sąlygas ir galimybes bendradarbiauti su vaikais ir jaunais žmonėmis, užtikrinti sėkmingą vaikų ir jaunimo dalyvavimą priimančiam sprendimus; taip pat užtikrinti glaudų ir pastovų bendradarbiavimą su vietos bendruomene, nevyriausybinėmis organizacijomis.
- Vaiko teisės ir klausimai, susiję su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga, turi būti įtraukti į vystomojo bendradarbiavimo politikos planavimą ir įgyvendinimą, vykdant dialogą su šalimis paramos gavėjais ir kitais partneriais.
- Būtina toliau stiprinti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą kaip vieną iš svarbiausių vaiko teises atstovaujančių institucijų. Toks stiprinimas turi apimti būtinų žmogiškųjų ir finansinių išteklių užtikrinimą, kad įstaiga galėtų sėkmingai ir tinkamai įgyvendinti jai pavestas funkcijas ir skatinti tinkamą Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje.
- Vaikams ir jaunimui, taip pat visuomenei iš esmės turi būti teikiama daugiau konkrečios ir aiškios informacijos apie Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, skatinant tinkamą šios įstaigos funkcijų supratimą.
- Fragmentiški, vienkartiniai mokymai nėra pakankama priemonė užtikrinti, kad informacija apie Konvenciją ir vaiko teises pasieks visus ar bent daugelį visuomenės narių. Todėl mokymas apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją turi būti integruotas į ikimokyklinio, pradinio ir vidurinio ugdymo programas. Kad tokia integracija būtų veiksminga ir vyktų sėkmingai, būtina užtikrinti, kad:
  1. Pedagogai, socialiniai pedagogai, kiti mokyklos bendruomenės nariai būtų (pa)ruošiami kalbėti apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją tiek su vaikais, tiek su jų tėvais (globėjais). Pirmiausia turi būti formuojamas tinkamas pedagogų ir kitų mokykloje dirbančių specialistų vaiko teisių ir Konvencijos supratimas, kad jie sugebėtų apie vaiko teises sėkmingai mokyti vaikus ir suaugusiuosius.
  2. Turi būti įvertinta dabartinė metodinės medžiagos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvenciją pasiūla, prieinamumas ir poreikis. Specialistai turi būti aprūpinti reikalinga medžiaga, ypač praktinio pobūdžio medžiaga, kuri padėtų jiems sėkmingai organizuoti mokymus apie vaiko teises ir Konvenciją. Vaikams skirta medžiaga turi būti pritaikyta skirtingo amžiaus grupėms, ypatingą dėmesį skiriant ikimokykliniam amžiui.
- Turi būti užtikrinti nuolatiniai, nuoseklūs ir sistemingi mokymai specialistams, dirbantiems su vaikais ir vaiko teisių, vaiko gerovės srityje. Ypač svarbu, kad tokie mokymai būtų organizuojami ne tik

socialiniams darbuotojams, socialiniams pedagogams, vaiko teisių apsaugos specialistams, bet ir tokioms specialistų grupėms kaip teisininkai, policijos pareigūnai, sveikatos apsaugos specialistai, vietos valdžios atstovai ir kt.

- Tiek vaikų, tiek suaugusiųjų mokymas ir informavimas apie vaiko teises turi orientuotis į praktinių įgūdžių formavimą, į mokymą, kaip vaiko teisės ir Vaiko teisių konvencijos nuostatos gali ir turi būti taikomos kasdieniame gyvenime, praktinėse situacijose, kaip vaiko teisės siejasi su mūsų asmenine atsakomybe.
- Svarbu, kad visuomenė – vaikai ir suaugusieji – būtų tinkamai informuojami ne tik apie vaiko, bet ir apskritai apie žmogaus teises ir žmogaus teises ginančius dokumentus. Tai padėtų ugdyti suvokimą, kad ne tik vaikai turi teises ir jas ginančius dokumentus, kad teisės nenustoja galioti, kai asmeniui sukanka 18 metų. Žmogaus teisių suvokimas ir žinojimas padėtų skatinti pagarbą žmogui iš esmės, pagarbius santykius tarp vaikų ir suaugusiųjų.
- Valstybinės institucijos turėtų aktyviau konsultuotis su nevyriausybinėmis organizacijomis, sudaryti sąlygas nevyriausybiniam sektoriui nuolat įgyvendinti nuoseklias veiklas, susijusias su informacijos apie vaiko teises ir Vaiko teisių konvencijos sklaida, viešiniu.
- Daugiau dėmesio reikėtų skirti darbui su žiniasklaida; skatinti žiniasklaidos atstovų teigiamą ir tinkamą požiūrį į vaiko teises, ugdyti profesionalų žiniasklaidos atstovų požiūrį į vaiko teises ir Konvenciją.

1 PRIEDAS

Institucijos, organizacijos ir tarnybos, dalyvavusios tyrime

Valstybinės institucijos

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija
Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija
Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
Žmogaus teisių komiteto biuras

Nevyriausybines organizacijos

VšĮ „Vaiko namas“
Labdaros ir paramos fondas „SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija“
NVO vaikams konfederacija

Savivaldybės

Utenos rajono savivaldybė:

Utenos rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius
Utenos rajono savivaldybės administracijos Švietimo, sporto ir turizmo skyrius
Utenos rajono savivaldybės administracijos Socialinės rūpybos skyrius
Vaikų socialinės paramos ir ugdymo centras

Šakių rajono savivaldybė:

Šakių rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius
Šakių rajono savivaldybės administracijos Švietimo ir sporto skyrius
Šakių rajono savivaldybės administracijos Socialinės paramos skyrius
Šakių rajono savivaldybės administracijos jaunimo reikalų koordinatorius

Jurbarko rajono savivaldybė:

Jurbarko rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius
Jurbarko rajono savivaldybės administracijos Švietimo skyrius
Jurbarko rajono savivaldybės administracijos Socialinės paramos skyrius
Jurbarko rajono savivaldybės administracijos jaunimo reikalų koordinatorius

Širvintų rajono savivaldybė:

Širvintų rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius (interviu atliktas su specialistu, kuris pusę etato dirba vaiko teisių apsaugos specialistu, o pusę – jaunimo reikalų koordinatoriumi)
Širvintų rajono savivaldybės administracijos Švietimo ir sporto skyrius

2 PRIEDAS

Informacijos šaltiniai, naudoti rengiant ataskaitą

1. Jungtinių Tautų Komiteto baigiamosios pastabos: Lietuva, 2006. // CRC/C/LTU/CO/2.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
3. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas – Vilnius: UAB „Efrata“, 2005. – 50 p.
4. Lietuvos Respublikos minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 80-3214.
5. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. gegužės 29 d. įsakymas Nr. A1-172 „Dėl socialinės paramos šeimai informacinės sistemos nuostatų ir socialinės paramos šeimai informacinės sistemos duomenų saugos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 64-2429.
6. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. kovo 17 d. įsakymas Nr. A1-125 „Dėl socialinio darbo metodinių centrų atrankos konkurso nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 32-1258.
7. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 140-5756.
8. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
9. Lietuvos Respublikos nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vystomojo bendradarbiavimo 2011-2012 metų politikos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 6-220.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 194 „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitų ministerijų kompetencijos nustatymo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 15-611.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 25-802.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 85 „Dėl nevyriausybinių organizacijų plėtros koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 12-566.
13. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. veiklos ataskaita.
14. Apie LMS // Prieiga per internetą: <http://www.moksleiviai.lt/apie-lms>.
15. Bendroji pilietinio ugdymo programa // Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/ugdymas/docs/ISAK1086_Bendroji_pilietinio_ugdymo_programa.pdf.
16. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 5 // Prieiga per internetą: <http://www.unhcr.org/refworld/category,LEGAL,CRC,,4538834f11,0.html>.
17. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2010–2012 metų strateginis veiklos planas // Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-1384509614>.
18. LMP bendrai // Prieiga per internetą: http://www.lmp.lt/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=4&Itemid=28.
19. Nevyriausybinių organizacijų, vienijančių kitas nevyriausybines organizacijas, dirbančias Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo srityse ir atstovaujančias jų interesams, 2009–2012 metų projektų atrankos konkurso organizavimo nuostatai // Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?78260999>.
20. NVO konfederacija vaikams. Apie mus // Prieiga per internetą: <http://www.nvovaikamskonfederacija.lt/?lang=lt&mid=2>.
21. Šimaitis, A. Mokinių savivalda švietimo sistemoje // Prieiga per internetą: <http://www.slideshare.net/Sima.Balciute/mokini-savivalda-vietimo-sistemoje-presentation>.
22. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Veikla // Prieiga per internetą: <http://www.ivaikinimas.lt/veikla>.

Taip pat buvo naudotasi informacija, pateikta šiuose tinklalapiuose:

1. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklalapis – www.socmin.lt.
2. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos tinklalapis – <http://www3.lrs.lt/pls/inter/vaikai>.
3. Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų paieškos sistema – http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm.

Kiti susiję tyrimai:

Governance fit for Children. To what extent have the general measures of implementation of the UN-CRC been realised in Italy?

Politiche per l'infanzia, a che punto siamo? Le misure generali di attuazione della Convenzione Onu sui diritti dell'infanzia e dell'adolescenza in Italia

Governance fit for Children. To what extent have the general measures of implementation of the UN-CRC been realised in Lithuania?

Valdymas, atitinkantis vaiko poreikius. Vaiko teisių konvencijos bendrųjų priemonių įgyvendinimas Lietuvoje nacionaliniu ir vietos lygiu

Governance fit for Children. To what extent have the general measures of implementation of the UN-CRC been realised in Romania?

Administrație publică în beneficiul copiilor. Măsurile generale de implementare a Convenției privind Drepturile Copilului la nivel central și local în ROMÂNIA

Governance fit for Children. To what extent have the general measures of implementation of the UN-CRC been realised in Sweden?

Bra beslut för barn. Samhällsstyrning för barns rättigheter.

Governance fit for Children. To what extent have the general measures of implementation of the UN-CRC been realised in the UK?

Governance fit for Children. To what extent have the general measures of implementation of the UN-CRC been realised in the EU Institutions?

Governance fit for Children. To what extent have the general measures of implementation of the UN-CRC been realised in five European Countries?

Governance fit for Children. To what extent have the general measures of implementation of the UN-CRC been realised in five European Countries? Executive summary of a comparative study.

The executive summary is also available in Italian, Lithuanian, Romanian and Swedish.

Projektas

Valdymas, atitinkantis vaiko poreikius

Ši ataskaita yra dalis projekto, apimančio penkias Europos šalis ir Europos Sąjungos institucijas. „Gelbėkit vaikus“ (Save the Children) gavo finansinę paramą iš Europos Komisijos Pagrindinių teisių ir pilietybės programos, skirtą įgyvendinti projektą „Valdymas, atitinkantis vaiko poreikius“. Projekto tikslas yra iširti, kiek Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (JTVTK) bendrosios įgyvendinimo priemonės yra įgyvendintos europiniu, nacionaliniu ir vietiniu lygmeniu.

Bendrosios Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priemonės (4, 42 ir 44.6 str.) yra susijusios su struktūromis ir mechanizmais, kurie turi būti įtvirtinti visuomenėje, kad būtų galima kalbėti apie sėkmingą JTVTK įgyvendinimą.

Šis projektas apima ES institucijas bei penkias Europos šalis: Italiją, Lietuvą, Rumuniją, Švediją ir Didžiąją Britaniją.